

RAZPRAVE ZNANSTVENEGA DRUŠTVA V LJUBLJANI

13

FILOLOŠKO - LINGVISTIČNI ODSEK

2

IVAN GRAFENAUER

KAROLINŠKA KATEHEZA TER IZVOR
BRIŽINSKIH SPOMENIKOV IN ČINA
NADЪ ISPOVĚDAJAŠTIIMЪ SE

NATISNILA UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI

1936

KAROLINŠKA KATEHEZA TER IZVOR
BRŽINSKIH SPOMENIKOV IN ČINA
NADĚ ISPOVĚDAJAŠTIMĚ SE

Friderik

6. VIII. 1943.

AFENAUER

KAROLINŠKA KATEHEZA TER IZVOR
BRŽINSKIH SPOMENIKOV IN ČINA
NADĚ ISPOVĚDAJAŠTIMĚ SE

NATISNILA UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI

1936

55022

L. Spovedni obrazci kot katehizemsko besedilo

I. Problem

IVAN GRAFENAUER

KAROLINŠKA KATEHEZA TER IZVOR
BRIŽINSKIH SPOMENIKOV IN ČINA
NADЪ ISPOVĚDAJĄŠTIИЪ SĚ

Prof. Kidrič pravi namreč v svoji slovesni zgodovini, da je nemška cerkev na 11. stoletju splošno uvedla tudi običaj, da je bil vsiljen med mase po pridigi učno spovednega kateha, stiče priča na vsak se poseben nagovor in učitelj. Obrazci so spreminjali. Prav tam tudi prof. Kidrič tudi »Zakleti« in splošno znanje latinskih molitvenih obrazcev so nemški vladarji položena opustili ter se vračali že v 10. stoletju zadrževali.

Ker so najstarejši slovenski običaji in vere na dvajseto s konca 8. stoletja po l. 789, najstarejši nemški spovedni obrazci, ki so v 9. stoletju, in sicer iz prvih desetletij, iz mojra Kidričeva nejasna časovna določitev, ki je »spoznanje« in »pismenih razmer tako pri Nemcih kot pri Slovencih zamisliti, tako posebno glede tega, kdaj so nastali prvi slovenski molitveni obrazci, katehizemski in liturgični teksti.

Zato sem v »Domu in svetu«, 1934, — ne da bi se bil

NATISNILA UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI

397687

+55027

55027

IVAN GRAFENAUER
RAZPRAVA
JE BILA SPREJETA NA SEJI
ZNA NSTVENE GA DRUŠTVA V LJUBLJANI
DNE 22. JULIJA 1936.

01. VI. 1988

N 98800452
D 20021760

I. Spovedni obrazci kot katehizemsko besedilo.

I. Problem

Preskopa oblika, s katero sem v »Domu in svetu«, 1934,¹ zavrnil neka netočna izvajanja univ. prof. dr. Fr. Kidriča o času, kdaj so nastali najstarejši nemški in za temi tudi slovenski spovedni obrazci, so dali univ. prof. dr. Fr. Ušeničniku priliko, da je po novih znanstvenih raziskovanjih iz zgodovine spovedne in spokorniške discipline katoliške cerkve podal novih podatkov o tem, »Kdaj so začeli v liturgiji moliti »očitno spoved« v narodnem jeziku.«²

Prof. Kidrič pravi namreč v svoji slovstveni zgodovini,³ da je »nemška cerkev do 10. stoletja splošno uveljavila tudi običaj, da je molil pridigar med mašo po pridigi očitno spoved, za katero sta prišla na red še poseben nagovor in odveza. Obrazec so spreminjali.« Prav tam trdi prof. Kidrič tudi: »Zahtevo o splošnem znanju latinskih molitvenih obrazcev so nemški vladarji polagoma opustili ter se vsaj že v 10. stoletju zadovoljili z nemškimi.«

Ker so najstarejši nemški obrazci očenaša in vere nedvomno s konca 8. stoletja (takoj po l. 789.), najstarejši nemški spovedni obrazci in precejšnja vrsta drugih molitvenih obrazcev prav brez vsakega dvoma iz 9. stoletja, in sicer iz prvih desetletij, je mogla Kidričeva nejasna časovna določitev »do 10. stoletja«, »vsaj v 10. stoletju«⁴ spoznanje resničnih kulturnih in pismenih razmer tako pri Nemcih kakor pri Slovencih zamegliti, tako posebno glede tega, kdaj so nastali prvi slovenski molitveni obrazci, katehizemski in liturgični teksti.

Zato sem v »Domu in svetu«, 1934, — ne da bi se bil oziral na Kidričevo formulacijo o liturgični rabi »očitne spovedi« — pokazal, da so nastale najstarejše

nemške »splošne spovedi« in slovenski prevod starobavarske molitve (ki je tudi splošna spoved) že v 9. stoletju; netočno sem pa nadaljeval, da potemtakem »bi bil moral ta običaj nemške cerkve nastati vsaj konec 9. stoletja.«⁵ Mislil sem pri tem na **občno rabo** »splošne spovedi«, ne na liturgično rabo posebe; zveza s citatom iz Kidriča pa daje stavku seveda drugačen smisel. Na to hibo je navezal prof. Fr. Ušeničnik nato svoja nova izvajanja.

Kakor kaže že pravkar navedeni odstavek s svojimi različnimi termini »očitna spoved«, »splošna spoved« smo si prof. Fr. Ušeničnik, prof. Kidrič in jaz needini že glede rabe strokovnih izrazov; ni čuda potem, da časih nekoliko težko razumemo drug drugega. Zato ne bo odveč, če pred začetkom nadaljnjih izvajanj rečem nekaj besed o strokovnih izrazih glede spovednih obrazcev in obredov. Za latinski terminus »confessio generalis« se pri nas (in v germanistični in slavistični literaturi sploh) navadno rabi netočni izraz »očitna spoved«, »veřejná zpověď« (Vondrák), »offene Schuld«. Pravilna beseda bi bila »splošna spoved« — »vesoljna spoved« ima spet drug pomen, namreč vélike, življenjske spovedi — to je spoved, oz. spovedni obrazec, ki našteva vse vrste grehov, najsi jih je vernik, ki obrazec rabi ali po njem moli, storil ali ne. »Očitna spoved«, »confessio publica«, naj bi se imenovala le tista zakramentalna očitna spoved, ki jo je bila Cerkev določila v starih časih za očitne grešnike in očitne grehe, morda tudi še očitna samoobtožba posameznikova izven zakramentalne pokore, ki je bila v srednjem veku običajna posebno po samostanih^{6a} pa tudi med laiki. Za liturgično nezakramentalno spoved s skupno ali tzv. vesoljno odvezo (absolutio generalis) naj bi se rabil izraz »skupna splošna spoved« ali kratko »skupna spoved«. S tem bo preprečen marsikateri nesporazum, izvirajoč iz netočne rabe strokovnih izrazov. Moja raba termina »splošna spoved«, ki sem jo uvedel že pred 20 leti,⁶ je popolnoma v skladu tudi z novejšo terminologijo nemških teologov in germanistov. Hautkappe⁷ rabi izraz — Allgemeinbekenntnis, Allgemeinbeichte, F. Jostes⁸ in Steinmeyer⁹ izraz allge-

meine Beichte. Prav bo, če se odslej vsaj bogoslovni strokovnjaki oprimejo točnejše slovenske terminologije.

V svoji novi razpravi je Fr. Ušeničnik točno ugotovil pojem zakramentalne »skupne odveze« (absolutio generalis) za spokornike, ki so se grehov že prej spovedali in pokoro opravili, in se je vršila redno za véliki četrtek;¹⁰ pri tem obredu pred odvezo menda niso molili »skupne splošne spovedi«.¹¹ Ugotovil je tudi pojem »očitne (bolje: skupne splošne) spovedi« v zvezi z nezakramentalno »splošno odvezo« (absolutio generalis); najstarejši primeri so iz 10. stoletja,¹² v prvi polovici 11. stoletja so jo nekateri škofje podeljevali še po vsaki pridigi;¹³ pozneje so jo podeljevali tudi drugi duhovniki,¹⁴ naposled (vsaj v 15/16. stol.) redno ob nedeljah in praznikih po pridigi.¹⁵ S svojimi izvajanji o skupni splošni spovedi (da ostanem pri tem terminu) je Fr. Ušeničnik nam slavistom neduhovnikom šele odprl oči, da zdaj moremo prav razlikovati med **liturgično rabo spovednih obrazcev**, ki so jih skupno molili med službo božjo in se je potem podelila nezakramentalna splošna ali vesoljna odveza, in med **rabo spovednih obrazcev kot katehizemskih tekstov**, ki so se tudi brali pred zbrano cerkveno občino, da bi se ljudje poučili, kateri grehi so taki, da človek z njimi zasluži večno kazen v peklju; za tem poukom pa ni bilo odveze; to smo namreč slavisti doslej zamenjavali.¹⁶ Dragocen je tudi Ušeničnikov donesek k razlagi izraza »zuetemu creztu« (Freis. I. 3), ko je dokazal, da stoji v nekem praškem latinskem spovednem obrazcu takoj za božjim imenom »et sanctae cruci«,¹⁷ kar more pomeniti samo križanega Jezusa.

Vendar pa je ostalo tudi po Ušeničnikovi razpravi še nekaj vprašanj o spovednih obrazcih nerešenih, bodisi da si avtor vprašanja sploh ni zastavil, kakor o rabi spovednih obrazcev v narodnih jezikih vobče za katehezo o grehah,¹⁸ bodisi da odgovor ni dovolj jasen in določen, kakor v vprašanju glede starosti prve brižinske spovedi (Freis. I.).

Podrobnejše proučevanje brižinskih spomenikov in njihovih virov in nekatere najdbe so mi omogočile na ta vprašanja nekoliko točnejši odgovor, kakor smo ga slišali doslej.

2. Snov poljudnega verouka v frankovski državi.

Že iz časa pred Karlom Velikim so se nam iz frankovske države ohranila sporočila, katero najmanjše znanje je Cerkev zahtevala od svojih vernikov. Glavni vir za to so cerkveni govori **sv. Cezarija**, nadškofa v Arlesu ob spodnjem Rodanu (Caesarius, archiepiscopus Arelatensis, u. 542).¹⁹

Prvo znanje, ki ga je moral imeti vsak odrasel kristjan je bilo, da je znal na pamet **veroizpoved** in **Gospodovo molitev**. Tako pravi Cezarij v govoru o dobrem kristjanu (Sermo 266):²⁰ Ille bonus Christianus est, qui... Symbolum et orationem Dominicam memoriter tenet et filios vel filias suas, ut ipsi teneant, fideliter docent.« Dolžnost učenja se razteza tudi na krstne, botrinjske otroke. V drugem delu, ki ga je Avgustinovemu velikonočnemu govoru (Sermo 168)²¹ pripisal Cezarij, uči botre in botrice: »Hoc itaque admoneo, Fratres dilectissimi, ut, quotiens Paschalis sollemnitas venit, quicumque viri, quaecumque mulieres de sacro fonte filios spiritualiter exceperunt, cognoscant se pro ipsis fideiussores apud Deum exstitisse; et ideo semper illis sollicitudinem verae caritatis impendant. Admoneant (eos), ut... fidem catholicam teneant...«

In v govoru o krščanskem imenu in nekrščanskih delih (Sermo 265)²² pravi podobno: »Symbolum vel orationem Dominicam et ipsi tenete et filiis vestris ostendite. Nam nescio qua fronte se christianum dicat, qui paucos versus in Symbolo vel in oratione Dominica parare dissimulat. Filios quos in baptismo excipitis, scitote vos fideiussores pro ipsis apud Deum exstitisse. Et ideo tam illos qui de vobis nati sunt, quam illos quos de fonte excipitis, semper castigate et corrigite, ut caste et iuste et sobrie vivant.«

Druga snov, ki se neprestano ponavlja v Cezarijevih govorih, je **nauk o grehih in o krepostih**.²³ S posebnim poudarkom spet in spet svari pred grehi, glavnimi in malimi, ki jih točno loči.

Za zgled nam bodi govor o vicah (Sermo 104.),²⁴ ki so mu glavna snov seveda mali grehi, ker le teh se moremo

v vicah očistiti. Prav zato pa še posebe govori o glavnih, smrtnih grehih: 2. (Peccata capitalia.) Et quamvis Apostolus capitalia plura commemoraverit, nos tamen, ne desperatio- nem facere videamur, breviter dicimus quae sint illa: sacri- legium, homicidium, adulterium, falsum testimonium, fur- tum, rapina, superbia, invidia, avaritia et, si longo tempore teneatur, iracundia et ebrietas, si assidua sit, in eorum nu- mero computatur. Quicumque enim aliqua de istis peccatis in se dominari cognoverit, nisi digne se emendaverit et, si habuerit spatium, longo tempore paenitentiam egerit et largas eleemosynas erogaverit et a peccatis ipsis abstinuerit illo transitorio igne de quo ait Apostolus, purgari non pote- rit, sed aeterna illum flamma sine ullo remedio cruciabit.

3. Peccata minuta. (Ab his immunis nemo. Animam non occidunt, sed foedant.) Quae autem sint minuta peccata, licet omnibus nota sint, tamen quia longum est, ut omnia re- plicentur, opus est, ut ex eis vel aliqua nominemus. Quotiens aliquis aut in cibo aut in potu plus accipit quam necesse sit, ad minuta peccata noverit pertinere. Quotiens plus loquitur quam oportet, aut plus tacet quam expedit... si amplius fuerit blanditus quam expedit. Si cuicumque maiori personae... adulari voluerit... Haec enim, et his similia ad minuta peccata pertinere non dubium est, quae sicut iam dixi, enu- merari vix possunt, et a quibus non solum populus christi- anus, sed etiam nullus sanctorum immunis esse potuit ali- quando aut poterit... 4. (Aut bonis operibus, aut igne, aut hic inflictis a Deo poenis purgantur. Quibus proficiant inflic- tae a Deo poenae.) 5. (Ignis purgatorii qualis poena.) 6. (Qui- bus operibus minuta peccata redimantur.) Quibus tamen ope- ribus minuta peccata redimantur, plenius vobis insinuare desidero. Quotiens infirmos visitamus, in carcere clausos, et positos in vinculis requirimus, discordes ad concordiam revo- camus, indicto in Ecclesia ieiunio ieiunamus, pedes hospi- tibus abluimus,²⁵ ad vigiliis frequenter convenimus, elee- mosynas ante ostium praetereuntibus pauperibus damus, inimicis nostris, quotiens petierint, veniam indulgemus: istis operibus, et his similibus, minuta peccata redimuntur quoti- die. 7. (Quibus capitalia deleantur. Poenitentia publica.) 8. (Recapitulatio.)

Še posebno pozornost pa obrača Cezarij na **dela usmiljenja**, s katerimi si pripravljamo pot v nebesa. V 244. govoru jih (med drugimi čednostmi) kar povrsti našteva: *Esurientes pascite, sitientes potate, nudos vestite et qui positi sunt in carcere requirite. Infirmos visitate, hospites in domos vestras colligite et pedes eorum lavate, linteo extergite, ore exosculamini et lecta ipsorum praeparate.*^{25a} S prav posebnim poudarkom pa govori o njih v govorih (77. 78.) o poslednji sodbi (Mt 25, 34—45)^{25b} ter poziva vernike, naj si te evangelijske besede na pamet zapomnijo: *Rogo vos, fratres, ut lectionem istam attento corde et sensu semper vigilantissimo audiatis: et quia nec laboriosa est ad parandum, semper illam memoriter teneatis et virtutem illius assidue cogitetis. Qui enim lectionem istam diligenter attendit, etiamsi reliquas Scripturas legere non potuerit, ad omne opus bonum faciendum et ad omne malum fugiendum ista illi lectio sola sufficere potest.*^{25c}

Podobne nauke o grehu in čednostih daje Cezarij tudi še v mnogih drugih govorih.²⁶ Vsebina teh govorov je prešla v asketično in pridigarsko književnost dobe pred Karlom Velikim in Karlove dobe same.²⁷

Omejiti se hočem v naslednjem samo na najvažnejšega izmed njih, na apostola Nemcev sv. **Bonifacija** (u. l. 754). Naj navedem nekaj zgledov, da bomo videli, kako je zvesto hodil po potih sv. Cezarija. V začetku 15. govora (*De abrenuntiatione in baptisate*)²⁸ spominja vernike na krstno obljubo (*A u d i t e, f r a t r e s, et attentius cogitetis quid in baptismo renuntiastis*) in neposredno nadaljuje: *Abrenuntiastis enim diabolo et omnibus operibus eius et omnibus pompis eius. Quid sunt ergo o p e r a d i a b o l i? Haec sunt superbia, idololatria, invidia, homicidium, detractio, mendacium, periurium, odium, fornicatio, adulterium, omnis pollutio, furta, falsum testimonium, rapina, gula, ebrietas, turpiloquia, contentiones, ira, veneficia, incantationes et sortilegos exquirere, strigas et fictos lupos credere, abortum facere, Dominis inobedientes esse, phylacteria habere. Haec et his similia mala opera sunt diaboli, et his omnibus in baptismo renuntiastis, et, sicut Apostolus dicit: Qui talia agunt digni sunt morte, et regnum Dei non consequentur.*²⁹ Nato

opominja vernike, naj se drže tega, kar so pri krstu obljubili, vere in pokorščine božjim zapovedim, ki jih potem razlaga: »*Haec sunt mandata Dei quae facere et conservare debetis, ut Deum, quem confessi estis, diligatis ex toto corde, ex tota mente, et ex tota virtute. Deinde proximos vestros tamquam vosmetipsos. In his omnibus mandatis tota lex pendet et prophetae. Estote patientes, estote misericordes, benigni, casti, impolluti. Filios docete ut Deum timeant. familiam similiter. Discordes placate. Qui causas audit, iuste iudicet, munera non accipiat, quia munera obcaecant etiam sapientes. — Diem Dominicum observate, ad ecclesiam venite, ibi orantes et non verborositates. Eleemosynas date iuxta vires, quia sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum. Hospitales invicem peregrinos suscipite, infirmos visitate, viduis et pupillis ministrare, decimas reddite ecclesiis, et quod tibi non vis, alii ne facias. Deum solum ubique timete. Servi subditi estote dominis, et domini iustitiam conservate servis. Orationem Dominicam et Symbolum tenete, et filiis vestris tradite et filiis vestris, quorum in baptismo fideiussores exstitistis. Ieiunium amate, iustitiam diligite, diabolo resistite, Eucharistiam per tempora sumite. Haec sunt opera quae Deus iussit facere et conservare, et his similia.*« V Kristusa naj verujejo, v vstajenje in poslednjo sodbo, ko bodo hudobni prišli v pekel, dobri pa v neskončno blaženost v nebesih.

Podobne misli razvija sv. Bonifacij še v drugih govorih, najbolj v 6. govoru (*De capitalibus peccatis et praecipuis Dei praeceptis*),³⁰ v 3. govoru (*De gemina iustitiae operatione*),³¹ v 5. *De fide et operibus dilectionis*,³² v 11. *De duobus regnis a Deo statutis*,³³ bolj na kratko pa skoraj v vsakem govoru;³⁴ razvijajo jih pa tudi še drugi cerkveni pisatelji te dobe, znani in neznani.³⁵

Snov najbolj osnovnega verskega znanja v frankovski državi pred Karlom Velikim je bila torej:

znanje veroizpovedi, očenaša ter poznavanje glavnih grehov (*opera diaboli*) in glavnih krščanskih čednosti (*opera misericordiae*).

3. Karlova cerkvena zakonodaja o snovi katehetskega pouka.

Vsa ta prizadevanja glede verskega pouka preprostih vernikov je vplivala v Karlovi dobi tudi na zakonodajo.

V romanskih deželah in kjer je bila romanska narodnost v večini, kakor v frankovski državi v sedanji Franciji in v gotski državi v Španiji, ni bilo težko z domačim poukom doseči, da je vsakdo znal očenaš in vero na pamet in da je vedel za glavne grehe in glavne čednosti v latinskem jeziku; saj so verniki vse to pogosto slišali v cerkvi v razumljivem jeziku. Drugače je bilo, ko so se v sedmem stoletju pokristjanili Angli in Sasi na sed. Angleškem, v 8. stoletju pa nemški rodovi, ki so ostali v svoji stari domovini. Ti latinščine niso razumeli in pač tudi očenaša in vere niso znali in niso kaj prida poznali božjih in cerkvenih zapovedi.

Tu je posegel vmes Karel Veliki s svojo cerkveno zakonodajo. V zbirki raznih starih določil cerkvenih sinod in novih ukazov, ki jo je izdal l. 789. z naslovom »**Admonitio generalis**«,³⁶ je opozoril škofo in duhovščino najprej na dolžnost, naj ljudstvo o vseh teh važnih zadevah pouče: (C. 32.) *In concilio Cartaginiense: primo omnium, ut fides sanctae Trinitatis et incarnationis Christi, passionis et resurrectionis et ascensionis in celis diligentur omnibus predicetur (pridiga o vsebini Atanazijeve veroizpovedi).* (C. 61.) *Primo omnium, ut fides catholica*³⁷ *ab episcopis, presbyteris diligenter legatur et omni populo praedicetur...* (torej zopet pridiga o Atanazijevi veroizpovedi). (C. 70.) *Ut episcopi... discutiant... presbyteros... ut et fidem rectam teneant... et dominicam orationem ipsi intellegant et omnibus praedicent intelligendam, ut quisque sciat, quid petat a Deo; et ut »Gloria Patri« cum omni honore apud omnes cantetur...* (torej pridiganje o očenašu, ki bi ga pa moral vsakdo že znati: ut sciat, quid petat). (C. 82.) *Item cum omni diligentia cunctis praedicandum est, pro quibus criminibus deputentur cum diabulo in aeternum supplicium. Legimus enim apostolo dicente (Gal 5, 19—21): »Manifesta autem sunt opera carnis quae sunt: fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum*

servitus, venefitia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, irae, rixae, dissensiones, haereses, sectae, invidiae, homicidia, ebrietates, comessationes et his similia: quae praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.« Ideo haec eadem quae magnus praedicator ecclesiae Dei singillatim nominavit cum omni studio prohibete, intellegentes quam sit terribile illud quod dixit: »qui talia agunt, regnum Dei non consequentur«³⁷ (torej pridiganje o smrtnih grehah). Sledi še odstavek o krepostih: Sed omni instantia ammonete eos de dilectione Dei et proximi, de fide et spe in Deo, de humilitate et patientia, de castitate et continentia, de benignitate et misericordia, de elemosinis et confessione peccatorum suorum, et ut debitoribus suis secundum dominicam orationem sua debita dimittant: scientes certissime, quod qui talia agunt, regnum Dei possidebunt.

Poznejša določila so te ukaze dopolnjevala. Tako je naročila frankfurtska sinoda (794), da je treba pridigati o Atanazijevi veroizpovedi, o očenašu in apostolski veri in jih učiti (tradatur),³⁸ da je dovoljeno v vseh jezikih Boga moliti,³⁹ a aachenska sinoda iz l. 801. (802?) je določila:⁴⁰ ut unusquisque sacerdos orationem dominicam et symbolum populo sibi commisso curiose insinuet;« (admonendi sunt presbyteri), ut orationem dominicam, id est Pater noster, et Credo in Deum omnibus sibi subiectis insinuent et sibi reddi faciant tam viros et feminas quamque pueros. Sinoda je določila tudi kazen za tiste, ki se očenaša in vere ne bi hoteli naučiti: odkloniti so jih morali kot krstne botre; poznejša določila so kazni še poostrila.^{41a} Šlo je pač za učenje pred vsem v latinskem, ne le v domačem jeziku (prim. Boretius, št. 177, c. 2: tam latine quam barbarice). Ko se je hotel mogunški cerkveni zbor (813.) v 45. kapitulu za silo zadovoljiti tudi s samim znanjem v domačem jeziku (sua lingua), je Karel Veliki^{41b} s svojo dvorno škofovsko konferenco^{41c} sicer molče prešel preko tega predloga, a ker je po smrti Karla Velikega (28. I. 814) ta zahteva kot nekaj povsem umrljivega izgubila vso vsiljivost^{41d} in so tudi kazenske grožnje povsem umolknille, se zdi, da se je po Karlovi

smrti 45. kapitul mogunškega cerkvenega zbora kar na tihem brez vse težave izvršil. Sinoda v Aachenu 801/2 je določila tudi, da je treba nadzirati duhovnike, kako uče ljudi prav živeti in se prav spovedovati, kako upravljajo zakrament sv. pokore in kako spovedujejo.⁴² Cesarski odposlanci (missi) — po en cerkveni in en svetni veljak — so morali, vsaka dvojica v svojem okrožju, duhovnike nadzorovati tudi glede tega, kako upravljajo zakrament sv. pokore, posebno spoved, kako ljudstvo o tem poučujejo in kako znajo ljudem dati zdravilo za grehe (pokoro in odvezo) ali jim ga oskrbeti:⁴² (Item iussa Karoli per universum regnum episcopis, abbatibus, presbiteris pertinentia)... Similiter et in doctrina populorum et in officio praedicanti necnon et confessione peccatorum, qualiter eos agere doceant, qualiter eis remedium peccatorum imponere sciant vel procurent.

Zanimivo je, da kapituli deloma kar dobesedno spominjajo tzv. Bonifacijevih govorov.

Uspeh te zakonodaje se je kmalu pokazal. Po vsej verjetnosti kmalu po objavi Admonicije (789) je nastal v weißenburškem samostanu v Alzaciji spis, ki se je ohranil v prepisu iz prvih desetletij 9. stoletja in ga imenujejo kratko »Weißburški katehizem« (St. VI.). Obsega vse nemške tekste, ki so bili potrebni za izvrševanje določil Admonicije, tako očenaš, razlago očenaša, **seznamek grehov**, ki se domala zлага s citatom iz sv. Pavla v Admoniciji. **apostolsko in Atanazijevo veroizpoved** in povrhu še (namesto Gloria Patri) nemški Gloria in excelsis Deo (Guatlíhi in hohiston goti).⁴³ Očenaš in apostolska vera z razlago in brez nje sta se ohranila še v več rokopisih iz časa o. l. 800^{44a}

Nekako v istem času (o. l. 800.) je nastal, kakor mislijo germanisti, v Lorsch u (vzhodno od Wormsa v Renski nižini) **pravzorec spovednega obrazca**, iz katerega so izšli skoraj vsi staronemški spovedni obrazci 9. in 10. stoletja (LVS, B 1. 2, K, FMP, RZH).^{44b} Priredili so ga, kot je pokazal Hautkappe (52—55), na osnovi latinskega obrazca Egberta z Yorka (u. 766)^{44c} in drugega latinskega obrazca, ki je najbrže Alkuinov.^{44d} Nastal je

po soglasnem mnenju germanistov pod dojmom Karlove zakonodaje (789 in 802), in to najbrže v času, ko je bil Karlov »Makarij«, t. j. Akuinov učenec Richbod opat v Lorschu (784—804).^{44c} V začetku 9. stl. je nastal iz tega pravzorca obrazec, ki se je ohranil kot **B**_{1,2} **K**, in ima to posebnost, da našteva samo glavne grehe, pač v zmislu Karlove Admonicije. Okoli l. 830. za Hrabana Maura^{44f} je nastal v Fuldi pravzorec FMP, nekako tedaj tudi v Lorschu pravzorec sedanje skupine LVS, nekoliko poznejša je mogoče predloga za RZH, a tudi njen nastanek se pripisuje še Hrabanu Mauru. **W** stoji sama zase, nastala pa je na osnovi nekega drugega Egbertovega obrazca, ki se je tudi ohranil v lorschskem rokopisu, neposredno pred **L**; predloga obrazca **W** je torej morda tudi nastala v Lorschu, kaj pozneje od pravzorca **L** in predloge za **BK**.

Staronemški spovedni obrazci so nastali torej prav kakor prevodi očenaša in vere na osnovi Karlove cerkvene zakonodaje in so se rabili ne le za pripravo preprostih spovedancev za zakramentalno spoved, ampak tudi za to, da so se ljudje poučili o tem, kateri grehi so glavni (smrtni) grehi. Posebno velja to za najstarejši ohranjeni vzorec takih spovednih obrazcev, za starobavarsko molitev (**B**₁), ki obsega prav samo take grehe, ki jih štejejo Cezarij, Bonifacij in z njima tudi drugi starejši in sodobni cerkveni pisatelji med peccata capitalia. Kakor seznamek grehov v Weißenburškem katehizmu je tudi ta spovedni obrazec nastal, da bi bil dohovnikom v pomoč pri katehezi o grehu. V vseh poznejših starih obrazcih je bil to samo prvi, manjši del; sledili so mu še manjši grehi (peccata minuta), posebno grehi zoper cerkev, družino in družbo ter grehi opustitve. Ta dvodelnost se pozna tudi v obliki: grehi zoper 10 božjih zapovedi in glavni grehi so izraženi s samostalniki, grehi zoper cerkvene dolžnosti, zoper bližnjega in grehi opustitve pa z glagoli in stavki.^{45a} Ti obrazci so mogli rabiti tudi za nauk o manjših grehih in o čednostih, tudi so bili prav pripravi za spovedovanje po večji popolnosti hrepenečih ljudi in za samoobtožbo.^{45b}

4. O metodi verouka v karolinški dobi.

Preidemo na vprašanje, kako je duhovščina v dobi Karla Velikega in njegovih naslednikov vršila posebno učenje glede apostolske vere, očenaša in poznavanja smrtnih grehov.

Če so hoteli duhovni pastirji svoje vernike naučiti moliti latinski symbolum apostolicum in Pater noster, je bil pogoj za kakršenkoli uspeh, da so morali ljudje znati ta dva obrazca poprej v domačem jeziku. Latinsko učenje se je moralo kot nemogoče kmalu opustiti, učna metoda pa je bila za učenje v domačem jeziku prav ista kot za učenje v tujem; duhovnik je obrazec glasno bral, verniki pa so besede za njim glasno ponavljali.^{46a} Pouk se je vršil torej nekako tako, kakor še danes starši uče moliti otroke. Kakor pa morajo danes starši otrokom molitve pomalem tudi razložiti, tako so delali tedaj tudi duhovniki; razlagali so vernikom v pridigah smisel členov apostolske vere in prošenj očenaša. Kot priče so nam ohranjeni nemški rokopisi očenaša in vere z razlago.^{46b}

O samem načinu poučevanja pa pripoveduje nagovor v latinskem in stvn. jeziku o važnosti apostolske vere in očenaša, znan pod naslovom »*Exhortatio ad plebem christianam*« (St. IX.): Najprej poziva vernike, naj apostolsko vero in očenaš, ki se jih morajo naučiti na pamet, poslušajo, seveda z namenom, da jih bodo pri prihodnjem poslušanju ponavljali in naposled znali na pamet:

*Audite, filii, regulam fidei*⁴⁷ (Hloset ir, chindi liupistun, rihti dera calaup), *quam in corde memoriter habere debetis, qui christianum nomen accepistis, quod est uestrę indicium christianitatis, a domino inspiratum, ab apostolis institutum. Cuius utique fidei pauca uerba (faoiu uuort)*⁴⁸ *sunt, sed magna in ea concluduntur mysteria: sanctus etenim spiritus magistris ecclesiae sanctis apostolis ista dictauit uerba tali breuitate, ut, quod omnibus credendum est christianis semperque profitendum, omnes possent intellegere et memoriter retinere (daz alle farstantan mahtin ia in hucti cahapen). Quomodo enim se christianum dicit, qui pauca uerba fidei*

(deisu foun uuort dera calaupa), qua saluandus est, etiam et orationis dominicae (ia auh dei uuort des fraono capetes), quae ipse dominus ad orationem constituit, neque discere neque uult in memoria retinere? Uel quomodo pro alio fidei sponsor existat, qui hanc fidem nescit? Ideoque nosse debetis filioli mei (chindili miniu), quia, donec (eo unzi: dokler ne) unusquisque uestrum eandem fidem filiolum suum ad intellegendum docuerit, quem de baptismo exceperit, reus est fidei sponsionis. Et qui hanc filiolum suum docere neglexerit, in die iudicii rationem redditurus erit.^{48a}

Nunc igitur omnis, qui christianus esse uoluerit, hanc fidem et orationem dominicam (de galaupa iauh daz frono gapet) omni festinatione (alleru ilungu) studeat didicere (discere - calirnen) et eos, quos de fonte exceperit, edocere (kaleren), ne ante tribunal Christi cogatur rationem exsoluere, quia dei iussio est et salus nostra et dominationis nostrae mandatum (unsares herrin capot), nec aliter possumus ueniam consequi delictorum.

Kakor kažejo uvodne besede tega nagovora, je duhovnik očenaš in apostolsko vero v cerkvi takoj po nagovoru na glas molil, da bi ljudstvo molilo za njim^{46a} in se tako polagoma naučilo novega, šele zdaj, po l. 789., prevedenega molitvenega obrazca. Izrazi nagovora nas dobesečno spominjajo sklepov aachenskega cerkvenega zbora in Karlovih ukazov iz l. 801. (802?), posredno tudi govorov sv. Bonifacija; osnutek misli pa je posnet po Cezarijevem 265. govoru. Ta običaj se je ohranil potem po pridigi prav do najnovejših dni, dasi se pozneje ljudje niso več učili očenaša v cerkvi, ampak — po naročilu tega nagovora — doma od staršev in drugih svojcev in dasi so molili očenaš in vero tudi pri izvincerkvenih prilikah, procesijah, romanjih in pod. Pač to ni bilo samo učenje, ampak hkrati dejanje vere in prava molitev. Preprosto ljudstvo je pač kakor otrok in ne mara suhoparnega, zgolj razumskega učenja, ampak se hoče učiti praktično, dela z delom, vere z vero, molitve z molitvijo.

Ta opomin k učenju apostolske vere in očenaša se je moral pač redno vsako leto ob določenih priložnostih ponoviti; kajti sicer se ne bi bil mogel ohraniti toliko stoletij, kakor se je. Sled mu najdemo še v 12. stoletju v Ben III.

(St. LX.), kjer beremo pod naslovom »Post fidei adnunciationem« v nagovoru o važnosti vere tele besede (str. 357, v. 20—25.): swer der ist, ez si wip oder man, der ze sinen iarn chumt, chan er des heiligen glouben niht unde wil in durh sine lihtegerne (lehkomiselnost) niht lernen, wirt der also funden, der ist verlorn, also diu heilige scriptht sprichet »qui non credit, iam iudicatus est« (Jo 3, 18), swer niht gloubet, der ist iu verteilet (verurteilet).

Podobno je delala duhovščina tudi, ko je morala poučevati ljudstvo o tem, kateri grehi so smrtni grehi. Prvi poskus katehizemskega besedila o glavnih grehih ni bil posebno pripraven seznamek grehov po Gal 5, 19—21, kakor jih je — ne popolnoma točno — navedla »Admonicija« iz l. 789., v Weißenburškem katehizmu (St. str. 30.):

Ista sunt criminalia peccata, per quae diabolus mergit homines in infernum.⁴⁹ Uitia carnis. acusti thes lichamen. (fornicatio). Inmunditia. unhreinita.⁵⁰ Fornicatio. huar. Luxuria. firinlusti. Idolorum seruitus. abgoto theonost. Ueneficia. eittarghebon. Inimicitia. fiantscaf. Contentiones. бага. Emulationes. anthruoft. (animositates).⁵¹ Irae. nidha. Rixae. secchia. Dissensiones. fliiz. (haereses).⁵¹ Sectae. striiti. Inuidia. abunst. *Obstinatus*. einuuillig. Homicidia. manslagon. *Anxius*. angustenter. Ebrietas. trunkali. (comessationes). *Adulteria*.^{52a} merhuara. *Furta*.^{52a} thiubheit.

Ta seznamek grehov, ki se naslanja nedvomno na besedilo Admonicije,^{52b} razen tega pa tudi na podobne seznamke v Cezarijevih, Bonifacijevih govorih in drugih spisih (adulteria, furta tam nikoli ne manjkajo, dočim jih v Gal 5, 19—21 ni), je obsegal pač snov kateheze o grehu, oblike pa še ne. To je moral dati snovi pač duhovni pastir sam. Kakšna je bila, nam ni znano.

Tedaj pa je posegel vmes sklep aachenske sinode in za njim Capitula de examinandis ecclesiasticis iz l. 801/02. Katehetsko snov so tedaj vlili v obliko pravilne spovedi z uvodom, obtožbo in s prošnjo za odpuščanje in pokoro. Obtožba pa je obsegala opera carnis, oz. peccata capitalia, ki je njih katehezo zahtevala Admonicija.

S tem je dobila urejeno obliko sicer najprej predvsem samo zasebna (in za javne grešnike javna, očitna) zakramentalna spoved. A prav zakramentalni spovedni obred je nudil primerno obliko tudi katehezi. To je tisti način, ki ga navaja Morinus v svoji knjigi o zgodovini zakramenta pokore na tretjem mestu: splošna obtožba, ki v najkrajši obliki še danes v zakramentalni spovedi sledi posebni obtožbi. O njej piše Morinus: *Videri potest necessarius illius usus (sc. formulae confessionis generalis) quo poenitens edita singulorum peccatorum quorum reminiscitur speciali confessione generaliter postea confiteatur se coram Deo peccatorem plurimaeque alia se impie perpetrasse aut, ut perpetrarentur, se occasionem dedisse, quorum nec recordatur nec recordari potest. Itaque confessio illa generalis speciali praeposita sive postposita nihil alium est quam confessionis specialis perfectio et complementum.*⁵³ Da so se naši stari obrazci splošnih spovedi rabili prav tudi v ta namen, za to imamo polnoveljaven dokumentaričen dokaz, ki ga za čudo še nihče ni kot takega spoznal. Gre za tz. svetoemmeramsko molitev (starobavarsko) v stesl. prevodu v Činu nad ispovêdajaštímь se Evhologija sinajskega. Hautkappe je domneval, da je bila starobavarska spoved in molitev tz. tiha zasebna spoved po vsakdanjem izpraševanju vesti,⁵⁴ torej nekaj takega kakor danes še Confiteor v primi in kompletoriju duhovniških dnevni molitev. Morda res, a v Činu je starobavarska spoved in molitev čisto izrazita splošna obtožba pred zakramentalno spovedjo.

Čin v Evhologiju^{54b} sinajskem sestoji iz dveh delov, počnega in liturgičnega. Prvi del se prične s tem, da duhovnik še zunaj cerkve neukega spokornika pouči o veri; narekuje mu veroizpoved, ki je nekak kratek posnetek Atanazijevega simbola, spominja pa tudi na zapadne obrazce veroizpovedi, kakršni so se rabili pri spovednih obredih, pozneje posebno pri skupni splošni spovedi. Ob členu o poslednji sodbi preide k potrebi pokore za naše grehe in odkritosrčne spovedi; sledi spovedni obrazec, ki naj ga govori pri spovedi spovedanec

sam in je torej neke vrste vzorec za spoved in hkrati ogledalo vesti.⁵⁵ Glasi se:⁵⁶

sice že da glagoletъ hotęi ispovędati sę: ispovędaję sę prъvoe bogu v'sedrъžitelju i tebę, otčę, v'sęhъ beštislъnyhъ moiъ gręhъ, jęže sъvędy i ne razumęje sъtvorihъ, voleję li nevoleję, sъręę li będę

lihoję jadiję i rijanъstvomъ, prisno vъpadaję vъ blędy i pręjubodęanija, vъ razboję, vъ dętogublenija, vъ tatъby, vъ rijanъstvo, vъ klevety, vъ sъvady, vъ pļesanija, vъ igry zъly, vъ svary, vъ pręštępoklętija, vъ čarodęanija, vъ vraženija, vъ samъnęnija sъręštę, pohotъnaa vъzbręnija na stužde lice, vъ prisęgy nepravedъny, vъ vъshyštenija tuždego imęnija.⁵⁷

v'sego togo otъricaję sę, ihъže ne pomъnję i jaže sъvędy i ihъže ne sъvędy, jaže sъtvorihъ voleję li nevoleję, pohotiję odrъžimъ, vъ gnęvę li vъ udrъžanъbi, ne mogę bo taiti, ihъže prisno zbritъ, ne mogę utaiti, jaže otъkryti imatъ sъvęstъnaa moja i nesъvęstъnaa. nikъtože bo ukradъ čęto gospoda svoego i taję milostynję priimetъ, nъ ašte ispovędaję sę miluetъ sę svoemu gospodinu, da pokryjätü sę emu dęla ego i milostъ ulučitъ.⁵⁸

tęmъže i azъ milъ sę dęję bogu, pripadaję ti, otčę, da podasi mi zapovędъ protivu zъlomъ moimъ nekъli vъznikņę iz gļabiny bezakonei moiъ i paky obnavljaję sę.^{59a}

Obrazcu zasebne spovedi sledi pouk o koristnosti in potrebi pokore, četudi bi bila javna, kajti le s čistim srcem se smemo udeležiti telesa in krvi našega Gospoda, nebeško kraljestvo pa hoče, da si ga pridobimo s silo, da pridemo vanje skozi tesna vrata in po težavni poti, to je z deli pokore, s kesanjem in s poboljšanjem življenja.^{59b} Pouk se konča z zopetnim opozorilom na poslednjo sodbo, ko bo prišel Gospod na oblakih neba v slavi Očeta svojega sodit živim in mrtvim, vsakemu po njegovih delih.

Drugi del Čina obsega sam spovedni obred. Duhovnik in spokornik gresta v cerkev, spokornik se vrže z obrazom na tla in duhovnik moli nad njim — kot nekako splošno obtožbo, kesanje in prošnjo — starobavarsko molitev v stsl. prevodu: Gospodi, bože v'semogy, tebę bađę ispovędenъ v'sęhъ moiъ gręhъ . . .⁶⁰ Sledijo psalmi (4., 12., 24., 37.), menjaje z molitvami; po 37. psalmu pa določa Čin: »I potom

(svečenik) vzdigneti i (spokornika) i (ta) spovestъ se emu (duhovniku) i (duhovnik) dastъ emu zapovêdъ (t. j. pokoro). Nato molitev za odpuščanje (ki je hkrati odveza), psalm 53. in še ena prav dolga pospovedna molitev. Naposled molitva na razdrêšenie posta ispovêdniku (izpovedancu!), egda sьpodobitъ se svêtumu obьšteniju (communio!), t. j. molitev in odveza, ko je spokornik dovršil javno pokoro, kakršna je običajna v zapadni cerkvi na veliki četrtek (gl. zgoraj str. 9).

Ta uporaba spovednega obrazca z naštevanjem glavnih grehov kot splošne obtožbe pred pravo obtožbo osebnih grehov je dala povod, da se je mogla moliti tudi kot **splošna obtožba in kesanje** z vso cerkveno občino. Ker je obrazec obsegal seznamek najvažnejših glavnih grehov, je bil hkrati pripravno katehizemsko učilo, a ne kot snov za pusto, samo razumsko učenje, ampak hkrati kot nabožno dejanje splošne obtožbe grehov, kesanja, prošnje za odpuščanje in pomoč. Katehizemski nauk, ki je odlično sodil v cerkev, za uporabo med službo božjo.

Da to ni samo morda prazna teorija in neplodno domišljanje, nam bo pokazal ohranjeni nagovor, *Adhortatio ad poenitentiam*.

5. „Adhortatio ad poenitentiam“ predloga II. brižinskega spomenika.

Ohranila se nam je namreč prav taka »Exhortatio ad plebem christianam« kakor za učenje vere in očenaša tudi za opomin k spovedi in pokori. Ohranila se nam sicer ni iz 9. stoletja, ampak iz poznejšega časa, vendar pa nam primerjanje ohranjenih besedil čisto jasno dokazuje, da izvirajo iz pravzorca, ki je nastal in se rabil že v 9. stoletju.

Gre za latinsko-nemški nagovor pred skupno splošno spovedjo v **G II.** (St. LV.) iz 12. stoletja, za brižinski opomin k pokori (Freis. II.) in za cerkvenoslovansko poučenje v spomin apostolu ali mučeniku Metodijevega učenca Klimenta Bolgarskega, ohranjenega žal šele v rusko cerkveno-slovanski

recenziji; ti vsi izvirajo iz skupnega pravzorca, katerega hočemo imenovati **Adhortatio ad poenitentiam**.

V naslednjem prinašam latinsko besedilo G II.⁶¹ in besedilo Freis. II.⁶² sporedno drugo poleg drugega, pod obema pa besedilo Klimentovega poučenja.⁶³ Freis. II. podajam v (popravljenem) Vondrákovem prepisu, ker bi v slabo pisani originalni pisavi spise preveč težko primerjali.

Sangalska vera in spoved II.⁶⁴ Freisinški nagovor (II. spom.).

O fideles populi, qui fratres et sorores in Christo uocamini, Audite uerbum domini »Beatus qui custodit uestimenta sua, ne nudus ambulet« (Apoc. 16, 15). Quod dominus dicit de obseruatione uestimenti, unde nuditas debet uelari, diligenter debetis adtendere et intenta cordis aure percipere.

(I.) Priusquam per sacramentum baptismatis ad fidem uenissetis, iusticię innocentieque uestibus eratis nudi Originalibus tantummodo peccatis ex primo homine pullulantibus

(I.) Eče bi ded naš ne segrešil te v vekí jemu be žití, starosti ne prijemljofi, nikoliježe pečali

Klimenta Bolgarskega

Poučenje na pamjatb apostola ili mučenika.

Bratija, prisno žadaja spasenija našego gospodь bogь naš, prisno prizyvajetь ny neprestanьno svjatymь jeŷanglijemь vь včьrnoje nbsnoje crstvno, velja ny vsjaku skvьrnu i žitije nečisto otvrěšči otь sebe i čistymь srdcemь kь njemu pristupiti i vьziskati i prejati ono crstvije, iž-njegože ispadohomь, zapovědь božiju prestuplьše, jaže bē predana Adamu, pradēdu našemu, vь raji drevlje, vьzdržanija našego dělja.

(I.) Ašče bo by ju sьhranilь, to vь vėky jemu bylo žitije, bespečali i be-smьrti, starosti ne prijemljušče, ni slьzьna tєla imušče: nь zavistiju dьjavoljeju otlučl sja otь slavy božija nevьzdržanija

obrutī. In baptismo autem albas uestes auroque purissimo preciosiores accepistis.

(II.) Quas credo regnante peccato in uestro mortali corpore fornicationibus, (1), adulteriis (2), periuriis (3), homicidiis (4), furtis (5), rapinis (6), mendaciis (7)

et aliis multis his similibus commaculastis

ne imy, ni slzna telese imofi, nu v vekī jemu be žiti. Ponježe zavistiju by neprijazninu vigan od slavi božije, potom na narod človečki strasti i pečali poido (i) nemofi i b(e)z redu (bez čredu) semrt.

(II.) I paki, bratria, pomenem se, da i sinove boži narečem se; potomu ostanem sih mrzkih del, eže sunt dela sotonina: eže trebu tvorim (0), bratra oklevetam (prim. 7), eže tatba (5), eže razboj (rop 6, uboj 4), eže pulti ugojenije (1, 2), eže roti, koihže ne pasem, nu je prestopam (3), eže nenavist (0). Ničže teh del mrže ne pred božima očima.

dělja; otъ tolê napadoša na rodъ člŭčъskyi i pečali i strasti i smŕtъ, premênujušča žitije člŭčъsko.

(II.) i togo mēsta želajušče svjatii i pravŕdivi člŭci krêpko prepojasaša črēsla svoja; i branŕ priimbše (svjatuju vêru) na protivnago vruga, pobêdivbše že jeho paky vŕnidoša vŕ pŕvjuju porodu, i do selê vŕhodjaty, dêly dobryimi ukrašbše sja, žitije se lŕstbnoje vŕ smetbi mēsto polagajušče, ježe jako sênb nepostojanbno prehoditŕ, izmênuja vrêmena i gody. têmbže ne lŕstimŕ sobe, bratije, ni jako besmŕti mŕnimŕ sja, ni vŕdaimŕ sja pohotŕmŕ žitiiskyimŕ, — iže bo žitiju semu vŕdastŕ sja, to vragŕ božii byvajetŕ i ragubŕnikŕ duši svojej, — nŕ vŕsprjanêmŕ ponê otъ selê, i ne lišaimŕ sja samohotbju neizdrečêbnjuja slavy boži(ja) i radosti vêčbnjuja, nŕ vŕstjagnušče sja otъ prelŕsti mira sego, jako obeščahomŕ sja bogu poražajemi svjatylimŕ krŕščenijemŕ, predŕ mnogy posluhy, sice glagoljušče: otricjaju sja sotony i vŕsêhŕ dêlŕ jeho. *si že sutŕ dêla sotonina: idoložŕrtvija, bratonenavidenija, klevety, gnêvodbržanija, zavistŕ, jarostŕ, nenavistŕ, tatbby razboi, pŕjanstvo, obŕjadanie, plŕti ugoženije, obidênija, pŕsni bŕsovŕskyja, pljasanija, huljenija, sramoslovŕja, vŕlŕšvenija, dêto-*

(III.) *et tamen cum tali in-*
mundicia

ęterni regis nuptiis interesse
cupitis, qui hodie cum sponsa
sua, scilicet sancta ecclesia,
uere et sine dubio spiritualiter
epulatur.

(III.) *Možete potomu, sinci,*
videti i sami razumeti, eže beše
prive(je) človeci v lica tacije,
akože i my jesim, tere neprijaz-
nina vznenaideše a božia
vzljubiše. Da potomu ninje v
cirkvah ih klanam se i modlim
se im i česti ih pijem i obeti na-
še im nesem o spasenije teles
naših i duš naših. Tije že mo-
žem i my ešte byti, eče taje dela
načnem delati, jaže oni delaše.
Oni bo lačna natrovehu, žejna
napojahu, bosa obujahu, naga
odeahu, malomogonta v ime
božie posefahu, mrzna sigrea-
hu, stranna pod krovi svoje
vvedehu, v timnicah i v želez-
neh vožih vklepenih posefahu i
v ime božie te utešahu. Temi,
temi ti se deli bogu približaše,
Tako, sinci, i nam se modliti
tomuje vrhnemu Otcu Gospodi,
dožda ni tamoje vsedli v cesar-
stvo svoje, eže jest ugotovleno
iskoni dokoni izvolenikom bo-
žiem.

gubъja, bluzenija, preljubodęjanija, gъrdostъ, lъza, kljatvopre-
stupljenije i ježe kljati sja božiiimъ imenъmъ. ašte ubo *sihъ dělъ*
ostanemъ sja, ti vъziščemъ suprotivъ tēmъ vsjako dobroděteljje,
jakože i pišetъ sja: ukloni sja otъ zla i stvori dobro. da ašče
ubo *ostanemъ sja otъ selę zlyhъ tēhъ dělъ*, to udobъ paky vъni-
demъ vъ tuže porodu. *čyto bo jestъ mъrzčeje tacēhъ dělъ vъ*
člvcēhъ, imiže na sja gněva božija privlačimъ.

(III.) nъ da *svъrsimъ obętovanija naša* jaže kъ gospodu bogu
našemu, ljubjašče jęgo vsēmъ srdcъmъ svoimъ i vseju myslbju i
vseju krępostiju i bližnjago svojego jako samъ sja, bratoljubijemъ
prosvѣtjašče sja, *stranъnoljubijemъ* prosvѣtušče, da *vъnidemъ* ra-

(IV.) *Quod, fratres karissimi, ualde pertimesco nobisque nihilominus pertimescendum est, ne pro talibus culpis et hic preces uestrę non exaudiantur et in futuro (sc. die iudicii; stvn: in deme khúnftigen suestága) ab electorum consortio separemini.*

(IV.) *I jesm, bratria, pozvani i p(o)b(e)jeni, ego že ne možem nikymže lica ni ukriti, ni kako že ubegati, nu je stati pred stolom božijem se sopirnikom našim, se zlodjem starim,⁶⁴ i jest pred božima očima vsakomu svoimi usti i svojim glagolom ispovedati, eže je na sem svete kiždo stvoril, libo bodi dobro libo li si zlo. Da k tomu dini, sinci, myslite, ide ne, kamo se ukloniti, nu je pred božima očima stati, i sjo prjo imeti, juže jesim povedal.*

(V.) *Naš gospod, sveti Kristus (cruz) iže jest bali teles naših i spasil tel duš naših, ton posledine balovanije posledje postav(l) i ukazal je, imže se nam dostoi od iego zavefati i jemu se oteti. Prejše naši žestoko*

dujušče sja v⁷ *beskončnyju radost*, v⁷ *bšsmrtny* život, v⁷ *neizdrečenyju krasotu*, jejaže želaja blaženy s⁷ mučenik⁷ Christov, [imja rek⁷], podvignu sja žitija sego slasti poprati, bogatstvo t⁷l⁷ejemo sušče i vr⁷em⁷en⁷o *vznenavidé*, i krasotu telesnyju poprav⁷, razdaja im⁷enije svoje niščiim⁷, i podvignu sja v⁷ věč⁷na žilišča, Christosova glasa s⁷ radostiju poslušaja, jakože reče, prizyvaja ny k⁷ sebe: ne ubojte sja ot⁷ ubijajuščih⁷ t⁷la, a duši ne moguščim⁷ čto stvoriti, n⁷ pače ubojte sja imuščago vlast⁷ po ubijenii v⁷v⁷šč⁷ v⁷ geonu. ei togo ubojte sja. t⁷emže, bratije, kaja pol⁷za jest⁷ člvku, ašče i v⁷s⁷ mir⁷ priobrijaščem⁷, a dušju svoju pogubim⁷ li otščetim⁷? čim li iskupim⁷ dušju svoju ot⁷ muky, ašče že ne *ostanem⁷ sja zla* i ne pokajem⁷ sja, ili niščiim⁷ ne podamy? n⁷ da pot⁷ščim⁷ sja ot⁷ sel⁷ v⁷niti t⁷esnyimi dv⁷rbmi v⁷ žizn⁷ věčnyju, sir⁷č⁷ v⁷zdbržanijem⁷, poščenijem⁷, — post⁷ že istin⁷ny sje jest⁷, net⁷km⁷ ot⁷ braš⁷na v⁷zdbržati sja li ot⁷ pitija, n⁷ vsjakago gr⁷ha b⁷gati, ak⁷ rat⁷nika gubjašča dušju svoju,

(V.) *Quicumque istud per ueram penitentiam perpendere curauerit et digne posthac emendare uoluerit*

sursum leuando corda dicat post me.

stradaho, nebo je tepehu metlami i prinizše ogni pečahu, i meči tnahu i po lesu vešahu i železni ključi je rastrgahu. A to pak my ninje našu pravdnu verun i pravdnu ispovediu toje možem storiti, eže oni to veliko strastju stвориše. Da potomu, sinci, boži rabe prizvavše, tere im grehi vaše počtete, i im ispovedni bodete grehov vaših.

i tomiti plъtъ svoju *strstmi* i mukami Christosa radi, imiže sъ blaženyi, [imja rekъ], podvignu sja, predaja *plъtъ* svoju na strasti i na rany i smъrtъ ponosъnuju Christosa radi, syna božijja. tѣmъže i nynѣ sijajetъ vъ slavѣ božii pače sijanija slnčъnago, i vъ *pamjate* jeho divъna čjudesa i iscѣljenija stvarjajetъ gospodъ bogъ našъ, iže bo sъ vѣroju čъtjetъ *pamjate* jeho, to otъ grѣhъ izbavljajetъ sja i otъ vsjakoja napasti izbudetъ.

(V.) tomu ubo, bratija, porъvъnuimъ, i *takože* dobraja dѣla tvorimъ, i tѣ bo *člvkъ* že bѣ jakože i my, nѣ vsjaku zlobu vъznenavidę i *blagodѣ* božiju i milostъ vъzljubi, juže podvignѣmъ sja i my vъzljubiti, da budemъ *synove* božii i pričastъnici cъrstviju jeho, slavjašče svjatuju troicju, oцja i syna i svjatago duha.

Sličnost med osnovo II. in III. brižinskega spomenika kot celote in G II je spoznal že V o n d r á k,⁶⁵ da je namreč ta celota sestavljena iz nagovora o grehu in pokori (Freis. II.), iz odpovedi hudemu duhu, veroizpovedi,⁶⁶ splošne spovedi z uvodom in sklepom. Vendar pa Vondrák še ni podrobneje primerjal ne glavnih misli, ne kompozicije brižinskega in sangalskega opomina k pokori.

Primerjanje nam kaže, da oba nagovora soglašata glede povrstnosti vodilnih misli (greh — pokora) v vseh petih glavnih delih razporeda: 1. **izvirni greh** našega pradeda Adama; 2. **osebni grehi**, s katerimi smo izgubili milost božjo, oz. ki naj se jih kot **d e l s a t a n o v i h** ogiblremo — v obeh nagovorih je po 7 glavnih grehov, ki se pri siceršnji različnosti spovednih obrazcev izredno lepo skladajo, pet izmed

sedmih je enakih; 3. **občestvo svetnikov** (poveljučana Cerkev), ki bi z njimi kljub svojim grehom radi bili na nebeški svatovščini, oz. ki njih dela usmiljenja posnemajmo, če hočemo priti v njih družbo v nebesih; 4. **poslednja sodba**, ko bomo zaradi svojih grehov najbrže izločeni iz občestva izvoljenih, oz. ko bomo morali dati odgovor za svoja dela; 5. **prava pokora**, oz. prava »vera in spoved«, s katero se grehov očistimo.

Sicer sta tretja in četrta točka razporedbe v G II tako tesno združeni, da jih na prvi pogled ne ločiš, dočim se v brižinskem nagovoru jasno vidita; a oba motiva sta vendarle tudi v sangalskem nagovoru na svojem mestu, občestvo svetnikov (zveličana Cerkev) kot nasprotje grehu in poslednja sodba. Ni dvoma, da izvirata oba nagovora iz nekega skupnega, bržkonelatinsko-nemškega nagovora, opomina k pokori (*Adhortatio ad poenitentiam*). Po obsegu je bil ta prazorec posebno v 3. in 4. točki nedvomno daljši in popolnejši od ohranjenega sangalskega nagovora (gotovo pa ni imel njegovega uvoda), ni pa gotovo, da bi bil krajši od freisinške pridige.

Vsebinsko nam je ohranila v Freis. II. zvesteje ko v G II: v G II. je namreč glavna misel o grehu, sodbi in pokori nekako umetno nategnjena na novo kopito, na simbolično podobo iz Apokalipse (16. 15), kjer se milost božja upodablja kot obleka, ki jo je treba čuvati in hraniti, da je človek z grehom ne izgubi, da mu ni treba hoditi brez obleke. V tem novem uvodu sangalskega nagovora, ki s peterimi glavnimi točkami sporeda ni v pravem skladu, se torej grešnost prikazuje kot nagost (*nuditas, néccetága*); a že v prvem odstavku pravega nagovora — o Adamovem prvem in našem izvirnem grehu — se nova podoba ne sklada prav s prvotno mislijo o izvirnem grehu, podedovanem od prvega človeka, češ pred krstom ste bili brez obleke pravičnosti in nedolžnosti, obsuti in obloženi (*obruiti: iruállene únt geuazzet*) samo z izvirnimi grehmi (! *originalibus peccatis*); izvirni greh je torej vendarle neke vrste odeja, čeprav težka. V drugem odstavku — o osebem grehu — pa se je podoba že popolnoma spre-

vrgla, češ bele in predragocene obleke, ki ste jih pri krstu prejeli, ste z grehi omadeževali, ne pa izgubili, kakor bi bilo v smislu Janezove podobe. V naslednjem pa se podoba iz Apokalipse sploh več ne omeni, niti ne pri podobi o nebeški svatovščini, ko bi se bil lahko porabil sorodni svetopisemski simbol o svatovskem oblačilu. Podoba iz Janezovega Razodetja je torej prvotnemu nagovoru šele pozneje dodana, v izvorniku je ni bilo.

Imamo še pozitiven dokaz, da sangalski nagovor o. l. 1000. še ni bil skvarjen. Sangalski menih, veliki učitelj in pisatelj **Notker Labeo Teutonicus** (952—1022) je porabil namreč za prirediteljev homilije sv. Gregorija Velikega za prvo predpostno nedeljo (St. XXXII., št. 2.)⁶⁷ še prvotno obliko našega nagovora.⁶⁸ V to homilijo (o delavcih v vinogradu, Mt 20, 1—16) je vdela Notker mimo drugega vse prve tri sestavne dele našega nagovora, in to v obliki, ki se — ne glede na obseg — povsem ujemajo s Freis, II.: Za Gregorijevim stavkom »Hic itaque paterfamilias ad excolendam vineam suam mane, hora tertia, sexta, nona et undecima operarios conducit, quia a mundi huius initio usque in finem ad erudiendam plebem fidelium praedicatores congregare non destitit«⁶⁹ in sledečo razlago svetovnih dob⁷⁰ je Notker vrnil precej podaljšano in premenjeno parafrazo Gregorijeve razlage vinograda kot Cerkve, ki stoji pri sv. Gregoriju bolj v začetku homilije;⁷¹ v tej parafrazi je porabil tudi odstavek o Adamu iz prvotnega sangalskega nagovora: (Adam uuart kescaffen, daz er uuari uoberi des paradysi) do er do firbrah daz gotis kepot, do uuarter dannen kistozzen in daz ellentuom disere uenicheite.«⁷² Tretji odstavek Gregorijeve homilije⁷³ je Notker posebno svobodno predelal; dočim razlaga sv. Gregorij, da tudi tisti, ki se prav zadnji trenutek res spokori, doseže božje usmiljenje, vprašuje Notker po svoje, kako treba razumeti besedo muezic (otiosi): Vuelihe stent muozic, niuuani die dir nieth durnahtlichen niuuurchent alla die gotis ê? Nato pa nadaljuje z našim nagovorom: Die huorare, die roubare, die

trinchare, die manslecken, die luginare, die diûbe, die sint piheftit mit des tiufalis uuerhi: uone danne niuuerdunt si niet kinennit muozzige, sunter tode. Die dir aue fliziclichen vurchent die gotis e unte elliu gûotiu uuerh, die sint chomen in den uuinkarten dere heiligen christenheite unte uuurchent samit iri.⁷⁴ Mesto naravnost nasprotuje Gregorijeви misli, ki pravi: An non ad undecimam horam venit latro, qui etsi non habuit per aetatem, habuit tamen sero per poenam, qui Deum in cruce confessus est, et pene cum voce sententiae spiritum exhalavit vitae.« Odgovarja pa dobro 2. in 3. točki našega nagovora, tiufales uuerhi pa še posebe spominjajo na dela sotonina (Freis. II. 19—20), »die aue fliziclichen vurchent die gotis ê« pa »prejšnjih človekov«, ki »nepriiaznina uznena uidesse A bossia uzliubise« (Freis. II. 30—34) in delali dela usmiljenja. Še grehi, ki se naštevajo (šest), so isti ko v naših nagovorih (razen trinchare). Poslednjih točk brižinskega nagovora spominja naslednja misel Gregorijeve homilije (in evangeljske perikope), da pri končnem obračunu (poslednji sodbi) dobe svetniki in spokorniki isto plačilo, blaženost v nebesih. Prav ta poslednja točka je dala nedvomno povod, da je Notker uporabil v homiliji — ne docela skladno — tudi druge motive iz opomina k pokori. Najbrže pa je vplivala tudi bližina spokornega dne za manjše, skrivne grešnike (pepelnica),^{75a} da mu je ta nagovor silil v spomin.

Prav ta prilika, bližina spokornega dne, se mi zdi, je še ob neki drugi priložnosti delovala na Notkerja, da se je spomnil Adhortacije in se nekoliko spotaknil: v prireditvi Cezarijevega 104. govora o malih grehah (St. XXX. št. 3—4). Ob sklepu (rekapitulaciji) tega govora (Aug. V. App. N. i. 1841, 1949) Cezarij še enkrat kratko ponovi, kako se bo godilo pri sodbi svetim, ki so delali dobra dela brez velikih in malih grehov — ti pridejo naravnost v nebesa —; kako malim grešnikom, ki bodo sicer prišli v nebesa, a se bodo prej še pokorili v vicah, če se niso odkupili že v življenju z velikim trpljenjem, z mnogimi milodari in odpu-

ščanjem sovražnikom; kako velikim grešnikom, ki pridejo v pekel, a ne v vice, če se že v življenju niso spreobrnili in spokorili. Beseda o »vseh svetih« (omnes sancti, alle gotes holden),^{75b} ki Bogu služijo in ne delajo ne velikih ne malih grehov, ampak dobra dela, ta je Notkerja zapeljala, da je prav v zmislu tretjega odstavka našega opomina k pokori prešel na dobra dela sama: Mina liebistun brudera, nu fernemet dei gotes kepot. Ir sculit zaller eriste got minnon uone allemo iuuueremo herzen, uone allemo iuuueremo muote, uone allera iuuerera chrefte. Dara nah iuuueren nahisten samoso iuuuuh selben. Ir nesculit manslahta tuon noh daz uberhuor noh die diuua, fremedes tinges nesculit ir keren, luckez urchunde nesculit ir sagen, alle mennicken sculit ir eren, iuuueren lichenamen sculit ir chestigen, die fastun sculit ir minnan, nals (ne docela le) die uuirtschaft, azet die hungerenten, drenchet die durstenten, uuatet die nachoten, uuiset des unchreftigen, peuelehet den toten, helfet demo nothaften, trostet den chlagenten...

Prvi negativni del svetniških kreposti se naslanja sicer naravnost na Mt 19. 18 in na deset božjih zapovedi, dasi se sklada tudi z deli satanovimi v drugem odstavku Adhortacije, drugi pozitivni del pa obsega prav pričetek tistih »opera misericordiae«, ki so kot dela božja v Adhortaciji tako značilna za tretji odstavek o svetnikih. Zapoved ljubezni kot uvod pa ima na tem mestu tudi Klimentovo poučenje. Sicer je tu besedilo samo nedvomno odvisno pred vsem od pravila sv. Benedikta (4, 1 sl.: Inprimis dominum deum diligere ex toto corde! tota anima! tota uirtute; Deinde proximum tamquam se ipsum; Deinde non occidere; Non adulterare! Non facere furtum; Non concupiscere, Non falsum testimonium dicere; Honorare omnes homines!... Corpus castigare; ...Ieiunium amare; Pauperes recreare; Nudum uestire; Infirmum uisitare Mortuum sepelire; In tribulatione subuenire; Dolentem consolari; St. XXXVI. str. 203 do 204, prim. Hautkappe, 98/99); vendar asocijacija misli ob »vseh svetih« kaže, da je bila povod za to uporabo »pravila« ravno Adhortacija, in to v prvotni obliki.

Vidimo torej, da je Freis. II. po vsebini prvotnemu obrazcu opomina k pokori prav podoben in da je imel tudi sangalski nagovor prvotno vseh tistih pet vsebinskih odstavkov, kakor jih ima danes še brižinski II. spomenik; po Notkerjevi interpolaciji v Gregorijevo homilijo je tudi povsem verjetno, da je v prvotni Adhortaciji ad poenitentiam za naštevanjem del satanovih sledila vsaj omemba, če ne tudi naštevanje del božjih, del usmiljenja, kakor v Freis. II.

To verjetnost nam potrjuje tudi pridigarska praksa v frankovski državi od sv. Cezarija v šestem do t. z. govorov sv. Bonifacija in do Alkuina konec osmega in v prvih letih devetega stoletja, ki smo si jih ogledali zgoraj, v drugem odstavku.

6. „Adhortatio ad poenitentiam“ ter t. z. govori sv. Bonifacija.

To verjetnost moremo utrditi do gotovosti. Adhortatio ad poenitentiam — kakor hočemo nazivati pravzorec, latinsko-nemški, naših nagovorov k pokori — je zajela namreč vse svoje bistvene vsebinske motive iz t. z. govorov sv. Bonifacija.⁷⁶ Nič za to, če so dvomili o pristnosti teh 15. govorov,⁷⁷ da jih Hauck⁷⁸ stavi v čas Karla Velikega ali v prvi čas po njegovi smrti. Za naše vprašanje je bistveno to, da so najkasneje iz prvih dveh desetletij 9. stoletja, bržkone pa z meje 8. in 9. stoletja.

Oglejmo si najprej motiv greha naših prvih staršev, Adama in Eve. Že sv. Cezarij je Adamov greh uporabil n. pr. v 68. govoru o Mat 7, 13—14 (*Lata et speciosa est via...*),⁷⁹ vendar pa z našim besedilom ne soglaša preveč, čeprav našteva potem (pri široki poti) kakor Freis. II. imenoma razna peccata capitalia in priporoča nato miloščino, molitev in post.

Bonifacij govori o Adamovem grehu na treh mestih, v II. govoru (*De origine humanae conditionis*, za božič), v X. (*De Incarnatione Filii et humani generis reparatione*, o trpljenju Jezusovem in vstajenju) in v XIV. (*In die solemnitatis paschalis*). Najobširneje govori o Adamu in Evi,

o njima namenjeni sreči, o preizkušnji, o grehu in nasledkih greha 14. velikonočni govor.⁸⁰ A prav zaradi obširnosti značilne poteze niso tako ostro zarisane,⁸¹ kakor v Freis. II. — Bonifacijev X. govor sicer na koncu prav lepo nakazuje vsebinsko jedro nagovora o pokori,⁸² vendar je tudi tu podobnost v odstavku o prvih starših le bolj splošna.

Drugače v II. govoru:⁸³ Najprej govori Bonifacij o ustvarjenju prvih staršev, ki jih je Bog postavil v raj, ut in eo sine labore et dolore et mortis periculo viverent, donec translati essent in coelestis regni perpetuam beatitudinem... aeterna... gloriam,^{83a} Sed diabolica fraude et invidia^{83b} decepti sunt, ut manducarent de fructu interdicto illis. Pro hac etiam culpa eieci sunt^{83c} in hanc miseriam huius terrae... et omnes cum peccatis nati, in laboribus viventes, in mortis doloribus humanam amitterent vitam.^{83d} Tu gre podobnost, kakor vidimo, že do posameznih besed in rekel. Tudi v naslednjem: ko govori o prihodu Kristusovem na svet in njegovem rojstvu, pravi, da je to storil zato, da bi postali sinovi božji: Deus de virgine natus... perdonavit (nobis) filios Dei esse. Temu točno odgovarjajo uvodne besede naslednjega (tretjega) odstavka v Freis. II. 14—17: I pagi, bratriia, pomenem ze, da i zinouue bosinaresem ze.

Sklepni odstavek govora poziva vernike, naj se varujejo grehov ali se jih spokore, naj izpolnjujejo božje zapovedi in naj Boga ljubijo in mu služijo »in omni opere bono, in misericordia et pietate, in iustitia et patientia... Scientes certissime quaecunque egerimus bona in eleemosynis et in humilitate et obedientia praeceptorum illius, quod omnia in aeterna beatitudine Dominus noster nobis restituet.«

Tudi za drugi in tretji del naše »Adhortacije ad poenitentiam«, za svarilo pred deli satanovimi in za priporočilo božjih del ter del usmiljenja, kar se potem navadno oboje strne v misel na poslednjo sodbo in na večno kazen ali plačilo, (četrti del Adhortacije), tudi za to imamo pri Bonifacijju dosti sporednic. Prvo v 15. govoru smo si ogledali že v drugem poglavju,⁸⁴ drugo krajšo pravkar pri 10. govoru,⁸⁵ več drugih je navedenih še pri op. 30—34, str. 11.

Posebno važna sta dva govora, Sermo XV. in Sermo VI. V 15. govoru smo videli posebno v naštevanju del sata novih (Bonif.: Quid sunt ergo opera diaboli? Freis. II. 19—20: Ese sunt dela sotonina) mnogo sorodnosti; v Bonifacijevem seznamku so vsi grehi, ki jih našteva G II, in vsi, ki jih našteva Freis. II., tudi idololatria: eže trebu tvorim, in sicer na prvem mestu, takoj za superbia. V naslednjem skladnost ni več tako točna, dasi je snov ista: najprej dela božja in dela usmiljenja, naposled opomin na poslednjo sodbo: Ibi discernuntur impii in ignem aeternum, iusti autem in vitam aeternam...⁸⁶ — Pač pa naj tu še za sklep drugega dela Adhortacije ad poenitentiam (Freis. II, 26—27: niz ce teh del mirzene pred bosima ozima) opozorim na skladnost z X. govorom, kjer se naštevanje slabih del (opera mala) končuje z besedami: haec omnia et his similia odit Deus.⁸⁷

Kakor je 15. govor važen za drugi odstavek Admonicije ad poenitentiam, tako je VI. govor (De capitalibus peccatis et praecipuis Dei praeceptis)⁸⁸ dal glavne misli za tretji odstavek o dobrih delih in za prehod k četrtemu odstavku o sodbi. Prvi del pridige govori za kratko veroizpovedjo⁸⁹ o glavnih grehih (Haec enim sunt capitalia peccata): posebno obširno govori o sakrilegiju, pri katerem precej na široko govori o poganskih daritvah,⁹⁰ drugo naštevanje je precej tako kakor v 15. govoru, le da grehi zoper 6. božjo zapoved zavzemajo skoraj štiri tiskane vrstice. Naštevanje zaključuje s citatom iz Petr. 1, 25—2, 1. in Gal 5, 21 (prim. Admonitio generalis) in s spominom na krstno obljubo: Haec sunt opera Satanae (Freis. II. 19—20: ese sunt dela sotonina) in ta spravljajo človeka v pekel. V drugem delu govora pa prikazuje zapovedi božje, ki so »fides recta et vita immaculata«. Prava vera je katoliška vera, ki jo je že prej pokazal. Čisto življenje pa je ljubezen do Boga in bližnjega: strah božji, ki se javlja v čednostih: Pax, benignitas, patientia, humilitas, continentia, modestia, iustitia, misericordia. In zdaj se prične naštevanje del usmiljenja, prav kakor v Freis. II. 44—56:

Opera enim sunt misericordiae, **esurienti cibum dare, sitienti potum, nudum vestire, infirmos et in carcere inclusos visitare, et illis ministrare, hospites suscipere,**⁹¹ mortuos sepelire... peregrinos suscipere, eleemosynas in pauperes partiri, tribulationem patientibus subvenire, decimas annis singulis reddere, semper orare in omni loco dominationis eius, castitatem servare et ieiunium amare, pacem semper diligere, gratiarum actionem Deo de omnibus agere. Haec facientibus et implentibus regna praeparantur aeterna.⁹² Illis Salvator mundi in die iudicii dicturus est: Venite, **benedicti Patris mei, possidete regnum quod vobis paratum est ab origine mundi;**⁹³ tunc fulgebunt iusti sicut sol in regno patris eorum. Tam bo večno veselje.

Tudi za četrti in peti odstavek našega Opomina k pokori, za odstavek o poslednji sodbi in za poziv k pokori, sta nudila Cezarij in Bonifacij obilo snovi. Kadarkoli govorita o grehu in o kreposti, vedno tudi govorita o večni kazni in večnem plačilu; posebe je Cezarij govoril o poslednji sodbi v 77. in 78. govoru,^{93a} Bonifacij v precej dolgem sklepu 5. govora.^{93b} Vendar pa prave književne odvisnosti tu ne vidimo. Dočim se izraža v Adhortaciji ad poenitentiam predvsem strah pred sodbo,⁹⁴ sta pri Cezariju in Bonifaciju glavni motiv strahota pekla kot kazen za greh, neskončna blaženost nebes kot plačilo za dobro življenje, strah torej za zle, blaženost za pravične; nikjer pa ni opaziti, da bi hotela zbujati strah pred samim dejstvom, da bomo morali stati pred Sodnikom in vpričo zlohotnega vruga dajati odgovor za svoja dela, dobra in zla. Ta strah, ki je naraven za neodločnega, slabotnega grešnika, ker se ni za trdno odločil ne za dobro ne za slabo — taka je pač večina ljudi — nam zbuja Adhortacija iz vzgojnih razlogov, da nas nagne h kesanju, spovedi in pokori (5. odstavek); strah pred peklom samim bi bil bolj primeren za zakrknjene, trdovratne grešnike, veselo upanje na nebesa pa za ljudi, v čednostih utrjene, neustrasne v prenašanju pokore za minile in odpuščene grehe.

Še več snovi je bilo pri Cezariju in Bonifaciju za poslednji odstavek Adhortacije ad poenitentiam. Posebno pogosto je v obeh izražena misel, da grešniku ni treba nikoli obupati, naj je še toliko grešil, če se le resnično obrne od greha in se, če ima čas, zanj spokori in se poboljša (seveda tudi nevarnosti lehkomiselnega odlašanja ne zamolčita). Vendar misli, da bi mi grešniki z našo »pravdno vero in pravdno spovedjo« prav isto dosegli kakor svetniki in mučeniki s svojim trpljenjem (Freis. II, 103 sl.), te misli pri Cezariju in Bonifaciju nisem našel. Pač pa se razen vere, spovedi in pokore odločno poudarja tudi zadoščevanje z dobrimi deli, postom in miloščino, za peccata capitalia pa tudi z javno pokoro.

Če zdaj razmerje med Bonifacijem (Cezarijem) in našo Adhortatio ad poenitentiam v celoti precenimo, moremo reči, da je neznan sestavljalec gradivo za vseh pet vsebinskih odstavkov dobil iz tz. Bonifacijevih govorov, morda kaj tudi od Cezarija. Oblikovano gradivo je dobil od Bonifacija za prve tri sestavne dele, a odstavek o delih usmiljenja je primerno, svojemu namenu, preokrenil v toliko, da se nam ne kažejo suho kot naše dolžnosti, ampak kot **zgledi svetih mož** prvega krščanstva. To je vplivalo potem tudi na oblikovanje četrtega odstavka z našim strahom pred poslednjo sodbo samo, saj mi nismo svetniki, in na glavno misel petega dela, da nas pravdna vera in pravdna spoved in pokora izenači s svetniki.

Glavno delo neznanega sestavljalca »Admonitionis ad poenitentiam«, to, kar daje temu nagovoru posebni značaj, je potemtakem 1. da je združil vseh **pet sestavnih delov**, ki jih v virih vidimo v treh skupinah govorov, v eno novo celoto; 2. da je uvedel kot vodilni motiv **zgled svetnikov** kot nasprotnikov del satanovih in vzornikov dobrih del; 3. da je strnil govor na koncu v **poziv k pokori**, s katero grešniki dosežemo isti cilj kot svetniki s svojim junaškim trpljenjem.

7. „Adhortatio ad poenitentiam“ in Klimentovo poučenje v spomin apostolu ali mučeniku.

Zdaj, ko smo ugotovili, da izhajata Freis. II. in uvodni nagovor v G II. iz iste starejše predloge, ki je po obsegu in vsebini svojih petih sestavnih delov razporedbe soglašala s Freis. II., ko smo videli, da je ta prvotna predloga, »Adhortatio ad poenitentiam«, književno odvisna od Bonifacijevih govorov in morda še kakih drugih zapadnih virov, zdaj bo čas, da si ogledamo tudi, v kakšnem razmerju je ta Admonicija ad poenitentiam ter njena prireditelj v slovenskem jeziku, pravzorec brižinskega II. spomenika, do Klimentovega poučenja v čast apostolu ali mučencu.

Kako so mislili o razmerju teh dveh spomenikov od časa, ko je Vostokov (1827) spoznal, da je Freis. II. vsebinsko v rodu z nekim cerkvenoslovanskim poučenjem ruske recenzije, ki so ga pozneje spoznali za Klimentovo, pa do l. 1903., o tem je povedal potrebno Vondrák v svoji knjigi Studie.⁹⁵ V njej je Vondrák popravil tudi svoje prejšnje mnenje (da je Klimentovo poučenje prvotnejše od Freis. II.)⁹⁶ in pokazal, da govore tako jezikovni razlogi (predvsem jezikovni zaklad in frazeologija) kakor tudi vsebinska zveza nekaterih delov homilije (ki so v Freis. II. pravilno porabljeni, pri Klimentu pa ne), da je Kliment za svoje poučenje porabil predlogo, pisano v jeziku brižinskih spomenikov, v vsem bistvenim podobno sedanjemu Freis. II.⁹⁷ Po nekolikem nasprotovanju⁹⁸ se je Vondrákovim razlogom (vsaj enemu) vdal l. 1906. tudi Jagić,⁹⁹ dasi l. 1913. v novi izdaji svoje Entstehungsgeschichte starega, neodločenega besedila o tem vprašanju (iz l. 1900.) ni spremenil, pač zato, ker se z vprašanjem odtlej sam ni spet samostojno bavil.¹⁰⁰

Mislím, da zdaj, ko so se nam pokazale zveze z zapadno latinsko-nemško cerkveno književnostjo, ne more biti več govora o tem, da bi bil pisec II. brižinskega spomenika za sestavo svoje pridige porabljal Klimentovo poučenje. Vendar pa hočem dodati Vondrákovim razlogom še nekatere nove, ki so v zvezi z našimi novimi dognanji.

V Freis. II. se vsi odstavki logično pravilno razvijajo drug iz drugega in so v preprosti peterodelni zgradbi v dobrem skladu med seboj, še zadnje poglavje se pravilno ujema s prvim (tam prvi greh in padec človeštva pod jarem greha, tu od Kristusovega zveličavnega križa rešitev od greha po pokori).

V Klimentovi homiliji pa so vidni le trije deli izmed peterih, ki jih vidimo v Freis. II. In še ti se prav ne skladajo. Kakor je že Vondrák dokazal, je Adamov greh pri Klimentu zašel v napačno vsebinsko zvezo. Dočim Freis. II. pravilno govori o kazni, ki je za Adamov greh zadela najprej prvega človeka samega in po njem tudi ves človeški rod, stoji v poučenju najprej, da smo zapoved, dano Adamu, prestopili mi, neposredno za tem pa, da je Adam ni držal: *господъ богъ нашъ, присно призываетъ ны непрестанно святымъ жеъangelijемъ... , велja ны... къ njemu pristupiti i възискати i prejati ono cêsarьstvije, i ѓ - n j e g o ѓ e i s p a d o h o м ѓ , z a p o в ѣ д ѣ б o ѓ и ю p r e s t u p л ѣ ш e , j a ѓ e б ѣ p r e d a n a A d a m y , p r a d ѣ d y n a ѓ e м y , v ѓ r a j и d r e v л j e , v ѓ з д ѣ р ж a n и j a n a ѓ e g a д ѣ л j a . A ѓ ѓ e б o б y j u с ѓ h r a n и л ѓ , т o v ѓ v ѣ к y j e м y б y л o ж и т и j e...*¹⁰¹ Kolikor je besedila iz Freis. II. (od A ѓ ѓ e б o...), je pravilno; kar pa je Kliment glede na osrednjo misel svojega poučenja (odpovejmo se »preљsti mira sego«, kakor je to storil blaženi ta mučenec Kristov, dodal kot uvod, je s tem v nasprotju.

Podobno je z drugim in tretjim delom, ki jih moremo pri Klimentu še doznati. Drugi in tretji del sta v delana drug v drugega. Ker K-ov govor meri na slavo apostolu ali mučencu, preide govornik za izvirnim grehom in za kaznijo takoj k svetnikom, ki so se odpovedali varljivemu svetnemu življenju in se bogatili z dobrimi deli (Freis. II., tretji odstavek) in ki jih posnemajmo tudi mi; kdor pa se temu življenju vda, je božji sovražnik in pogublja samega sebe. Zato se obrnimo od varljivosti tega sveta, kakor smo obljubili pri krstu, ko smo dejali, da se odpovemo satanu in njegovim delom. Nato pa nagel obrát k drugemu delu Freis. II.: »s i ѓ e s u т ѓ д ѣ л a s o т o n и n a«, in začne se naštevati kakor v Freis. II vrsta glavnih grehov v ob-

čutljivem nasprotju s prejšnjim, ko je Kliment imenoval satanovo delo užitke tega varljivega sveta. Nato preide govornik spet k tretjemu delu — preskoči k sklepu drugega (č^ьto bo jest^ь m^ьr^ьz^ьb^ьč^ьeje tac^ьh^ь d^ьl^ь v^ь člo- v^ьc^ьh^ь) — in spet k tretjemu delu, da naj izvršimo svoje obljube (oz. darujemo svoje darí — ob^ьtovanija naša: Freis II. 38. obeti nasse) Bogu in delamo dobra dela, kakor je delal to naš blaženi mučenec. V proslavo apostola ali mučenca v Klimentovem tretjem odstavku pa so vdeleni na več krajih z marsikaterim ponavljanjem motivi tudi iz četrtega dela in celo iz petega;¹⁰² sklep je nato podoben začetku drugega in sklepu tretjega dela.

Nastala je še druga zev. V Freis. II. se naštevanju del satanovih v drugem delu dobro prilega naštevanje del usmiljenja v tretjem odstavku. Isto vidimo mnogokrat pri Bonifaciju. Pri Klimentu pa, kjer naštevanje glavnih grehov kot del satanovih nima pravega smisla, — saj so mu vsi užitki tega sveta satanovo delo — je ostalo v tretjem delu od del usmiljenja le ostanek, bratoljubijem^ь prosv^ьtjašče sja, stran^ь noljubijem^ь prosv^ьtušče in pozneje »razdaja im^ьnije svoje niščiim^ь« dasi bi se bila vsa z glavno mislijo prav dobro ujemala.

In še tretja zev! Motiv Adamovega greha visi v poučenju v slavo apostolu ali mučencu čisto v zrak^ь; ni v nikaki pravi zvezi s celoto. To nam kaže najbolj jasno že prehod od prvega dela k drugemu: I togo m^ьsta želajušče svjatii i prav^ьd^ьivi člo^ьv^ьci... bran^ь priim^ьše (svjatu věru) na protiv^ьnago vruga, pob^ьd^ьiv^ьše že jeho paky v^ьnidoša v^ь p^ьrvuju porodu (raj) i do sel^ь v^ьhodjati^ь. To ni v skladu ne s Freis. II. niti z Bonifacijem ali Cezarijem ali drugimi cerkvenimi pisatelji. Motiv Adamovega greha se uporablja v cerkvenem slovstvu vedno le v zvezi in nasprotju z drugim Adamom, Kristusom, ki je svet greha rešil, nikdar pa ne kot nasprotje s kakim svetnikom, in najsi bi bil apostol, kajti Odrešenik sveta in premagalec greha, izvirnega in osebnega, je le eden, kakor je le eden naš Učenik — Kristus. — V Freis. II. je ta stvar lepo v redu. Že uvod drugega dela spominja Boga kot našega Očeta, kar nam je postal po Bogu-

Človeku: I pagi, bratria, pomenem ze, da i zinoue bosi naresem ze (Frei. II. 14—16). Kliment pa je to porabil čisto na koncu: da budemъ synove božii... In tudi ko je govor o tem, kako se naj rešimo osebnega greha, stoji v Freis. II. spet na čelu Kristusovo ime (v. 89 do 96.): Nas goz bod zueti cruz (t. j. Kristus, ČJKZ, 7, 164; 8, 104), ise gest bali telez nassih i zpasitel dus nassih, ton bozzledine balouvanige posledge postavv i ucazal ge, imse ze nam dozstoi od gego zavuekati i gemu ze oteti. Pri Klimentu pa je glavna misel — posnemajmo tega apostola in mučenca v odpovedi — popolnoma odrinila nujno dopolnilo k Adamovemu grehu — Kristusovo odrešilno trpljenje.

Te neskladnosti ne bi bile mogle nastati tako, da je zajel Kliment snov za svoj govor neposredno iz latinskih pridig Bonifacijevih, ki smo jih dokazali kot vir pravzorcju freisingškega opomina k pokori; nikjer ne vidiš v teh latinskih predlogah povoda, da bi bil kdo različne pridige o Adamu grešniku in Kristusu Zveličarju, o glavnih grehih in krepstih ter njih plačilu strnil v eno v ta namen, da bi jih pretil v pridigo o apostolu ali mučencu. Tudi v njih nikjer ni najti nič takega, kar bi bilo moglo izzvati neskladnosti, ki jih pri Klimentu vidimo, posebno glede Adamovega greha.

Pač pa je bilo vse to prav lepo mogoče na osnovi Adhortacije ad poenitentiam. Ta pravzorec freisingškega nagovora o pokori, ki je zajel motiv Adamovega greha, motiv našega osebnega greha in njegovega nasprotja, božjih del usmiljenja, in motiv poslednje sodbe in pokore v enoto z glavno mislijo o grehu in odrešenju od greha, je postavil nasproti Satanovim delom, ki se jih naj ogiblujemo, svetnike in posebno mučence, ki so s svojimi dobrimi deli že dosegli blaženost v nebesih, in je mučence omenil še enkrat na koncu, češ da moremo mi grešniki v nebesa, kamor so prišli oni po trpljenju in mukah in mučeniški smrti, dospeti tudi še po drugi poti, po poti pokore, ki nam jo je pripravil Gospod.

Ravno ta značilna vsebina Adhortacije je bila povod, da jo je Kliment — morda pozneje kje v Makedoniji, ko je ni več rabil v prvotni namen, kakor

prej v Panoniji in na Moravskem^{103a} — predelal v poučenje v čast apostolu ali mučeniku, da je dal govoru novo glavno misel — odpovedi posvetnemu veselju — in s tem povzročil značilne nepravilnosti v poučenju.

Na nekih mestih pa se je, kakor se zdi, le ohranilo pri Klimentu prvotnejše besedilo kakor v Freis. II. Tako se je skoraj brez dvoma pred naštevanjem del satanovih prvotno omenila krstna obljuba, odpoved hudemu duhu in njegovim delom, kakor to vidimo pri Klimentu, pri Cezariju in v Bonifacijevem XV. govoru.^{103b} Iz govora se je izpustila pač tedaj, ko se je odpoved hudemu duhu in kratka veroizpoved sprejela v sam spovedni obrazec.

Drugo mesto, kjer se mi zdi Klimentovo besedilo prvotnejše, je na pričetku dobrih del, del božjih. Tako pri Bonifaciju kakor pri Klimentu stoji tam na začetku vesoljna zapoved božja o ljubezni, prav tako že v Benediktovem pravilu (in v grški Didachè tón dódeka apostólōn, 1, 2. Heer, Ein karolingischer Missions - Katechismus, Herder, Freiburg i. B. 1911, 19). Tudi Notker ga je po sv. Benediktu in — Admoniciji — porabil v prireditvi Cezarijevega 104. govora, kjer z deli božjimi vred ni prav na svojem mestu.

Bonifacij (Migne, Pl. 89, 870):	Kliment:	Notker:
<i>Reminiscamini, quod omnipotenti Deo promisistis . . . Haec sunt mandata Dei, quae facere et conser- vare debetis, ut Deum, quem confessi estis, diligatis ex toto corde, ex tota mente et ex tota virtute. Deinde proxi- mos vestros tamquam vosmetipsos. (Prim. še Sermo VI. Migne, 89, 856.)</i>	<i>ne da s̄v̄v̄r̄šim̄ ob̄e- tovanija naša jaže k̄ gospodu bogu našemu ljubjašče jeho vs̄m̄ srdc̄m̄ svoim̄ i vseju mysl̄ju i vseju kr̄epostiju i bliž̄njago svojego jako sam̄ sja. (Fris. Pam. 64, v. 50— 55.)</i>	<i>nu fernemet dei goles kepot. Ir sculit zaller eriste got minnon uone alle- mo iuuueremo herzen, uone allemo iuuuere- mo muote uone allera iuuuerera chrefte. Dara nah iuueren na- histen samoso iuuuith selben. (St. XXX, 4. v. 15—17.)</i>

Sledi v vseh treh spomenikih naštevanje kreposti. Glede posameznosti je tu največ skladnosti med Notkerjem in Freis. II.

»Adhortatio ad poenitentiam«, ki jo je rabil Kliment kot predlogo, je bila, kakor je pokazal Vondrák, slovenska, pisana v jeziku brižinskih spomenikov;¹⁰⁴ njegov dokaz je z novimi odkritji postal popolnoma prepričevalen.

Razen pravzorca Freis. II. pa je rabil Kliment tudi še nekaj drugih virov. Predvsem za seznamek grehov. Dasi je primerjanje s poučenjem nekoliko težko — verjetno se je prav seznamek grehov leksikalno precej prilagodil ruskemu jeziku — vidimo vendar nedvomnih znakov, da je Kliment porabil razen Freis. II. tudi seznamek grehov v zasebni spovedi v Euch. Sin. (Čin I.) ali njeno slovensko predlogo.^{104a} Našel pa sem še drug vir, ki obsega vse pregrehe, ki jih v teh slovenskih predlogah ni najti, to so tz. Bonifacijevi govori, posebno seznamek grehov v 15. govoru.^{105a} Razmerje je vidno iz naslednje razpredelnice:

Kliment (Freis. II.)	Čin 1	Bonifacij, S. XV. ^{105b}
si že sutb děla sotonina: <i>ese sunt dela sotonina:</i>	(prisno vspadaję vs:)	Quid sunt ergo opera <i>Haec sunt opera</i> diaboli? <i>Satanae, S. VI.</i>
1. idoložrtvija, 1 <i>ese trebu tuorim</i>		2 idololatria
2. bratonenaviděnija, 2 <i>bratra</i>		8 odium
3. klevety <i>oclevuetam</i>	9 klevety	5 detractio (-nes contra <i>fratres suos, III.</i>)
4. gněvodbržanija, 5. zavistb, 6. jarostb, 7. nenavistb.	(10 sřvady)	19 ira (18 contentiones) 3 invidia 19 ira 8 odium
7 <i>nenauuizt</i>		
8. tatšby, 3 <i>tatua</i>	7 tatšby	12 furta
9. razboi, 4 <i>razzboi</i>	5 razboję 20 vsšyštenija tuždego iměnija	4 homicidium (20 ve- neficia) 14 rapina

10. pĭjanstvo,	8 pĭjanstvo (2 — omĭ)	16 ebrietas
11. obrĭjadanie,	1 lihojĭjĭ jadijĭjĭ	15 gula
12. pĭrĭti ugoženije, 5 <i>pulti ugongenige</i>		(11 omnis pollutio)
13. obidĕnija,		<i>iniustitiae</i> III.
14. pĕsni bĕsovĕskyja,	12 igry zĕly (prim. igrĕ idolĕskyhĕ, bĕsovĕ- skyhĕ, Mikl. Lex. pa- leosl.)	(2 idololatria) 21 incan- tationes <i>Pirm.: iocus et lusa diabolica</i> <i>Pirm.: balationes, sal- tationes sacrilegium</i> VI.)
15. plĭsanija,	11 plĕsanija	17 turpiloquia
16. huljenija,		21 incantationes, 22 sor- tilegos exquirere, 23 strigas et fictos lupos credere, 26 phylac- teria habere
17. sramoslovĭja,		24 abortum facere
18. vĕlĕšvenija,	15 ĕarodĕanija, 16 vra- zenija, 17 sĕmĕnĕnija sĕrĕštĕ	9 fornicatio
19. dĕtogubĭja,	6 dĕtogublenija	10 adulterium
20. bluženija,	3 blĕdy	1 superbia
21. preljubodĕjanija,	4 prĕljubodĕanija (18 pohotĕnaja vĕzbrĕ- nija na stuĕde lice	6 mendacium (13 falsum testimonium)
22. gĕrdostĭ,		7 periurium
23. lĕža,		L: meinan heit suoor in uuihidon inti bi gotes heilogon.
24. kljativoprestupljenije, 6 <i>roti choihse ne pazem nu ge prestopam</i>	14 prĕstĕpoklĕtĭja	25 Dominis inobedientes esse.
25. i ježe kljati sja boži- imĕ imenĕmb.	19 prisĕgy nepravedĕny	

Ni posebno verjetno, da bi bil Kliment za svoj seznamek glavnih grehov ſel iskat dopolnila neposredno k latinskemu govoru Bonifacijevemu, dasi to ni izkljuĕeno, verjetneje mu je bil na razpolago kak spovedni obrazec starega tipa s samimi glavnimi grehi, ki je bil sestavljen na osnovi Bonifacijevega XV. govora z dostavki iz drugih govorov (III, VI.) pa tudi iz Pirminija, s katerim je nekoliko v sorodu tudi Ćin I.

Skoraj gotovo je Kliment tudi sledeĕe mesto iz Cezarija dobil na ta ali drugi naĕin posredno; saj je bil nauk sam obĕa last krŕĕĕanstva (seveda ne v strnjeni toĕnosti sledeĕega izreka):

Caesarius Aug. v. App. S. CIV.,
N. i. 1841, 1946.

Quicumque enim aliqua de istis peccatis (sc. capitalibus) in se dominari cognoverit, nisi digne se emendaverit, et si habuerit spatium, longo tempore poenitentiam egerit, et largas elemosynas erogaverit, et a peccatis abstinuerit: illo transitorio igne (sc. purgatorii) . . . purgari non poterit, sed aeterna illum flamma sine ullo remedio cruciabit.

Kliment, Poučeníje,

čim li iskupim^o dušju svoju ot^o muky, ašče že ne ostanem^o sja zla in ne pokajem^o sja ili niščim^o ne podamy. (ne ostanem^o sja zla). (čim li iskupim^o dušju svoju ot^o muky.)

Kdor je z zapadnimi cerkvenimi govorniki bolj znan, kakor smo navadni slavisti, utegne najti še kake druge književne vezi.

8. Adhortatio ad poenitentiam — in Exhortatio ad plebem christianam.

Zdaj, ko smo ugotovili razmerje med pravzorcem freisinske slovenske pridige o pokori in Klimentovim poučenjem, smo si omogočili tudi presojo, kdaj je ta pravzorec nastal. Kliment je mogel dobiti svojo slovensko predlogo najkašnje, preden je bil z drugimi Metodijevimi učenci z Moravskega izgnan, med l. 885. in l. 890.,¹⁰⁶ najbolj verjetno pa tedaj, ko je Metodij deloval v Panoniji, z bratom Konstantinom l. 867., kot škof med leti 869. in 874., torej preden je ob katastrofi Kocljevi moral zbežati iz Panonije na Moravsko. S tem je določen tudi čas, kdaj najpozneje se je začel pravzorec freisinske slovenske pridige v Panoniji rabiti, to je čas med l. 867. in 890., torej v zadnji tretjini 9. stoletja.

»Adhortatio ad poenitentiam« sama pa nas vodi še za nadaljni korak nazaj, nekako v bližino latinsko-nemškega nagovora »Exhortatio ad plebem christianam«. Seveda moremo do tja slediti le latinsko-nemško predlogo.

Najprej budi našo pozornost podobnost osnovne misli v Adhortaciji ad poenitentiam, v Ekshortaciji ad plebem

christianam in v Karlovi »**Admonitio generalis**« iz l. 789.: **greh** — **sodba**. Še celo sklep naštevanja grehov je v Admoniciji (Gal 5, 21) in v pravzorcu govora o pokori (in njegovih predlogah) isti (G II. St. 342, v. 21—22): **et his similia** (et his similibus). Grožnja s poslednjo sodbo se uporablja v Ekshortaciji ad plebem christianam na dveh mestih, v sredini in v končnem pozivu k učenju; tako tudi v Freis. II. v tretjem odstavku, kjer se navajajo tudi besede iz Mt 25, 34—36., in v četrtem kot prehod h končnemu pozivu k pokori. Značilno je tudi, da se v obeh govorih zbuja **strah pred sodbo samo**, česar pri Cezariju in Bonifaciju nismo videli.¹⁰⁷ Tudi celotna osnova veže Adhortacijo z Ekshortacijo, ker **obe merita ostro na sklepni poziv**, tu k pokori in spovedi, tam k učenju vere in očenaša. Razen tega je obema opominoma skupen tudi **slog domačnostnega, očetovskega prigovarjanja**, ki docela spominja na prvo pismo apostola Janeza. Tisti ljubki naziv vernikov z otročiči, ki ga vidimo v Ekshortaciji ad plebem in v Freis. II.,¹⁰⁸ se v drugih cerkvenih govornikih Karlove dobe ne ponavlja.¹⁰⁹

Ta notranja sorodnost govori za to, da je pravzorec latinsko-nemškega nagovora o pokori in spovedi nastal iz istih duhovnih pogojev kakor Exhortatio ad plebem christianam, v istih časovnih razmerah in približno tudi v istem času. Vendar ni dvoma, da je Exhortatio od plebem christ. starejša, saj je bila spisana pod neposrednim dojmom Karlove zakonodaje o učenju vere in očenaša; šele, ko je ta način učenja pri veri in očenašu uspel, so začeli na isti način učiti tudi nauk o grehu. Prej so o tem — po ukazu — samo pridigali. Exhortatio ad plebem christianam je torej za postanek pravzorca naše Adhortacije ad poenitentiam terminus post quem. Ker so Ekshortacijo spisali takoj po objavi ukazov iz l. 801/02., bo prvopis Adhortacije mogoče postaviti vsaj še v prvo polovico, če ne v prvo tretjino 9. stoletja. V slovenščino so jo prevedli pač nekaj desetletij pozneje, ker to ni bilo ukazno besedilo kakor očenaš, vera in spovedni obrazec, vsekako pa najkasneje v poslednji tretjini 9. stoletja.

Neko sorodnost z Ekshortacijo kaže tudi **uvodni poziv v Freis. I.** (Glagolite po naz

redka zlo ue za: dicite post me pauca verba); kajti besede pauca verba, ki se nanašajo tu na apostolsko vero, se ponavljajo v Ekshortaciji kar dvakrat.¹¹⁰ Izraz sam je sicer znan v tej zvezi že Cezariju in izvira iz rimske liturgije (Cuius pauca quidem verba sunt, sed magna mysteria,¹¹¹) a v karolinški homiletični književnosti ga sicer nisem našel. Nagovor v Freis. I. treba imeti za sklepni stavek nagovora, ki se je govoril pred molitvijo spovednega obrazca, morda pa vsaj prvotno hkrati tudi za poziv k molitvi veroizpovedi, ki se je molila redno pred splošno spovedjo in s tem šele posredno tudi za poziv k molitvi spovednega obrazca. Vsekako je starejši od 11. stoletja; najstarejši ohranjeni nemški zgled, individualen, je iz 10. stl.¹¹²

Podobnost opomina k pokori in Ekshortacije ad plebem christianam, vsebinska in stilna; vzročna zveza, ki ju veže z besedili, nastalimi v narodnem jeziku po Karlovih kapitularjih — tu z vero in očenašem, tam s splošno spovedjo; dejstvo, da sta obe besedili katehezi v obliki cerkvenega nagovora: vse to govori z veliko verjetnostjo za to, da sta se oba govora rabila ne le v isti namen, ampak tudi na isti način. Kakor se je Exhortatio ad plebem christianam govorila kot opomin k učenju in kot poziv k molitvi vere in očenaša, tako tudi Adhortatio ad poenitentiam kot opomin k učenju pravilne oblike zasebne spovedi in kot poziv k molitvi splošne spovedi, oboje v cerkvi pač po pridigi, splošna spoved seveda v prvih stoletjih brez (nezakramentalne) odveze. Le redna molitev tega obrazca v cerkvi po pridigi je mogla dati tudi šele povod, da je pozneje škof ob posebno slovesni priliki s to pobožnostjo združil še svojo odvezo. Kako naj bi bili tudi ljudje pred to odvezo skupno molili splošno spoved, ako je ne bi bili že po dolgi rabi dobro znali? In v virih, ki jih po Paulusu navaja prof. Ušeničnik, se nihče nikoli ne zgraža nad molitvijo spovednega obrazca, ampak edino le nad odvezo: kajti le ta je bila novost.

Da pregledamo, kaj nam ta nova odkritja pripovedujejo:

1. »Adhortatio ad poenitentiam« v obeh ohranjenih primerih (Freis. II. in nagovor v G II.) dokazuje,

da tvori kot sestavni del s sledečo (vero in) spovedjo eno samo celoto.

2. Književna zveza s Klimentovim poučenjem v spomin apostolu ali mučencu dokazuje, da se je rabila že v zadnji tretjini 9. stoletja.

3. Oblika dokazuje, da se ni uporabljala individualno, ampak da se je obračala na zbrano cerkveno občino. Sorodnost z Ekshortacijo ad plebem christianam to dejstvo utrjuje, potrjuje tudi zvezo s spovednimi obrazci in pomika postanek pravzorca (latinsko-nemškega) v prvo polovico 9. stoletja.

4. Spovedni obrazci v narodnem jeziku kažejo, da so nastali kot sad Karlove cerkvene zakonodaje, posebno iz l. 789. in 801/2.: z ukazom, da je treba ljudstvo poučiti o tem, kateri grehi so grehi za večno smrt, in z naročilom, da treba duhovščino nadzirati, kako upravlja zakrament sv. pokore.

5. Spovedni obrazci v narodnem jeziku, nemški in slovenski, so se rabili ne le pri zakramentalni spovedi za pripravo neukih spovedancev k obtožbi grehov in kot obrazec splošne obtožbe in kesanja, ne le za zasebno pobožnost bolj izobraženih vernikov, ampak tudi v katehetske namene, in to najbrže v cerkvi po pridigi.¹¹⁸

Kakor Exhortatio ad plebem christianam se tudi Adhortatio ad poenitentiam gotovo ni govorila vsakokrat pred molitvijo spovednega obrazca, ampak najbrže le ob posebno slovesnih prilikah, n. pr. ob t. z. spravni ali spokornih dneh, na Veliki četrtek in na pepelnico, morda tudi pred Božičem, ko so tudi navadno vsi ljudje pristopili k sv. zakramentom.

II. O virih brižinskih spovednih obrazcev.

1. Vprašanja.

S tem, kar smo doslej dognali, je v bistvu rešeno vprašanje, iz katerega časa izvirajo slovenski prvopisi brižinskih spovednih obrazcev: najkasneje iz zadnje tretjine 9. stoletja, najzgodnje iz njega prvih desetletij.

S tem pa še ni določena starost sedanjih zapiskov v freisinškem, v Monakovem hranjenem kodiku Clm 6426. Tudi še ni določeno, ali so vse sestavine ohranjenih spovednih obrazcev enako stare, in če ne, katere sestavine so starejše, katere mlajše.

K tem vprašanjem se je izjavil v svoji razpravi BV, 1936, 81 sl. tudi prof. Fr. Ušeničnik. Glede drugega in tretjega spomenika se je pridružil dr. Milku Kosu, ki jih je iz zgodovinskih in paleografskih razlogov datiral po l. 972. in pred l. 1022/23,¹ z veliko verjetnostjo pa okoli l. 977/81, a vsaj še v 10. stoletje.² Glede spovednega obrazca samega (Freis. III.) pa se je izjavil, da »ne kaže tistih svojskih znakov, ki bi ga zaradi njih morali nujno uvrstiti med formularje očitne (t. j. skupne splošne) spovedi pri službi božji. Tak, kakršen je, je mogel rabiti t u d i za zasebno izpoved pred mašnikom. Če ga je torej zaradi paleografskih kriterijev treba dejati v 10. stoletje, moramo reči, da po tem formularju niso molili očitne (skupne splošne) spovedi med službo božjo, ampak je spokornikom bil v pomoček pri tihi, posebni spovedi pred mašnikom.«³

Glede prvega brižinskega spomenika pa, ki se je rabil, kakor dokazujejo uvodne besede in končna latinska absolucija, kot obrazec za liturgično skupno splošno spoved in ga M. Kos stavi v čas po l. 972., in zelo verjetno pred 1022/23, najkasneje pa nekoliko pred 1039,⁴ pravi Fr. Ušeničnik: »Li-

turgični razlogi hočejo, da se odločimo za skrajno časovno mejo ... za drugo četrt 11. stoletja. Morda bo liturgično historično proučevanje 11./12. stoletja še dognalo, da je treba mejnike razdobja, v katerem je nastal prvi brižinski spomenik, še za kako desetletje razmakniti in bolj približati Honorijevi dobi⁵ (torej še preko l. 1039 proti l. 1100). To mnenje hoče U. utrditi tudi z dokazom, da Freis. I. ni prepis, kakor je bilo doslej obče prepričanje, ampak (v tej obliki vsaj) prvopis. Z novo odkritim reklom sanctae cruci, ki ga rabi confessio generalis v homiliarju praškega škofa iz 12. stoletja,⁶ uspešno izpodbija Dobrovskega mnenje v pismu, ki ga je 21. nov. 1826. pisal Kopitarju, da gre pri reku »i zuetemu creztu« (Freis. I, 3) za zamenjavo z Janezom Krstnikom,⁷ torej za prepisno napako; izvajanje zaključuje z besedami, da je s tem »nekoliko omajano dokazovanje za ponovno prepisovanje izpovednih obrazcev, kolikor se je dokazovanje doslej opiralo na to, kakor se vidi, umišljeno napako.«⁸

Najdragocenejša pa je v teh Ušeničnikovih izvajanjih — poleg popolnoma zadovoljive razlage za zuetemu creztu I, 3 sanctae cruci (v pomenu Križanega),⁹ — sledeča metodična opazka: »S tem pa ne trdim, da bi tisti, ki je sestavljal (— v 11. stletju —) prvi brižinski spomenik, ne bil posnel jedra izpovedi, izrazov za obtožbo po starejših predlogah ... Zato je verjetno, da je ista ali sorodna predloga, ki je nekdo po njej v 9. stoletju priredil izpovedni formular sinajskega evhologija, rabila tudi onemu, ki je v 11. stoletju zapisal očitno (splošno) izpoved v prvem brižinskem spomeniku.« Stari obrazec iz 9. stoletja »je bil del obredov zakramenta sv. pokore; zato pa si lahko mislimo, da so ga v dobi med 9. in 11. stoletjem iz dušno-pastirske potrebe pač večkrat prepisali.«¹⁰

Vprašanje je zdaj, 1. ali je nova razlaga res kaj omajala dokaze slavistov, da je Freis. I. prepis, ne prvopis; 2. iz kakšnih sestavin sta prirejena ohranjena freisinška spovedna obrazca, odkod in iz katerega časa izvirajo te sestavine in ali je res Freis. I. kaj bistveno mlajši od Freis. III.

2. Freis. I. — prepis.

Oglejmo si najprej spovedni uvod iz homiliarija praškega nadškofa¹¹ in spovedni uvod v Freis. I.,¹² da moremo njuno razmerje prav presoditi:

Confessio (12. stol.)

*Confiteor omnipotenti deo
et sanctae cruci et sanctae Mariae matri domini et sancto Michaeli archangelo et omnibus sanctis angelis dei et sancto Johanni baptistae et omnibus prophetis et beato Petro apostolo et sancto Paulo apostolo et sancto Andreae et omnibus sanctis apostolis et sancto Stephano et sancto Vito et sancto Wenceslao et sancto Adalberto et omnibus sanctis martyribus Christi et sancto Martino et sancto Nikolao et sancto Simone et omnibus confessoribus et sanctae Margaritae et sanctae Caeciliae et sanctae Helenae et omnibus sanctis virginibus Christi omnibusque sanctis dei et tibi praesuli Christi omnia peccata mea . . .*

Freis, I. 1—8

*Bose gozpodi miloztiuvi, otze bose tebe izpovuede vuez moi greh
I zuetemu creztu I zuetei marii I zuetemu michaelu I uuizem crilatcem bosiem
i zuetemu petru
i üzem zelom bosiem
i üzem musenicom bosiem
i üzem vuernicom bosiem
i üzem devuám praudnim I üzem praudnim I tebe, bosibe, chokú biti izpovueden uzeih moih greh.*

Vidimo torej, da je sv. Janez Krstnik v slovenskem obrazcu vendarle izpuščen. Hiba — haploglogia — bi se bila v tem primeru pač zgodila nekako tako, kakor so si jo predstavljali Dobrovski, Kopitar, Vondrák in drugi; nastati bi bila morala v slovenskem besedilu, ker v latinskem za zamenjavo med *c r u c i* in *B a p t i s t a e* ni bilo povoda, pač pa v slovenskem med *krstom* - *križem* in *Krstiteljem*.

Vendar pa ni verjetno, da bi se bil hkrati z besedo »svetemu krstu« izposodilo tudi že reklo »sv. Janezu Krstitelju«. Izraz »sanctae cruci« v pomenu »Christo« ali »sancto Christo« je mogel namreč nastati le v starem času, na osnovi slovanskega jezika in pač tudi slovanskega spovednega obrazca. Kajti le samo v zapadnem slovanskem starem jeziku je izraz svetemu Krstu (sancto Christo)¹³ popolnoma enak izrazu svetemu krstu (sanctae cruci)¹⁴ in le tako je razumljivo, da je prireditelj novega latinskega obrazca reklo napačno polatinil; pozneje je zavladala za crux beseda kříž, križ. Izraz »svetemu krstu« bi bil torej tako star, da tedaj imena Janeza Krstnika v spovednih uvodih še ni bilo. Ali sta naš slovenski »svetemu krstu« in češko-latinski »sanctae cruci« v sorodu po kakem starem slovenskem ali češkem spovednem obrazcu iz 9. ali 10. stoletja — tudi v 10. stoletju so si bile slovenske in češke naselbine na severu še prav blizu — ali po kakem latinskem prevodu, danes še ne vemo, a prvo je verjetnejše.

Dokazno moč tega enega dokazila, da je Freis. I. prepisan, in sicer večkrat po vrsti, je Fr. Ušeničnik torej res omajal. Ni pa s tem omajan dokaz sam. Znani sta nam še mesti I., 12—13 in I., 13—17., ki sem jih navedel v ČJKZ, 8, 103—4, prvo po Vondráku.¹⁵

Druga napaka — kakor bomo videli, spada besedilo k najstarejši sestavini Freis. I. — je nastala tako, da je en pisec izpustil izraz »ili zpé ili ne zpé«, drug ga je na robu dodal; naslednji prepisovalec pa je na robu zapisano reklo vrnil na napačno mesto.

Še eno napako sem našel: V veroizpovedi Freis. I. 9—10 stoji netočen stavek »Imeti mi ie sivuot po zem«. Pravilno bi se moral glasiti: »Imeti mi je večni život po sem životi« ali »Imeti mi je po sem životi večni život«. Prim. G. II. after disme lib dene ewegen lib (St. LV, str. 343, v. 32—33).

Za prepisovanje pa imamo še drugih dokazov. Glavni je, da so se v brižinskih spomenikih — ne samo v Freis. I. — poleg mlajših oblik in glasov zapisale iz predlog tudi starejše oblike in glasovi, ki v 10/11. stoletju niso bili več živi.

N. pr. (najprej staro, potem novo): greh I, 8 poleg grechou, I. 10, 11.; zinstue I, 16 poleg znicistvę III, 34; uizem, I. 4 poleg uzem I, 5, 6; creztu, I. 3, 20, crisken, I. 13, nasproti mrzna II. 50, raztrgachu II. 103, mrtuim III, 58, ali tudi zemirt, mirzcih II. 14, 18.¹⁶

Freis. I, kakršen je napisan v freisinškem kodiku, ima torej na sebi nedvomne znake, da je prepis, ne prvopis. Ni pa izključeno, kakor domneva tudi Fr. Ušeničnik, da so prepisane samo stare sestavine, da pa izvirajo od zadnjega pisca (če ni bil Nemeč) morda še kaki dodatki. Treba bo torej preiskati vse besedilo brižinskih spovednih obrazcev, tako Freis. I. kakor Freis. III., potem šele bo mogoče reči, ali je Ušeničnikova domneva o večji mladosti prvega spomenika stvarno osnovana ali ne.

3. Uvodni del brižinskih spovednih obrazcev.

(Freis. I, 1—10., Freis. III, 1—24.)

Freis. I. sestoji, če štejemo tudi duhovnikov poziv k molitvi, iz šestih delov: 1. poziv k molitvi, 2. spovedni uvod, tesno zvezan z njim je 3. izpoved vere. To je uvodni del. Sledi 4. prava obtožba (s svojim kratkim uvodom in sklepom), 5. kesanje, 6. sklep: molitev po spovedi.

Freis. III. (drugi spovedni obrazec), če štejemo k njemu, kakor je prav (prim. G II.), tudi Freis. II., je za znanje popolnejši in obsega: 1. poziv k spovedi (Freis. II., ki smo o njem že posebe govorili), 2. odpoved hudemu duhu, 3. izpoved vere, 4. spovedni uvod. To je uvodni del. Sledi 5. prava obtožba (s svojim uvodom in odgovarjajočim sklepom), 6. kesanje, 7. sklep: molitev po spovedi.

Poziv k molitvi.

Poziv duhovnikov k molitvi spovednega obrazca (Freis. I: Glagolite po naz redka zloueza) je treba imeti ali za sklep daljšega ali krajšega (le nenapisanega) nagovora, kakršne smo spoznali v Freis. II. iz 9. stl. ali nemških tz. ver in spovedi iz 11./12. stoletja,¹⁷ — oblika je v njih občestvena, množina! — morda se je molila po tem pozivu naj-

prej veroizpoved (redka zloueza: pauca verba) in nato šele spovedni obrazec — ali pa ga je treba smatrati kot sklep (tu nenapisane) odpovedi hudemu duhu ali veroizpovedi, kakor kaže predloga (iz 9. stol.) würzburške spovedi s svojim v W (St. XLIV.) prevedenim in na napačnem mestu vrinjenim nadpisom »Post renuntiationem vel professionem fidei« in V (St. XLVII),¹⁷ ki imajo individualno obliko ednine, določeno predvsem za zasebno spoved.¹⁸ Poziv pa se je mogel tudi že v 9. stoletju glasiti občestveno, kar dokazuje najjasneje nam že znani Freis. II. Seveda v teh primerih ni šlo za liturgično skupno splošno spoved z odvezo, ampak za preprosto dejanje občestvene skupne pobožnosti kesanja za grehe¹⁹ in za starinsko versko učenje.

Spovedni uvod.

Freis. I. 2—8. — Freis. III. 11—24.

Prvi freisinški spovedni obrazec se začinja še povsem starinsko naravnost s spovednim uvodom, dasi ta uvod sam ni več najstarejše vrste. Drugi spovedni obrazec je uvrstil pred spovedni uvod še odpoved hudemu duhu in kratko izpoved vere. Spovedna uvoda sta si v obeh obrazcih po sestavu precej podobna, po kakovosti pa sta nekoliko različna:

Freis. I.

Freis. III.

(Bog gozpod zuueti, ise zuori

nebo I zemlo.) Tose izco iega milozti

I sce

mariae I sce michahela

I sce

petra I useh bosih zi²⁰ I

uzeh bosih mosenic I useh

(božjih) zaconnice I useh zuetih

deuuc

I useh (božjih) moki

Da mi rasite na pomoki bi-

ti Ki bogu moih grechou, Da

bim cisto izpouued ztuoril I od-

puztic ot boga priel.^{20a}

Bose gozpodi miloztiuvi, otze bose, tebe izpouuede vuez moi greh I zuetemu creztu I zueteli marii I zuetemu michaelu I uuizem crilatcem bosiem I zuetemu petru I üzem zelom²⁰ bosiem I üzem musenicom bosiem I üzem vuernicom bosiem I üzem devuám praudnim I üzem praudnim I tebe bosu rabe chokú biti izpouueden uzeh moih greh:

(Sledi kratka izpoved vere.)^{20a}

Če primerjamo prvi, obširnejši spovedni uvod v Freis. I. in III. drugega z drugim, takoj spoznamo jezikovno različnost — posebno glede strokovnih izrazov: *confessores*: vernikom pravnim — zakonnik (gen. *sgl.*); *virgines*: devam pravnim — svetih devic; *omnes sancti*: vsem pravnim — vseh božjih moči: relikvij. To kaže, da sta obrazca različnega izvora, in sicer ima Freis. I. jezikovno starejše lice od Freis. III.²¹ Vidimo pa tudi, da sta si spovedna uvoda vsebinsko zelo podobna, tudi, da z obtožbo samo nista v neposredni zvezi. Obtožba ima v obeh obrazcih še svoj posebni, krajši uvod.

Poskusimo najti tem uvodom pravo mesto v razvoju!

Najstarejši spovedni uvod (vzorec Ia) imenuje samo božje ime, tako v *stbav. molitvi* (St. XLII) in *stbav. spovedi* (XLI), v *stsl. prireditvi stbav. molitve* (Čin II.); izvira nedvomno iz začetka 9. stl.²²

Približno enake starosti je tisti vzorec, ki razen Boga imenuje še spovednika (vzorec I. b): tako Čin. I. in druga polovica v W (St. XLIV), ki po vsebini odgovarja staremu tipu spovednih obrazcev (kakor B₁), ki naštevajo samo glavne grehe.²³

Druga skupina spovednih obrazcev (vzorec II a) vstavlja za božjim imenom in pred spovednikom še svetnike božje (brez posebnih imen): W (St. XLIV, začetek), F (St. XLVIII), P (St. L.); W in F ponavljata uvodne besede skoraj brez premembe tudi na koncu pred prošnjo za odpuščanje.²⁴ Dva obrazca, prav starega značaja, pridevata svetnikom še »te svetinje«, t. j. svetinje tiste cerkve (vzorec II b), to sta obrazca L (St. XLVI.) in S (St. XLV); eden pa, M (St. XLIX), navaja pred svetniki še angele božje (vzorec II c). Vsi ti obrazci pa imajo na koncu pred kesanjem in prošnjo za odpuščanje vzorec II a.²⁵

Vzorec II. je v starih stvn. obrazcih najpogostejši. Vzorec II a je dokazan v zvezi z Egberta Yorškega (u. 766) *Liber poenitentialis* med drugim v tistem latinskem kodiku (Pal. 485. Vatikane), iz 9. stl., v katerem se je ohranil tudi spovedni obrazec L: *Domino deo omnipotenti confessus sum peccata mea et omnibus sanctis suis et tibi dei misso (servo*

et amico), quae feci ex quo sapere incipi, in cogitatione et in verbo et in opere...²⁶ Vzorec II b je nastal iz vzorca II a pod vplivom drugega obrazca istega Egberta Yorškega, ki ga je porabil tudi Alkuin v svojem delu De psalmodium usu: Ego confiteor, Deus coeli et terrae, coram hoc altare tuo sancto et istius loci reliquiis et coram hoc sacerdote tuo de omnibus peccatis meis...²⁷

Ker so po teh latinskih spovednih obrazcih priredili v začetku 9. stl. lorschski pravzorec nemških spovedi, a je iz njega o. l. 830. nastal prvi vzorec za FMP, morda še prej pa predloga za LSV, je treba tudi vzorec II.²⁸ za spovedni uvod postaviti v prvo polovico 9. stoletja.

Tretja skupina, izmed starih spovednih obrazcev najmanjša, prideva k besedilu vzorca II. še posamezna imena (vzorec III.). B₂ (St. XLIII. konec 10. stoletja) vstavlja v vzorec II c (z angeli in svetniki) še sv. Marijo, R (St. LI. iz 9/10. stl.) pa v vzorec II a še Gospo sv. Marijo, sv. Mihaela in sv. Petra.²⁹ Ta vzorec spada nekako v sredino 9. stoletja, ker se pripisujejo premembe v pravzorcu za R, Z, H še Hrabanu Mauru (u. 856.).³⁰

Novi obrazci »vere in spovedi« iz 11. in 12. stoletja imajo stilistično lepo dognane spovedne uvode, v katerih se naštevajo posamezni svetniki kot zastopniki svoje vrste svetnikov: angelov, prerokov, apostolov, mučencev, spoznavalcev, devic, a za vsako vrsto samo po eden (Vzorec IV.). Nekateri izmed teh obrazcev ponavljajo isto besedilo tudi na koncu kot uvod za kesanje in prošnjo. Sem spada Ben. II. (St. LII. iz 11/12. stl.), Mün. (St. LVI. iz 12. stl.), Wess. II. (St. LIX. iz 12. stl.), Ben. III. (St. LX. iz 12. stl.), nedvomno tudi okrnjeni uvod in sklep v G II. in G III., bržkone tudi uvod in sklep v Ben. I. O Al. (St. LVII.) ne vemo, kam spada. Ta vzorec spovednega uvoda^{31a} je bil proti koncu 11. stl., kakor vidimo, že izdelan, izvira pa po svojih začetkih nedvomno že iz 10. stoletja.^{31b}

Kam sodijo v tem razvoju spovedni uvodi Freis. I. in III. z uvodom v kesanje v Freis. III.?

Uvod obtožbe same (odst. 4.) v Freis. I. je zelo starinski in se sklada z najstarejšim vzorcem Ia

(B₁, Čin. II.), sodi torej v začetek 9. stoletja, na Slovenskem pa v čas, ko smo dobili prve spovedne obrazce, vsekako še v prvo polovico 9. stl.

Uvod obtožbe same v Freis. III. (odst. 5.) je v jedru prav tako star, le da se je glasil prvotno najbrže »Bogu uzemogokemu bodo izpoueden uzeih moih greh«; nadaljevanje to izpričuje, kajti »Uzeih nepraudnih del i nepraudnega pomislenia, Ese iezem... ztuoril...« se s konstrukcijo novega uvoda »izpouede uze moie greche« ne ujema. Tudi dostavek »I sce marie« ni prvoten, ker nima nadaljevanja po vzorcu II., ki ga imajo vsi uvodi vzorca III. (prim. B₂); dodal ga je poznejši prepisavec pač pod dojmom novega glavnega spovednega uvoda.

Drugače je z uvodom h kesanju v Freis. III., ki ga spovedni obrazec prvotno gotovo ni imel, kakor ga nima ne B₁, ne Čin. I. in II., ne Freis. I. Ta prehod h kesanju bi se skladal z vzorcem III., kakor ga ima R v uvodu (sklep se tam ni ohranil); toda dostavek »gozpodi« k sv. Lovrenciju spominja že na najmlajši vzorec IV.^{32a} Ker pa je ugotovljeno, da je naš zapisek Freis. III., ki bi ga prav zaradi tega hoteli postaviti v 11. stoletje, napisan že v 10. stoletju, smo zgoraj čisto pravilno datirali začetke tega vzorca IV. že v 10. stoletje.

Prvi, veliki uvod v Freis. I. (odst. 2.) in v Freis. III. (odst. 4.) je že prof. Fr. Ušeničnik^{32b} postavil v bližino obrazca R (prvopis pred 856, sed. zapisek 9/10 stl.), čeprav kaže tudi neko sorodnost z obrazci »vere in špovedi« po vzorcu IV.³³ Kar ju veže z R, je to, da imenujeta po imenu prav tiste svetnike (sv. Marijo, sv. Mihaela, sv. Petra). Tudi to se strinja, da ti spovedni obrazci niso prav enotni; v Freis. I. in III. glavna uvoda s pravo obtožbo nista združena, saj ta ima še svoj uvod; pri R je uvod sicer v spovedni obrazec vdelan, a samo v prvi del, ki s svojimi glavnimi grehi odgovarja najstarejšemu tipu spovednih obrazcev (B₁, Čin. II.) — ta prvi del ima tudi svoj zaključek po vzorcu II a³⁴ — za njim pa se začne drugi del spovednega obrazca, ki po skupinah našteva grehe zoper Cerkev in družbo (bližnjega, družino...), in vsaka skupina ima svoj kratki uvod (po vzorcu I a: Ih gihu gode almahtigen, daz ih...). Ves

obrazec se je zaključil pač s sklepom, ki je bil soméren glavnemu uvodu, ter s kesanjem in prošnjo, a se ni ohranil.

Na drugi strani pa kažeta Freis. III. s svojim »sancte petra I useh bosih zil« in Freis. I. s svojim »I zuetemu michaelu I uuizem crilatcem bosiem I zuetemu petru I územ zelom bosiem«, in z nadaljevanjem, da sodita že v bližino vzorca IV. Vendar so tudi še velike razlike. Kajti v vseh novih spovednih obrazcih iz 11/12. stoletja je uvod obširnejši in lepo urejeni spovedni uvod je premišljeno strnjen z vsem spovednim obrazcem v skladno celoto. V Freis. I. in III. pa tega ni.

V Freis. III. je uvod še samostojna molitev pred spovedjo. In to je prvotna oblika teh obširnejših spovednih uvodov: molitev za »dina gnada unta al lero dinero heiligono diga« za pomoč pri spovedi. To dokazuje pouk o spovedi, ki ga je Alkuin vpletel v svojo knjigo *De psalmodium usu*,³⁵ namenjeno menihom. Glede priprave k spovedi pravi Alkuin tam:

*Imprimis prosterne te humiliter in conspectu Dei in terra ad orationem et roga beatem Dei genitricem Mariam, ut ipsa intercedat pro te ad Dominum (sc. Jesum Christum) cum omnibus sanctis apostolis, martyribus, confessoribus et virginibus, ut Deus omnipotens dignetur tibi dare sapientiam perfectam et indulgentiam veram et virtutem animi constantem ad confitendum veraciter ex intimo corde peccata tua et postea surge et cum fiducia et vera credulitate dic ei, cui confiteri vis peccata tua: Mea culpa, quia peccavi nimis in cogitatione, locutione et opere.*³⁶ Namesto »Mea culpa...« navaja Alkuin takoj za tem še drug spovedni uvod »Confiteor coram Deo omnipotenti...«³⁷ To je zametek dvojnega spovednega uvoda, ki ga imamo v Freis. I. in III.

Uvodna molitev v Freis. III. tudi prav lepo odgovarja Alkuinovemu navodilu: obrača se celo — kakor Alkuin

v 2. spovednem uvodu (sanctis reliquiis) — na »vse božje moči«. Da take molitve v stvn. jeziku doslej še ne poznajo, je pač tako naključje, kakršno je to, da v vsej stvn. književnosti ne najdeš besede kristen: krstiti. Uvodna molitev v Freis. III. je tudi v lepem soglasju s slogom stbav. molitve (B₁, Čin, II.), ki v njej spoved završujeta dve molitvi: 1. kesanje s prošnjo za pokoro, 2. molitev za božjo pomoč v prihodnosti. Prav verjetno je, da se je molila tudi uvodna molitev, da pa se le slučajno s stbav. molitvijo ni napisala.³⁸

Obrazec predspovedne molitve v Freis. III. sega torej po svojih latinsko-nemških predlogah prav v začetek 9. stoletja, vendar je ohranjeni obrazec že nekoliko premenjen in zato mlajši; razen Matere božje omenja namreč še sv. Mihaela in sv. Petra; drugi deli molitve so vsi iz Alkuinovega navodila. Ker vemo, da sta te dve imeni znani že obrazcu R (iz 9/10. stol.), ker vemo tudi, da je molitveni obrazec v Freis. III. po obliki starejši od spovednega uvoda v R (ki je iz molitve predelan in strnjen s spovedjo), bo treba nemški ali latinski pravzorec pripravljalne molitve v Freis. III. postaviti pred sedanji zapisnik R (vsaj konec 9. stol.). Slovenska prireditelj utegne biti nekako istodobna z ohranjenim zapisnikom R, torej bi izvirala od konca 9. ali začetka 10. stoletja.

Uvod v Freis. I. je v trojnem pogledu mlajši od pripravljalne molitve v Freis. III.: Prvič je za božjim imenom vstavljen »svetemu krstu« (križu: Krstu), a ta odstavek je pripravljen že v Alkuinovem pouku (ad Dominum) in je najbrže že iz 9. stoletja, sicer si kontinuiteto med praškim iz slovanskega nastalim latinskim obrazcem (Krstu: Christo — krstu: cruci) težko razložimo. Drugič je z dostavkom »i uizem crilatcem bosiem« sv. Michael postal zastopnik vseh angelov in s tem tudi sv. Peter zastopnik apostolov; pa tudi to je bilo že pripravljeno v tem, da je stalo ime sv. Petra že v Freis. III. pred Alkuinovim nadaljeva-

njem »cum omnibus sanctis apostolis«. Tretjič — in to je res novo — se je molitev spremenila v spovedni uvod. Ta novi uvod pa je ostal še vedno samo svoj odstavek celotnega spovednega obrazca in se še ni združil s samo obtožbo v pravo enoto. V obrazcu R se je to s podobnim uvodom že zgodilo, vsaj s starim obrazcem z naglavnimi grehi, in sicer še preden je reichenauski prireditelj ta stari obrazec z novim precej mehanično združil v en skupen okvir. Ker je R sam iz 9/10. stoletja, bo treba postaviti prereditve predloge še v 9. stoletje. Slovenska manj popolna združitev v Freis. I. ne bo bistveno poznejša; sodil bi, da je najpoznejše iz prve polovice 10. stoletja.

Odpoved hudemu duhu in izpoved vere.

V Freis. I. je glavnemu spovednemu uvodu pridejana kratka izpoved vere, nanašajoča se na vstajenje mesa, večno življenje in na odpuščanje grehov (v tej vrstil!). V Freis. III. odgovarja temu začetek spovednega obrazca, ki obsega najprej odpoved hudemu duhu, nato še izpoved vere v sveto Trojico:

Freis. I. 8—10.

*I vueriú, da mi ie, na zem
zujete beusi, iti se na oñ zuet,
paki se uztati na zodni den.
Imeti mi ie sivuot po zem. Ime-
ti mi ie otpuztic moih grechou.*

Freis. III. 1—11.

*Jaz ze zaglagolo zlodeiu I
uzem iego delom I uzem iego
lepocam.*

*Tose uueruiu u bog uzemo-
goki I u iega zin I u zuueti duh,
Da ta tri imena* edin bog,
gozpod zuueti, ise zuori nebo I
zemlo.*

*) imena: personae. Posneto po stvn. genennida: persona (G I, II., Ben. I. III.), namo: persona (G. III, Mün.).

Nemški spovedni obrazci, ki obsegajo razen spovednega besedila tudi izpoved vere (z odpovedjo hudemu duhu ali brez nje), so vsi šele iz 11. in 12. stoletja; pri vseh pa je izpoved vere dosti obširnejša kakor v Freis. I. in III., kar priča o večji starosti naših dveh spomenikov.

Odповed hudemu duhu.

O odpovedi hudemu duhu v spovednih obrazcih je znano, da odgovarja prvotno točno vprašanju v krstnem obredu.³⁹ Pri tretjem (drugem) vprašanju prevajajo najstarejši nemški krstni obrazci pompis (napuhu, veličju) z diobolgelde (daritvi hudemu duhu) ali z bluostum in geldon (poganskim daritvam in daritvenim slavnostim) in imajo pri tretjem vprašanju še posebne dostavke.⁴⁰

Krstno odpoved hudemu duhu so zgodaj sprejeli v spokorniški obred, po pravilu kot nekak uvod k spovedi, izjemoma tudi kot neizpolnjeno dolžnost v spovedni obrazec sam,⁴¹ pač ker so naši grehi »opera diaboli«, zveza, ki so jo porabljali tudi pridigarji, n. pr. sv. Bonifacij.⁴² Prvi gotovi podatek za to imamo v W, ki ima na koncu že znane nam besede »ente after dero uuidersahhingu ode den inteiz dez gilouben...«,⁴³ ki so prišle po prevajalčevi zmoti z roba latinške predloge (zgodnje 9. stl.) na napačno mesto besedila. Že v zgodnjem 9. stoletju se je torej pred zakramentalno spovedjo obnavljala krstna obljuba odpovedi hudemu duhu ali krstna obljuba vere. Ali se je obnavljala krstna obljuba tudi, ko se je spovedni obrazec molil zaradi skupnega obujanja kesanja in za učne namene, nam ni znano, a je verjetno.

Obnova krstne obljube se je vršila prvotno bržkone točno po krstnem obredu z vprašanji in odgovori; prav zato se obrazec pri spovednem obrazcu ni zapisal: besedilo je bilo preveč znano. Zapisali so ga šele, ko se je dialogična oblika umaknila novi, izjavni. To se je zgodilo, kakor kaže Freis. III., vsaj pred koncem 10. stoletja.

Izpoved vere.

Tudi izpoved vere v spovednih obrazcih izvira iz krstnega obreda, in sicer so se vprašanja pri krstu za Karla Velikega^{44a} omejevala samo na vero v sv. Trojico.^{44b} Že v začetku 9. stoletja pa so se vprašanja raztegnila tudi na kratka vprašanja o veri v Cerkev božjo, v odpuščanje grehov, v krst in življenje po smrti.⁴⁵

Obljuba vere (*der enteiz dez gilouben*) v W je obsegala najbrže samo vprašanja o veri v sv. Trojico, in to pač v obliki vprašanj in odgovorov. To obliko vidimo tudi še pri V, ki je vsebinsko dodala Bonifacijevi krstni veroizpovedi samo še vprašanje o troedinem Bogu kot Stvarniku. S tem je dobila izpoved vere isto vsebino, ki jo ima Freis. III.:

V.

Freis. III.

*Kiloupistu in got fater almah-
tigan?*

*... uueruiu u bog uzemo-
goki*

*enti in sinan sun, den halten-
tun Christ?*

I u iega zin

enti in den uuihun atum?

I u zuueti duh,

*Kiloupistu, daz die dri einer
got almahdig ist, der scuof hi-
mil enti erda?*

*Da ta tri imena edin bog
gozpod zuueti, ise zuoru nebo
I zemlo.*

Obrazec V je iz 10. stl., kakor Freis. III. To kaže, da v istih motivih med nemškimi in slovenskimi obrazci ni bistvene časovne razdalje. Prememba vprašanj v izjavno obliko se je zgodila pač v teku 10. stoletja, kdaj, ni mogoče reči. Prav ob tisti premembi, ko se je besedilo odpovedi hudemu duhu in obljube vere sprejelo v začetek spovednega obrazca, se je odpoved hudemu duhu bržkone črtala iz freisinškega opomina k pokori (Freis. II.), kjer je stala prvotno bržkone pred »deli satanovimi«.⁴⁶

V obliki vprašanj so člani krstne obljube vere prešli tudi v »Ordines ad dandam poenitentiam«, kjer so četvera vprašanja o sv. Trojici skrčili v dve,⁴⁷ dodali pa še novo tretje vprašanje o vstajenju in poslednji sodbi, torej vprašanje, podobno izpovedi

vere v Freis. I. Glasi se: *Credis quia in ipsa carne, in qua modo es, resurgere habes et recipere sive bonum sive malum prout gessisti?*⁴⁸

To tretje vprašanje pa ne izvira iz krstnega obreda, ker so tam vprašali samo o veri v večno življenje (posmrtno življenje), ne pa o veri v vstajenje in poslednjo sodbo. To vprašanje s posebnim poudarkom na vstajenje z istim telesom, ki ga sedaj imamo, prihaja iz obširnejših veroizpovedi, ki so jih rabili že v 9. stoletju za pripravo k spovedi. Najstarejši primer je v latinskem obrazcu vere, ki je napisan neposredno za obema rokopisoma stbav. (tz. freisinškega) očenaša (St. VIII.).⁴⁹ Veri sledi v starejšem rokopisu (iz prve četrti 9. stl.) še kratka latinska spoved z odvezo, ki kaže, kakšen namen je imel ta obrazec vere. V tej veri se naš člen glasi: *resurrecturum in eadem carne, qua nunc vivo*. Podobno se je glasil člen o vstajenju mesa tudi v nekem (izgubljenem) staroniznemškem rokopisu: *Fleskas arstandenuši, that thu an themo fleska, the thu nu an bist, te Duomesdaga gistan dan schalt (quod in eadem carne, in qua jam es, die iudicii resurgere debeas)*.⁵⁰

Izhaja pa ta člen, česar nemški bogoslovci in jezikoslovci za čuda še niso spoznali, iz Karlove zakonodaje. V Adm. gen. iz l. 789. se glasi namreč 4. odstavek 82. kapitula: *Item diligenter praedicandum est de resurrectione mortuorum, ut sciant et credant in iisdem corporibus premia meritorum accepturos*. Tudi v poznejših obrazcih se ta člen rad uporablja (G I., Ben I., H).

Veroizpoved v Freis. I. pa ima ob misli na vstajenje in sodbo še neko drugo posebnost, s posebnim poudarkom namreč izpoveduje pred vero v vstajenje vero v — telesno smrt, in to prav na začetku veroizpovedi. To je nenavadna misel, pa ni osamljena. Imajo jo tudi neki nemški obrazci, in sicer iz krajev, ki so drug od drugega zelo oddaljeni G II. in G III. iz Švice in niznemška vera (St. LXI) z daljnega severa. Primerjajmo Freis. I. z G II. (važnejša inačica iz G III. v okroglem oklepaju).

G II.

Freis I.

*und gelob antlaz mīner sundon
nāch lutttere pūhte. unt gelob
daz ih
irsterben scol unt daz ih (GII:
abir) irsten scol
unt gelob after disme lib
dene ewegen lib
[antlaz mīner sundon]**

*i vueruiû,
da mi ie na zem zuete beusi
iti se na oñ zuet, paki se
uztati na zodni den.
Imeti mi ie (po zem...)
... sivuot po zem... Imeti
mi ie otpuztic moih grechou.*

Zaradi široke razprostranjenosti motiva se zdi, da gre tu za prav staro izročilo v nekaterih neliturgičnih veroizpovedih. Da je besedilo prav tu v Freis. I. prastaro, izhaja že iz tega, kako okorno so izraženi nekateri pojmi, n. pr. pojem o smrti, stavek o veri v onstransko življenje pa se je prepisovalcem polagoma tako zmedel, da je svojo pravo vsebino popolnoma izgubil: ne pravi, da bo po tem življenju imel večno življenje, ampak preprosto, da »bo živel potem«. Sorodnost Freis. I. z G. II. in G III. kaže, da gre za neko tradicijo, ki je šla ista pota kakor izročilo Adhortacije ad poenitentiam.

Veroizpoved v Freis. I. ima tudi še to svojstvo, da je prirezana čisto posebno za pripravo k spovedi, in sicer, kakor se kaže, k zasebni spovedi. Člen o veri v odpuščanje grehov je izginil s svojega pravega mesta in se pomaknil prav na konec veroizpovedi. Take premembe so radi delali pri veroizpovedih, ki so bile določene za pripravo k spovedi, prvotno nedvomno k zasebni spovedi, pozneje tudi k liturgični skupni splošni spovedi. Najrajši so pomaknili na konec člen o poslednji sodbi in bojazen pred to sodbo tvori potem bistveni pomoček k zbujanju kesanja in trdnega sklepa.

* Nizonemška vera se zлага nekoliko s tretjim vprašanjem v spokorniškem redu, nekaj pa s Freis. I. in G II, III.; Ic kelave, that ic sundige mennische in theme sulven live, the ic hir nu scine (III. vprašanje!), sterven scel (Freis. I.), wir ubstanden scel... (da bom odgovor dajal o svojih grehah, da bom dobil plačilo, kakor se mi bo prisodilo moj poslednji dan: te minem iungesten tiden, dobesedno: moje poslednje čase), Ic kelave in that ewge life (St. 363, 27—32).

Najbolj značilna je tu veroizpoved v „Činu nad ispovêdajaštiumъ sę“, ^{50a} ki jo pripoveduje duhovnik nepoučenemu spovedancu, da bi ga poučil o veri (f 67, 1—4): to sice naučit[ъ] i glagoljašte: slyši, čędo, i razumêi dobrê: Bogъ edinъ estъ sътvorei v'sja tvarъ . . . itd. Na koncu pa je veroizpoved nepopolna, nedokončana, ker s členom o poslednji sodbi veroizpoved kar nekako neopazno preide v posebno pripravo k spovedi: (67, 15—17) slovo . . . božie . . . našego radi sъpasenija . . . (67, 20—67'4) bystъ sugubъ bogъ vъkupê i človêkъ, iže volejâ strastehъ našihъ pričęsti sę, raspętii sъmrтъ podъemъ volejâ, vъskrъse tret[ъ]ei denъ i vъšedъ na nebesa sêde ^{50b} o desnajâ otъca i paky imatъ priti sъ nebese sâditi hotę živymъ i mrъtvymъ i vъzdaati komužbdo protivо dëlomъ ego.“ Sledeči konec obsega samo še člen o odpuščanju grehov, a predelan v pouk pred spovedjo: da togo radi, strašъny tъ sâdъ slyšęšte, hotęštei byti i maкy ty strašъnyje vêruemъ pisanъju i krъštaemъ sę vъ svętajâ troicjâ, vъ ime otъca i syna i svetaago duha. otmyvaemъ že paky grêhy otъ sebê, jъže po krъštenъi sътvorъše, pokaaniemъ ispovêdajašte sę bogu sъvêdaštjumu ję po imena i pomyšlenija v'sja znajaštju. ty povelê vъ sebê mêsto crkъvъnymъ svęštenikomъ podъimati tęgoty našę, jakože reče apostolъ: ti bo bъdętъ o dušahъ vašihъ jako slovo hotęšte vъzdati za vy. — têmъže hotęi ispovêdati sę sice dlъženъ estъ glagolati: (sledí prošnja za pomoč pri spovedi in spoved).

Prav podobne veroizpovedi imajo tudi Nemci, le da tu niso izpustili kakega člena, ampak so samo člen o vesoljni sodbi postavili na konec. ⁵¹

Skoraj isto vidimo pri Freis. I. Tu se je pomaknil na konec člen o odpuščanju grehov. Tudi tu gre torej za staro izročilo, segajoče prav do 9. stoletja. Zdi se, da je ta odlomek veroizpovedi v spovedni obrazec prešel iz kake večje slovenske celotne neliturgične veroizpovedi, ki je bila del zakramentalnega spovednega obreda; morala je nastati že v 9. stoletju (glej okornost za izražanje abstraktnih pojmov, a hkrati nazornost izraza), a se nam, kakor dosti drugega, ni ohranila.

4. Jedro freisinških spovednih obrazcev.

Z jedrom spovednih obrazcev bomo pristopili k najstarejšim sestavinam brižinskih spomenikov, k tekstom, ki niso dosti mlajši od očenaša in vere, a so se nam k sreči ohranili v dosti starejši, bolj zvesti obliki. Vendar brez premembe se nam tudi to besedilo ni ohranilo.

Spoved sama.

Starobavarska molitev.

Freis. I. 10—20.

St. 310. v. 1—15.)

<i>Trohtin</i>	<i>dir uuirdu</i>	<i>Bose miloztiuvi, primi moiv</i>	
<i>ih pigihtik allero minero sun-</i>		<i>izpovued</i>	<i>moih gre-</i>
<i>tono enti (B minero) missata-</i>		<i>chou,</i>	<i>Ese izezem</i>
<i>teo, alles deih</i>		<i>ztuoril zla po t den po ngese</i>	
<i>eo</i>		<i>bih na zi zvuet vûuraken i bih</i>	5
<i>missa sprach edo missa</i>		<i>crisken¹</i>	
<i>teta aedo missadahta, uuorto</i>		<i>Ese pomngu ili ne pomngu</i>	
<i>enti uuercho enti kadancho,</i>		<i>Ili vûolu ili ne vûolu</i>	10
<i>des ih kyhukkiu aedo niki-</i>		<i>Ili vûede</i>	<i>ili</i>
<i>hukku,</i>		<i>ne vûede, (ili vuolu ili ne</i>	
<i>des ih uuizzanto (B: geteta)</i>		<i>vuolu), (ili zpé ili ne zpé):²</i>	
<i>aedo unuuizzanto, notac aedo</i>		<i>Ili ú nepraudnei rote ili ú lsi</i>	
<i>unnotac, slaffanto aedo uua-</i>			
<i>hento :² meinsuuarteo enti</i>			

¹ Freis. I. 11—13: Eže jesem stvoril zla po t den, po nježe bih na si svet vrodjen i bih kršt'en; Freis. III. 37—41: eže jesem stvoril protivu bogu od togo dine, po nježe kršt'en bih, daže do dinišnega dine. Misel izhaja od 257. govora sv. Cezarija, nadškofa v Arelatu (Arles), u. 542.: Cogitemus ex quo sapere coepimus, quid (sc. peccaverimus)... Ponavlja jo Egbert, nadškof iz Yorka (u. 766): peccata mea..., quae feci ex quo sapere incipi (coepi)... Odtod je prešla v W: mina sunta, fona diud ih bigonda fursta; S: fan thiu ik erist sundia uuerkian bigonsta. Gl. Hautkappe, 8—9.; St. 325, 318. Krst se imenuje v tej zvezi najprej v Činu I. (Euch. Sin. f. 67'): отъмываемъ же пакы грѣhy отъ себѣ, ꙗже по крѣštenъи сътворѣше, поканиемъ исповѣдающе се bogu. — Dostavek »do današnjega dne« (Freis. III.) ima latinski obrazec pri Martěnu (I. 820): scelera, quae ab ipso pubertatis meae tempore usque ad praesens, commisi (St. 321); Ordo romanus (Schmitz,

Spoved sama.

(Primerjaj preglednico besedila!)

Znano je bilo že doslej, da sta oba freisinška spovedna obrazca v bližnjem sorodstvu s starobavarsko molitvijo. Vondrák je nekatera mesta tudi že primerjal, tako pripravo za obtožbo grehov

Spoved sama.

Freis. III. 25—41.

Čin II.

(Euch. Sin. f. 72)

*Bogu uzemogokemu izpo-
uuede uze moie gre-
che I sce marie*

(od togo dine po nese

5 [crisc]en bih dase do diniznego
dine)¹ Uzeh nepraudnih del i
nepraudnega pomislenia

*Gospodi, bože v'semogŕi, tebé ba-
dŕ azŕ ispovédénŕ v'séŕŕ moiŕŕ
gréŕŕ i moego liha stŕvorenija
vsego, eže koltžŕdo*

*izglagolahŕ i liho stŕvorihŕ
i liho myslihŕ glagolomŕ li
délomŕ, li pomysleniemŕ; . . . eže
azŕ pomŕnjŕ ljubo ne pomŕnjŕ,*

10

*Ese iezem uuede ztuoril ili
ne uuede nudmi ili lub-
mi, zpe ili bde:*

U zpitnih rotah V lisnih resih

*jaže azŕ svévdy stŕgréšihŕ ljubo
ne svévdy, naždejaŕ ljubo nena-
ždejaŕ stŕpe li bdeŕ,¹*

liho klŕtoy i tŕže

I. 87 sl.): quia in peccatis post baptismum usque ad hanc horam conversatus sum (St. 321). Prav natančno isto besedilo pa ima B₂ (St. XLII. danes ga devajo v konec 10. ali začetek 11. stl.): missatati, de ih eo missiteta odo missidahta odo missisprah vona minero toufa unzi in desin hutigun tach. Besedilo v Freis. I. je torej prav staro, v Freis. III. pa je mlajše, a vsaj s konca 10. stl.

² Freis. I. 13—14: Ese pomnju iline pomnju ilivolju ili ne volju ili vede ili ne vede (ili spe ili ne spe) Freis. III. 30.—32.). To naštevanje splošnih razmer, v katerih je spovedanec grešit, stoji v B₁ (Čin II) v začetku obtožbe; tu sledi namreč obtožbi daljša molitev po spovedi. V drugih spovednih obrazcih, latinskih in nemških, kjer obtožbi sledi najprej še nekaka splošna obtožba glede nenavedenih, pozabljenih grehov, se omenjajo vnanje okoliščine šele po obtožbi. Primerjaj latinski vzorec Egbertov: De his omnibus atque aliis innumerabilibus... quod ego contra Dei voluntatem... perpetravi... sive ignoranter

(ese iesem uęede ztuoril ili ne uuede...) in začetek obtožbe.^{52a} Naš pregled to sličnost potrjuje, in to ne samo glede priprave za obtožbo in prvih dveh grehov, ampak tudi glede

B ₁	Freis I.
<i>lukino, kyridono³ enti unrehtero fızusheito,⁴</i>	<i>Ili tatbe⁵ ili zavuziti⁴</i>
<i>huorono, so uue so ih so kiteta, (kyridono)⁴ enti unrehtero firinlusteo⁵</i>	<i>ili ū uzmazi ili v zinistue ili ese mi ze tomu chotelo, emuse mi bi ne doztalo choteti⁵</i>
<i>in muoze enti in tranche enti in</i>	<i>Ili v poglagolani⁶</i>
<i>unrehtemo slaffe.⁷</i>	<i>ili zpę ili ne zpę⁷</i>

sive scienter, sive in die sive in nocte... sive vigilans sive dormiens... Enako L (S, V): Thes alles inti anderes manages, thes ih uuidar gotes uuillen gifrumida..., so ih iz uuizzantheiti dadi so unuuizzandi, so ih iz in naht dadi so in dag, so ih iz slafandi dadi so uuahhandi, so ih iz mit uuillen dadi so ana uuillon:... Podobno W, F, M, R. Hautkappe, 36—37, 20—21. Čeprav ima Freis. I na koncu posebne obtožbe grehov že osnutek splošne obtožbe, sledi še vedno obrazcu B₁. Stesl. obrazec Čin I. pa našteva občne razmere že na obeh krajih, pred obtožbo in za njo. Prim. spredaj I. pri op. 56—58. — Gl. še tu spodaj op. 7.

³ Freis. I. 15: v tatbe; Freis. III. 34: v tatbinah: ta greh imenujejo vsi viri najstarejših spovednih obrazcev, Cezarij (Hautkappe, 85—86), Egbert (Hautkappe, 14, 24), Bonifacij (gl. pri op. I. 29.) i. dr. in spov. obrazci: W, M, P, R, Čin I. — Nekoliko v sorodu z njim je v B₁ kirida: pohlepnost, poželjivost (Čin II: pomyšlenie nepravnędno); prim. Fries. III, 35, lakomstvo.

⁴ Freis. I, 15: v zavisti: spada v stari repertoar: Caesarius, Egbert, W (Hautkappe, 8—9), LSFR. — V B₁ tudi miselni greh: unrehtiu fızusheit (krivična zvijačnost).

⁵ Freis. I, 16—17: Eže mi se tomu hotelo, emuže mi bine dostalo hoteti; Freis. III. 35: v lakomstve. Nastalo pod dojmom izraza kirida in firinlusti (ki se nanaša na jed in pijačo): pohlep in zločinska sla. Čin II: pustoši, ki pomeni sicer ničemurnost, puhlost.

⁶ Freis. I. 17: v poglagolanji: Caesarius, Egbert, Alkuin, Bonifacij (Hautkappe, 8, 24, 39), W, L, S, F, P, R.

⁷ B₁: in unrehtemo slaffe. To pomeni »copula matrimonialis« v cerkveno prepovedanih časih. Kak prepisovalec ali prireditelj Freis. III. je imel to za isto kot huor: »fornicatio« z nadaljevanjem »so suue so ih so kiteta«: kakorkoli sem to izvršil. To dvoje je bil prevedel Freis. I.: ili v smazi ili v sničestve: fornicatione aut adulterio. Zaradi nezazumevanja je Freis. III. prvi izraz prestavil tja, kjer znači (Čin II:) v

celotne zasnove — v prvotnem jedru obsega obtožba samo peccata capitalia in malo jih je po številu — tudi glede grehov samih: v Freis. III. so prevedeni prav vsi grehi starobav.

Freis III.

Čin II.

15

*(U lakomztue) v tatbinah³**(Uu zmaztue) U znicistvę**U lacomztue⁵*

20

*V lichogedeni, V lichopiti**Uu zmaztue⁷**i vę pomyšleni nepravedbnę,³**pustoši⁴ i blędi, jakože azę kolido stvorihę,**i v'sja iz liha**vę jadeni i vę pitvi**i vę**nepravedbnęmъ sępani.⁷*

nepravedbnęmъ sępani. Kak prepisovalec Freis. I. pa je predstavil na to mesto: ili spe ili ne spe. Eden prejšnjih prepisovalcev je te besede brčkone izpustil, sam ali kdo drugi je to zapazil in jih zapisal na rob. Poznejši prepisovalec jih je potem vtaknil na napačno mesto.

⁸ Freis. I. 18: eže jsem ne spasal nedela. Nedel: praznik, tu pač v smislu 3. božje zapovedi vsak Gospodov dan, nedelja in praznik. Beseda nedel utegne biti v slovenščini starejši kakor nedelja, ker so slovanska tedenska imena moškega spola (ponedeljek, torek, četrtek, petek); po nemškem ali latinskem prevzeta ali prirejena pa so ženskega spola (sreda, sobota); dan je pač m. sp. Pod vplivom cerkve (dies dominica) pa je zmagala zaradi razlikovanja nedelje od drugih praznikov nastala dubleta ž. sp. nedelja. Nedel se rabi danes v pomenu sopraznika le na Koroškem; zapovedani prazniki pa so tam godovi.

Praznovanje nedelje omenja že sv. Cezarij (v 265. govoru, Aug. V. App., N. i. 1841, 2238): *Omni die Dominico ad Ecclesiam convenite. Si enim infelices Judaei tanta devotione celebrant sabbatum, ut in eo nulla opera terrena exercent, quanto magis Christiani in die Dominico soli Deo vacare et pro animae suae salute debent ad ecclesiam convenire?* Torej prepoved hlapčevskih del in zapovedana služba božja. Podrobneje govori Pirminij (u. 753.) v spisu *De singulis libris canonicis scarapsus* (Migne, PL, 89, 1029—50): *Tenete solemnitates praeclares et dies dominicos et festas sanctorum martyrum et confessorum. Venite ad vigilandum et adorandum Deum et missas audiendas et sacrificium, secundum quod dicit sacra Scriptura, accipiendum... Diem Dominicum nolite contemnere, sed cum reverentia colite. Opus servile, id est, agrum, pratum, vineam, vel si quae gravia sunt, in eo non faciatis: nec causas... inter vos nolite dicere die Dominico, paeter tantum quod ad necessitatem reficiendi corpusculum pro excoquendo pertinet cibo.* Torej služba božja, prejemanje sv. obhajila, »bdenje« in prepoved hlapčevskih del. Migne, PL, 89, 1042. Prim. Hautkappe,

molitve, le da so razni grehi želja strnjeni v besedo lakomstvo; to se je zgodilo tudi v Freis. I., le okorneje, a izpuščeni so grehi glede jedi in pijače. Še celo neko hibo v obeh obrazilih je mogoče razložiti samo po primerjanju z B₁: v Freis. I. je zaradi »in un rehtemo slaffe«^{52b} na napačno

B₁

Freis I.

*Ili ese iezem ne zpazal nedela^s
ni zúeta vuécera^o ni mega poz-*

84, 5. Podobno v spovednih obrazcih latinskih (Egbert, Alkuin) in nemških L, 14 sl. (SVFMP): Ih gihu thaz ih den uuihun sunnundag inti thia heilagun missa (t. j. praznik, prim. sl. med Šmarnimi mašami, med Velikim in malim Šmarnom) so niera... (S. ne firjoda...), so ih scolda. Hautkappe, 26/27, 39. Prim. še Vire, B. št. 19—35.

^o Freis. I. 17—18. Eže iesem ne spasal... sveta večera. Vondrák, Studie, 54, je primerjal s tem mestom — mimo že v op. 8. omejenega besedila v M — podobno mesto v R (zaradi zveze ga hočem navesti vsega): Ih gihu gode almahtigen, uanda ih suncie bin, daz ih hêilegan sunnundag unde andere hêilege daga so negiuroda nôh so nogeroda, sose got habet gibodan unde min sculd uuari. Ih gihu..., daz ih mina chirichun so nesuahda duruhe mammendi (prijetnost) mines lichamen, noh mine uespera nôh mina metdina nôh mina messa nigilosedea, sose got habet gebodan unde min sculd uuari. V ČJKZ, B, 115. op., sem to Vondrákovo sporednico zavrnil, češ, da tu ne gre za praznovanje svetega večera, ampak za poslušanje večernic in jutranjic. Vendar tako čisto narobe, kakor sem tam povedal, ta primera vendarle ni bila.

V R je prišla ta obtožba iz Scarapsa sv. Pirminija. Ze v opomnji 8. sem navedel Pirminijevo zahtevo, da naj pridejo ljudje ob nedeljah in praznikih v cerkev »bedet in molit Boga in poslušat mašo...« Posebe govori o tem še tole (Hautkappe, 4): Ad ecclesiam cum devoto animo et fide rectam sepius conuenite, precipue omnibus diebus dominicis, et cunctas festiuitatis preclaras tam ad uespertinis uigiliis et matutinis, quam ad missas celebrandas uos frequentate (prim. Migne, PL, 89, 1047). Gre torej vendarle za neko praznovanje svetega večera. A če primerjamo podobna mesta v drugih cerkvenih virih, bomo sprevideli, da to ni bila obča dolžnost, ampak predpis za samostansko družino. Bolj kot pri Pirminiju se vidi to pri Alkuinu, ki piše v knjigi De psalmodum usu (Migne, 101, 498 sl.) namenjeni menihom takole (Hautkappe, 39): Confiteor, quia propter corporis mei suauitatem et delectationem Dei praecepta postposui et saepe uigilias sanctas dimisi et somnolentiam meam expleui... In sancta ecclesia... saepe nimio somno gravatus multas perdiidi orationes, lectiones et psalmodias cum officiis. Tu gre torej čisto jasno za meniške dolžnosti.

mesto zašel rek »ili z p é ili n e z p é«, v Freis. III. pa »Uu zmaztue«. Glavni grehi, ki jih imata Freis. I. in III. več, spadajo že v najstarejše seznamke peccatorum capitalium (Cezarij, Egbert, Bonifacij). Samo Freis. I. je šel preko starega okvira in je glavnim grehom pridejal še dva greha

Freis III.

Čin II.

Da prisostvovanje pri vigilijah navadnim vernikom ni bila dolžnost, dokazuje najdoločneje sledeče mesto iz Aug. V. App. N. i., 1841, 2274 (sermo 280., ki ga pripisujejo Alkuinu ali Cezariju): *Observemus ergo diem dominicam, fratres, et sanctificemus illam, sicut antiquis praeceptum est de sabbato dicente Legislatore A vespere usque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra (Levit. XXIII, 32). Videamus, ne otium nostrum vanum sit; sed a vespera diei sabbati usque ad vesperam diei dominici, sequestrati a rurali opere et ab omni negotio, soli divino cultui vacemus. Sic quoque santificamus rite sabbatum Domini, dicente Domino: Omne opus non facietis in eo (Ibid. 35). Veniat ergo, cuicumque possibile sit, ad vespertinam atque nocturnam celebrationem et oret ibi in conventu Ecclesiae pro peccatis suis Deum. Qui vero hoc non possit, saltem in domo sua oret et non negligat Deo solvere votum, ac reddere pensum servitutis. In die vero nullus se a sacra Missarum celebratione separet, neque otiosus quis domi remaneat caeteris ad ecclesiam pergentibus, neque in venatione se occupet et diabolico mancipetur officio, circumvagando campos et silvas, clamorem et cachinnum ore exaltans, non gemitum, nec orationis verba ex intimo pectore ad Deum proferens.*

Kakor dokazuje to mesto, gre pri praznovanju »svetega večera« po stari šegi za praznovanje nedelje od sončnega zahoda v soboto do sončnega zahoda v nedeljo. Prisostvovanje pri slovesnih duhovniških večernicah in jutranjicah ni bilo obvezno, pač pa molitev, zbranost, opuščanje hlapčevskih del in praznih zabav že od prejšnjega večera in prisostvovanje pri sveti maši.

Prav verjetno je, da je opustitev te dolžnosti prišla v Freis. I. na pobudo takega spovednega obrazca, ki je kakor R omenjal dolžnost samostanske družine, da prisostvuje pri nedeljskih in prazniških večernicah in jutranjicah. Praznovanje svetih večerov se omenja tudi še v stiški spovedi iz 15. stoletja: *kyr swete nedele swete sobothe veczeri druge swete dny ynw veczeri neyssam Nikuly tako prasnouall ynw czastill kakur y wy ye to popraudy morall dyati (f. 245', v. 20—24).*

opuščanja cerkvenih dolžnosti, in sicer jih je čisto v pravem slogu izrazil s stavki — glavni grehi se praviloma izražajo s samostalniki, in to tudi v Freis. I. — dokler je šlo (kiridono: eže mi se tomu hotelo ...). Oba greha pa, opuščeno prazno-

B₁

Freis I.

ta¹⁰ I inoga mnogoga, ese protiū 25
bogu i protiū memū creztu.¹¹

Kesanje in prošnja za pokoro.

St. 310, 15—25.

Freis I 20—26.

(du einō uueist, trohtin, uueo
mino durfti sint:)

Ti edin, bose, vuéz, caco mi ie-
ga potreba vuelica. Bose, goz- 30
podī miloztīvī, tebe ze mil
tuoriv od zih postenih greh I
od ineh mnozeh I vuénsih i
mínsih, Ese iezem ztvoril.¹²

(daz ih ... minero
suntōno riuun ... hapan mozi)

teh ze tebe mil tuoriv 35
i zuetei marii
I ūzem zvetim.¹³

(enti daz ih in
derru uueroltti minero suntōno
riuun enti harmscara hapan mo-
zi, solīho so dino miltida sin.)

(I da bim na
zem zuete tacoga grecha poca-
zen ūzel, ácose ti mi zadenes i 40
acose tuá milozt i tebe liubo.)

¹⁰ Freis. I. 18—19. ni mega posta. Prelomitev posta omenjajo že stari latinski spovedni obrazci: Egbert, Alkuin (po Cezariju) in nemški (W, L, F, M, P). Hautkappe, 10/11, 34/35.

¹¹ Freis. I. 19—20. I inoga mnogoga, eže protiv bogu i protiv memū krstu; Freis. III. I v vsem lihodejanji, eže jesem stvoril protivu bogu. To je običajni sklep obtožbe z nekako splošno obtožbo zaradi grehov, ki se jih ne spominjamo. Prim. Hautkappe, 113. Imajo ga vsi popolni stvn. spovedni obrazci razen B₁, seveda tudi njih latinski vzorci (Egbert, Alkuin), n. pr. Egb: De his omnibus atque aliis innumerabilibus. Enako L, S, V, podobno W, F, M, R. Hautkappe, 36/37, 20—21. Glede protiv memū krstu prim. L uuidar minero uuihun doufi. Hautkappe, 25.

¹² Freis. I. 22—23: (Mil se tvorju sih poštenih greh i od ineh mnozeh) i venčih i minših, eže iesem stvoril. Ta dostavek v kesanju (oziroma v sklepni splošni obtožbi, prim. op. 11.), ki privzema k velikim grehom tudi manjše (peccata minuta) je

vanje nedelj in zapovedanih praznikov ter prelomitev posta, sta znana že starim seznamkom grehov, oziroma krščanskih dolžnosti (Cezarij, Egbert, Bonifacij, Alkuin) in spovednim obrazcem (L, S, V, F, M, P, R — W, F, M, P).

Freis III.

Čin II.

- 25 *I u uzem lichodiani, Ese iezem (missatateo = liho s̄tvorih̄) ztuoril protiuuo bogu,¹³ od togo dine, po nese [crisc]en bih, dase do diniznego dine.¹*

Kesanje in prošnja za pokoro.

Freis. III. 41—59.

(Euch. Sin., f 72—72'.)

- 30 *(ty edin̄ v̄esi, gospodl, kaky mo- ję s̄at̄ b̄edy: (Čin I.: bogu) Čin I.: t̄em̄že i az̄ mil̄ se dějā bogu...)*
- 35 *Togo uzego izpouueden bodo Bogu I s̄e marii I s̄o lauren- zu gozpodi I uzem zuetim I te- be, bos̄i rabe. Caiu ze moih gre- chou I rad ze chocu caiati, eli- sem̄ sv̄et̄e moih̄ gr̄eh̄ pokajā se*
- 40 *cose zimizla imam, eche me, i dostoino pokaanie im̄eti mogā, bose, postedisi.¹⁴ jakože tvoje št̄edroty s̄at̄)*

prav star. Bere se že v latinskem obrazcu tistega orleanskega rokopisa, ki hrani stbav. spoved, in teplskega rokopisa, ki hrani starejši rokopis stbav. molitve: de istis quoque et de aliis malis omnibus maioribus vel minoribus vel quorum recordor aut non recordor... tibi, piissime Dominator Deus, puriter confiteor... Hautkappe, 66.

¹³ Freis. I. 23—24: teh se tebe mil̄ tvorju i svetej Mariji i vsem svetim. Ponovno zatrdilo kesanja, ki se obrača razen do Boga, kakor prvo (Freis. I. 22—23), tudi do sv. Marije in vseh svetih je mlajše od prvega kesanja, posnetega po B. Vendar je starejše kakor uvod h kesanju v Freis. III., 41—46; Dočim se tam uvod in kesanje strinjata v enoto, je tu (Freis. I.) s ponovnim zatrdilom kesanja (teh se tebe mil̄ tvorju) vrinjen med prvotno kesanje in prošnjo za pokoro (v. 25—26).

¹⁴ Freis. III. 47—50: I rad se hotju kajati, elikože smisla i mam, eče me, Bože poštediši. Prim. F. (St. XLVIII., v. 22—23): enti gerno buozziu frammort, so fram so mir got almahtigo mahti enti giuuzzi forgibit. Vondrák, Studie, 54.

Svojevrstno pa je, da se v Freis. I. z »nedeli« vred, ki jih spovedanec ni »spasal«, omenjajo tudi »sveti večeri«. Mikavno je slediti književnim zvezam tega greha opustitve. Slovenski obrazec govori samo o občih dolžnostih praznovanja svetih večerov: nedelje in prazniki so se pričeli po starih določilih že od sobotnega (predprazniškega) večera; zahtevala se je torej od vernikov že od večera dalje duhovna zbranost, molitev, opustitev hlapčevskih del, hrupnih in razbrzdanih zabav, po možnosti tudi prisostvovanje pri slovesnih vigilijah in jutranjicah (nočninah).⁵³

Nasproti temu pa omenja reichenauski menih sv. Pirminij, opat in pokrajinski škof (u. 753.), v svojem spisu »De singulis libris canonicis scarapsus« še posebno dolžnost, da bi morali verniki kakor sv. maši prisostvovati tudi nedeljskim in prazniškim vigilijam in jutranjicam, in v tej obliki je prišla dolžnost tudi v R. Alkuin navaja to in še neke druge dolžnosti v knjigi »De psalmodum usu«, ki je bila spisana posebe za menihe,⁵³ šlo je torej pač za dolžnost samostanske družine; tudi Alkuinovim določilom se pozna sled v R.⁵⁴ Obrazec, podoben R-u, je moral priti v roke tistemu prireditelju I. briž. spomenika, ki je vdél vanj grehe zoper cerkvene dolžnosti. Mikavno je pri tem, da neodgovarjajoče dolžnosti ni kar izpustil, ampak jo razmeram primerno prikrojil. Noben ohranjen nemški ali latinski spovedni obrazec sicer nima določila o občem praznovanju svetih večerov. Zato je pač nekaj posebnega, da se je v slovenskih obrazcih ohranilo od 10. stoletja prav do 12/13. stoletja, ko smo dobili Slovenci Honorijev obrazec, in od tedaj do 15., ko se nam je osrednji del tega obrazca ohranil v stiškem rokopisu. Delo pust je pač postal pri nas prava narodna šega; saj obisk cerkva še ob samih nedeljah in praznikih ni bil lahak, kaj šele prejšnjo noč; cerkve, posebno kuratne, so bile po naših krajih ne samo v 9. stoletju, ampak še dolgo potem zelo na redko sejane. Dostavek o svetih večerih je prišel v slovenski obrazec v začetku ali vsaj v prvi polovici 10. stoletja; saj izvira sedanji zapisek obrazca R iz časa o. l. 900. (konec 9., začetek 10. stl.), izvirnika njegovih dveh delov pa

iz sredine 9. stl. in vpliv drugega dela, ki je v njem omenjeno opuščeno prisostvovanje pri prazniških večernicah in jutranjicah, je segal že v zadnji tretjini 9. stoletja na slovenska tla, kar dokazuje zopet Čin v Euch. Sin.⁵⁵

Freis. I. in III. sta dodala naštevanju grehov pred kesanjem še splošno obtožbo, ki se ozira na pozabljene in male grehe.⁵⁶ Tako splošno obtožbo pred kesanjem imajo razen B₁ (Čin II.) prav vsi popolnoma ohranjeni stari stvn. spovedni obrazci in ta sklep sega v nemških obrazcih nazaj do o. l. 830. Dočim pa so ti obrazci prenesli v sklep tudi naštevanje občnih razmer, v katerih je spokornik grešil,⁵⁷ sta naša spomenika (z B₂ vred) ostala zvesta stari šegi.

Iz drugih virov, a tudi prav starih, je dostavek v uvodu Freis. I. in ob koncu obtožbe v Freis. III. o grehih, ki jih je storil spovedanec od rojstva in krsta, mlajši je nadaljnji dodatek v Freis. III. »do današnjega dne«. ^{58a} Prvi del, ki je skupen obema spomenikom, izvira od Cezarija in Egberta, drugi del, ki ga ima samo Freis. III., je znan srednjeveškimi spovednim redom in obrazcu B₂ s konca 10. stol. Freisinška druga spoved datiranje vsaj v konec 10. stoletja potrjuje.

5. Sklepni del brižinskih spovednih obrazcev.

Kesanje in prošnja za pokoro.

(Glej preglednico besedila.)

Obrazec kesanja ter prošnje za pokoro in odpuščanje sloni, kakor kaže preglednica besedila, prav tako na stbav. molitvi kakor obtožba sama, dasi je porabljena nekoliko svobodno. Predvsem so slovenski prireditelji odpravili moteče ponavljanje in s tem obrazcu dali večjo enotnost in zaokroženost, in sicer bolje v Freis. III. kakor v Freis. I.

Predvsem pogrešamo v Freis. I. za kesanjem in prošnjo za pokoro prošnje za odpuščanje. Stavek iz molitve po spovedi je postavljen pred obrazec kesanja, klicanje sv. Marije in svetnikov, deloma preneseno sem iz uvoda obrazca, je vrinjeno med kesanje in prošnjo za pokoro, in to še tako,

da se prve besede kesanja z božjim imenom ponove (tebe se mil tvorju od sih poštenih greh — teh se tebe mil tvorju...). V Freis. III. najprvo klicanje Boga, Matere božje,

Starobavarska molitev.

daz du mir, trohtin, kanist enti kanada farkip, daz ih fora dinen augon unsca-
manti

(fora dinen augon) si enti daz ih in derru ueroltti minero suntono riuun enti harmscara hapan mozi, solihoso dino miltida sin.

alles uualtenteo trohtin,¹⁵ kot almahtigo, kauuerdo mir helfan enti kauuerdo mir farkepan kanist enti kanada in dinemo rihe.

Freis. I.

da bim na zem zuele tacoga grecha pocazen úzel, ácese ti mi zadenes, i acose tuá milozt i tebe liubo.

Molitev po spovedi.

St. 310, 36—311, 18.

Kot almahtigo, kauuerdo mir helfan enti kauuizzida mir ia furistentida ia gaotan uuillun saman mit rehten galaupon za dinemo deonoste.

trohtin, du in desa uueralt quamí suntige za ganerienne, kauuerdo mih cahaltan enti ka-

Freis. I. 27—35.

Bose, tí pride ze nebeze, úse ze da v moku za vuíz národ, Da bí ní zlodeiu otél, otmí me vzem

¹⁵ B₁: alles uualtenteo trohtin. S temi besedami se konča stbav. spoved (St. XLI.), ki je skoraj do črke enaka stbav. molitvi, po kateri je posneta, Seemüller, Göttingische Gelehrte Anzeigen, 1918, 58 sl. Braune, Ahd. Lb⁹, 1928, 182.

¹⁶ Frei. III. 56—59: igdaže prideš sodit živim i mrtvim komuždo po svem dele. Besedilo je posneto po Mt 16, 27 (Cod. Mar.): Priti bo imatъ synъ člověčsky vъ slavě otca svoego sъ andely

sv. Lovrencija, vseh svetnikov in božjega služabnika, nato kesanje s prošnjo za pokoro in prošnjo za odpuščanje. Le stilistično vse to ni strnjeno v pravo enoto.^{58b}

Freis. III.

*Daí mi, bose gozpodi, tuoioi
milozt, da bim (pred
tuima osima) nezramen i ne-*
45 *ztiden na zudinem dine
pred tuima osima stoial*

(i rad ze chocu

*caiatí, elicose zimizla ímam.
eche me, bose,
50 postedisi.)*

(na zudinem dine ... stoial,)

*ígdase prides zodit Siuuiim í
55 mrtuim, comusdo po zuem
dele.¹⁶*

Čin II.

*moljã te, gospodi bože moi, da
ty mi račilã životã i milostã po-*
dati, da[i]azã neposramlenã

prédã očima tvoima bãdã

*i da azã ešã na semã svété
moiã gréhã pokajã se i dostoino
pokaanie iméti mogã, jakože tvoje
štedrotý sãtã.*

vsevladyko gospodi,

... bose vsemogy,

Molitev po spovedi.

Freis. III, 59—75.

(Euch. Sin., f 72—73.)

*bãdi mi pomošã-
nikã i bãdi mi podavãí sílã i ma-
drostã i pravãdenã zamyslã i do-
brã voljã se pravãdenojã vérojã
na tvojà služebã*

*gospodi, ty ... na se svété pride
gréšnikã izbavitã, bãdi me
špãse i izbavi me.*

svetými i togda vzdastã komužãdo po dëlomã svojimã. V stvn. „verah in spovedih“ ta izrek pogosto srečamo: Wess. II. (St. LIX., v. 14—15) Ich gloube, daz er dannen kumftlich ist ze (ur)teiln al manchunde (ljudi) ieglichen nach sinen werken. Tako še Mün. Al., podobno Ben. I., G II., G III. To mesto stoji tudi v veroizpovedi pred obrazcem Čin I. Gl. pri op. II., 50 a. Enako še enkrat v istem Činu (Euch. Sin. f. 71 v. 12—16.) Vondrák, Studie, 31—32.

Motivi, ki jih v B₁ ni ali ki so v Freis. I. ali III. bolj poudarjeni, so vsi dokazani iz nemških spovednih obrazcev, nastalih že v prvi polovici 9. stoletja, čeprav so rokopisi šele iz 10. stoletja, in iz še starejših latinskih virov. Freis. I.

B ₁	Freis I.	
<i>nerien. Christ, cotes sun, trohtin, soso du uelles enti dino canada si, tuo pi mih scalh dinan, truhtin kanadigo got, kauuerdo mir helfan dinemo scalhe. du eino uneist, trohtin, uueo mino durfti sint:</i>	<i>zlodeiem.</i>	65
<i>in dino kanada,</i>	<i>(Ti edin, bose, vuez, caco mi iega potreba vuelaica.)</i>	70
<i>trohtin, pifilhu min herza ia minan cadanc ia minan uuillun ia minan mot ia minan lip ia miniu uuort ia miniu uuerh.</i>	<i>Miloztivui bose, tebe (bose) poronso me telo I mó dusú I moia zloueza I me delo</i>	75
<i>leisti, truhtin, dino kanada in mir suntigin scalhe dinemo;</i>	<i>I mó vuoliu I mo vueru i moi sivuot</i>	80
<i>kauuerdo mih canerien fona allemo upile.</i>		
	<i>I da bim uzlissal na zodni den tuó milozt vueliu Z temi iese ózovues tvoimi vzti:</i>	85
	<i>Pridete otza mega izvuolieni, primete vúecsne vúezelie i vúecsni sivuót, Ese v(y) iezt ugotoulieno iz uueka v uuek.¹⁷</i>	
	<i>Amen.</i>	90

¹⁷ Freis. I. 31—35: I da bim uslišal na sodni den... iz veka v vek. Prim. Freis. III., v. 61—66: ...dožda ni tamoje vsedli v cesarsto svoje, eže jest ugotovljeno iskoni dokoni izvoljenikom božijem. Izrek se naslanja na Mt 25, 34 (Cod. Mar.): τὸγδα ρεῦετὲ ἑῒσαρτὲ σαῒτιιμτ̃ οὐ δεσναγῆ εγο: πριδέτε βλογοσλοveni οτ̃εα μοεγο, νασλ̃εδουτε ugotovanoε vamτ̃ ἑῒσαρτ̃εστ̃vie οτ̃ε σ̃λο-

22—23 »venčih in minših« je iz latinskega obrazca iz Egbertove družine, bolj poudarjena prošnja za pokoro v Freis. III., 47—50 je iz F, sklepni spomin na vesoljno sodbo v Freis. III., 56—59. je dokazan iz stcsl. Čina, torej za naše kraje iz 9. stoletja.⁵⁹

Freis III.

Čin II.

65 Uchrani me ot uzega zla...)

gospodi, bože, syne gospodi,
jakože ty hošteši, jakože ti ljubo,
stvori, sь mnoją rabomь tvoimь,
milostivši, ei bože, rači mi po-
mošti tvoemu rabu.

70

ty edinъ vѣsi, gospodi, kakы moje
sъtь bѣdy.

Tebe, bose miloztivui,

vъ tvoją milostь

poruso uza moia

prédajaj azъ moe sьrdьce i moja
myslь i moja ljubovь i moi ži-
votь i moje grěhy otъloži⁵⁸ moja
slovesa i moe délo.

zlouuez(a) I moia dela I moie

75 pomislenie I moie zridze

i moie te-

lo I moi siuuot I moiu dusu.

Criste, bosі zinu, ise iezi ra-

zil na zi zuuet priti gresnike

80 isbauuiti ot zlodeine oblazti,

Okonъčaj, gospodi, i tvoją milostь
vъ m'ne grěšne rabé tvoimь.

Uchrani me ot uzega zla

(rači izbaviti) mę otъ v'sego zъla

85

I zpazi

me v uzem blase.

nyně i prisno i vъ věky vękomь.

90

Amen.

ženija všego mira. Prim. tudi Bonifacijev 6. govor (zgoraj pri op. I. 92.). Bolj od daleč se sklada kratki negativni posnetek v G II.: *daz irfurht ich, ...daz fone sólichen scúlden... ir in deme khünftigen suenestága fon der genôskeft aller guoten unt allerrwelkten gesuntirt unt ferteilet werdet.* St. 343, 4—11. S tem je izrek datiran že v 9. stl.

⁵⁸ »Grěhy otъloži« gotovo in prvotno; Vondrák domneva: (grěhy?) i tĕlo že.

Molitev po spovedi.

(Glej preglednico besedila.)

Tudi sklepna molitev, prošnja za pomoč v prihodnjem času zoper greh in hudega duha, je v Freis. I. in III. v bistvu posneta po stbav. molitvi, a tudi tu svobodno, bolj strnjeno in krajše. Nov je le sklep v Freis. I.; nekoliko je soroden s sklepom kesanja v Freis. III., še bolj pa s sklepom odstavka o svetnikih in dobrih delih v brižinskem II. spomeniku; obsega namreč spokornikovo prošnjo, da bi na sodni dan zaslišal besede, ki jih bo zaklical Gospod svojim izvoljenim (Mt 25, 34). Že pri Freis. II. smo videli, da je to motiv, ki so ga v taki zvezi ponovno rabili t. z. Bonifacijevi govori. Izhaja torej iz 8. do 9. stoletja.⁶⁰

6. Uspeh primerjanja.

Podrobna analiza sestavin, iz katerih sta zložena freisinška spovedna obrazca, je pokazala torej sledeče:

1. Oba spovedna obrazca sta prvotno prirejena po stbav. molitvi z uvodom vzorca I., z naštevanjem samo glavnih grehov, s kesanjem, prošnjo za pokoro in odpuščanje ter s sklepno molitvijo.

2. Oba obrazca sta drug od drugega neodvisno odpravila dolgovernosti in ponavljanja v izvorniku ter strnila bistvene dele v sorazmerne, vidne enote.

3. Nekatera rekla in besede prvotnega jedra je vsak obrazec prevedel ali priredil po svoje, tako pri naštevanju grehov (v nepravdnej roti — v spitnih rotah; v lži — v ližnih rečih; tatbi — tatbinah; v vsmazi — v vsmastve; ese mi se tomu hotelo, emuže mi bi ne dostalo hoteti — v lakomstve; liho — samo v Freis. III.) pa tudi v drugem besedilu (voljo ili ne voljo — nudmi ili ljubmi; spe ili ne spe — spe ili bde; protiv — protivno; mil se tvorjo — kajo se; da bim greha pokazan [pokoro] vzel — rad se hofo kajati i. dr.); prireditvev izvira torej od različnih ljudi,⁶¹ bržkone pa tudi iz različnih krajev.⁶²

4. Oba vzorca sta v stoletni rabi k prvotnemu jedru privzela raznih mlajših motivov, vsak po svoje, a vendar

spet po nekem skupnem pravcu: tako nov, obširnejši uvod v spoved po vzorcu III., kratko veroizpoved, splošno obtožbo z istim reklom glede grehov, ki jih je storil spovedanec od (rojstva in) krsta, podoben Gospodov izrek glede poslednje sodbe.

5. Vsak obrazec je privzel svoj posebni košček veroizpovedi; veroizpoved in Gospodovo besedo o sodnem dnevu je porabil vsak na drugem mestu; tako tudi splošno obtožbo za grehe po krstu.

6. Vsak obrazec sam si je izposodil tudi po več motivov, ki jih drugi obrazec ne pozna; tako je Freis. I. glavnim grehom v obtožbi dodal nekaj grehov opuščanja dolžnosti do Cerkve, dodal reklo, da je spovedanec grešil zoper svoj krst, razlikovanje med večjimi in manjšimi grehi; Freis. III. pričinja spoved z odpovedjo hudemu duhu, ki je Freis. I. nima, dodal je v splošni obtožbi še besede (od krsta) »do današnjega dne«. Vsak obrazec ima iz števila glavnih grehov nekaj takih, ki jih drugi nima.

7. Vse na novo sprejete sestavine se dado dokazati iz cerkvene književnosti, iz latinskih in nemških spovednih obrazcev ponajveč iz 6. do 9. stoletja. Najmlajše sestavine, to je krstno odpoved hudemu duhu in obljubo vere v izjavni namesto v vprašalni obliki, uvod v kesanje z motivi iz vzorca IV., dostavek »daže do dinišnjega dne« nahajamo v Freis. III., s katerim so — iz zgodovinskih in paleografskih razlogov datirani vsaj v konec 10. stoletja. Nasproti temu kaže Freis. I. različne starinske posebnosti: znake primitivnosti v posamnih izrazih (n. pr. za grehe želja), nerodnost pri vezanju raznih sestavnih delov, tako spovednega uvoda z veroizpovedjo, spovednega uvoda z obtožbo, ki ima še svoj stari uvod, splošne obtožbe s kesanjem in prošnjo za pokoro. Razen tega nobena sestavina obrazca Freis. I. ni mlajša od konca 9. in začetka 10. stoletja: spovedni uvod vzorca III. in dostavek o sv. večeru sta dokazana iz predlog obrazca R, poziv k molitvi splošne spovedi iz Adhortacije ad poenitentiam, ter košček veroizpovedi iz veroizpovedi v Činu (Euch. Sin.), torej vse iz 9. stoletja.⁶¹ Tudi jezikovno ima Freis. I. starejše lice kakor Freis. III. S tem

seveda še ni dokazano, da ne bi bil mogel kateri izmed teh starih motivov priti v Freis. I. šele v 10. stoletju. Enajstega stoletja ne zahteva nobena sestavina.

8. Niti prvi niti drugi freisinški spovedni obrazec ni prvopis, oba imata na sebi nedvomnih znakov, da sta se večkrat po vrsti prepisovala.

7. Sklep.

Vidimo torej, da je mnenje jezikoslovcev in književnih zgodovinarjev, ki so imenovali I. brižinski spomenik starejši, III. spomenik pa mlajši spovedni obrazec, povsem pravilno in je ne le jezikovnozgodovinsko, ampak tudi tekstnozgodovinsko dobro utrjeno. Potemtakem tudi ni nobenega razloga za mnenje, da bi bil mogel nastati ohranjeni zapisek Freis. I. šele »v 11. stoletju, in sicer bržkone v drugi četrti 11. stoletja« (BV, 1936, 98), torej preko meje, ki jo je postavil iz zgodovinskih in paleografskih razlogov prof. M. Kos (po 972, najbrže pred 1022/23, najkašnje nekaj časa pred l. 1039.). V teh mejah pa je verjetnejše 10. kakor pa 11. stoletje.

To datiranje pa v resnici tudi ne ugovarja nobenemu dejstvu, ki bi jih bila dognala zgodovina katoliške liturgije. Tako prvi kakor drugi spovedni obrazec, zapisan v priročnik freisinškega škofa je rabil kot skupna splošna spoved, to potrjuje za drugi obrazec ne le nagovor o pokori, ki ima liturgično prav tisti in še večji pomen kakor poziv »Glagolite po naz redka zloveza« in sledeča latinska absolucija za Freis. I.,⁶² ampak že samo dejstvo, da je zapisan v škofov priročnik. Rabili so jih — pač v različnih krajih, odkoder so pač predloge dobili — za slovesno škofovo odvezo, če je bival freisinški škof na slovenskih tleh. Za 10. stoletje je pokazal Fr. Ušeničnik, da je bila taka odveza ob slovesnih prilikah že v navadi, podeljevali so jo škofje in opatje. Dokazane pa so najbolj zgodnje ravno v tistih krajih, od koder se je tudi pozneje ohranilo največ spovednih obrazcev, v bavarskem in v alemansko-švabskem ozemlju. V Konstanci je dokazana taka odveza že za škofa in opata Salamona

(u. 919/20), torej za začetek 10. stoletja, v Augsburgu pa za sv. Udalrika (u. 973), torej za sredino 10. stoletja, za freisinškega škofa je z brižinskimi spomeniki dokazana za konec 10. stoletja.

Pravilno je to rabo freisinških slovenskih spomenikov ocenil tudi Hautkappe (123), ki jih odklanja (za 9. stoletje, kakor jih je cenil Hauck⁶³) le kot liturgično besedilo pri farni službi božji, češ, da še nimajo pravega »simbola« - veroizpovedi in končuje to zavrnitev z besedami: rabili so jih pač za škofovske odveze.

V krajih, odkoder je freisinški škof te svoje slovenske obrazce dobil, pa se to besedilo gotovo ni rabilo kot pripomoček za izpraševanje spovedančeve pri spovedi, ampak tako, kakor smo videli to v stsl. Činu, kot splošno obtožbo, kot obrazec kesanja. Prav tako se je mogla rabiti tudi za zasebno pobožnost kesanja in skrušene molitve, prav tako pa tudi za skupno pobožnost cerkvene občine, ki je rabila hkrati za katehetski pouk. Le glavni grehi so bili v teh obrazcih bržkone popolneje navedeni.

Za pomoč pri zasebni tajni spovedi in obtožbi pa so se rabili gotovo drugačni obrazci, taki približno, kakršen je prvi spovedni obrazec v stsl. Činu nad »ispovédajatiim seš« v sinajskem evhologiju.

III. Kateheza o spovedi in pokori v

Činu nadb̄ ispovêdajašt̄iimb̄ s̄e (Euch. Sinaiticum, f. 66'—71).

1. Izhodišče.

V razpravi smo večkrat morali govoriti tudi o Činu nadb̄ ispovêdajašt̄iimb̄ s̄e v Evhologiju sinajskem. Naj tu na koncu povzamem, v koliko se je z novimi dognanji naše znanje o tem Činu spopolnilo; hkrati pa poizkusimo nova spoznanja še razširiti in strniti v enoto.

Glede Čina, ki ga je po Vondrákovem dokazovanju priredil Kliment, škof bolgarski, najbrže že v Panoniji, je Vondrák v svojih Studijah⁶⁴ ugotovil tale dejstva:

I. Iz grškega so prevedene štiri molitve iz drugega, obrednega dela v Činu, tri predspovedne in prva pospovedna molitev (hkrati odveza); prireditelj jih je prevzel iz prvotne, starejše oblike I. spovednega reda Janeza Postnika (dve izmed njih sta tudi v mlajšem II. spovednem redu istega pisca);⁶⁵ to so:

1. Gospodi, bože . . . prêklonei nebesa (73, 2—15) — Morinus, 81: *Κύριε ὁ Θεὸς . . . κλίνας οὐρανοὺς . . .*

2. Vladyko gospodi bože, prizyvajei (74, 11—74', 5) — Morinus, 80—81: *Δέσποτα Κήριε ὁ Θεὸς, καλῶν δικαίους . . .*

3. Bože, spase našb̄, davy otb̄ruštenie (75', 8—26) — Morinus, 80 (Il. spov. red Jan. Postn.) 94: *Ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν . . .*

4. Gospodi bože našb̄, davbi petrovi (77, 10—24) — Morinus, 77 (porabljena v spovednem poučenju), 94 (Il. spov. red Jan. Postn.): *Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ Πέτρῳ . . .*⁶⁶

Po Almazovu je z grščine prevedena ali prosto po grškem prirejena tudi končna molitev po dovršeni javni pokori (odveza), ko spokorjenec dobi pravico, da pristopi k sv. obhajilu (Molitva na razdrêšenje posta ispovêdniku (izpovedancu) egda s̄b̄podobit̄ s̄e svêtumu ob̄št̄enb̄ju): Gospodi bože v'sedrb̄žitelju i v'semogy i milosrb̄di bože . . . Pravi, da je odločno v sorodu s poslednjo molitvijo v I. spovednem redu (Janeza Postnika) pri

Morinu, str. 90: *Εὐχὴ ἐπὶ τοῦ ἐν δεσμῶ ὄντος ἔκτὸς ἰηρώως καὶ λυμμένου*.⁶⁷ Vondrák pravi, da o tej molitvi še ni gotovo, je li delo Klimentovo⁶⁸.

II. Iz staronemškega je po starem slovenskem prevodu prirejena starobavarska molitev in uporabljena v pravem spovednem obredu kot uvodna splošna obtožba in uvodna molitev: Gospodi v'semogy, tebê bǫdǫ azъ isprovêdenъ (72. 5—73. 1.) — St. XLII.⁶⁹

III. Po zapadnih in vzhodnih virih svobodno prirejena sta ves poučni uvod k spovedi (66'. 2.—71. 20. — naslednja str. 71' je prazna) in dolga druga pospovedna molitev »Priimi, gospodi, umalenoe se isprovêdanie« (77'. 19 — 79'. 21). Ni gotovo, ali ne spada sem tudi že omenjena poslednja »molitev na razdrêšenie posta«.⁷⁰

Uvodni pouk o spovedi je, kakor je Vondrák pokazal, na dveh mestih posnet po I. spov. redu Janeza Postnika, to je nekaj vrstic prav na začetku (nъ slyši, čędo... da azъ icêljǫ vy, 56'. 9—14) in primera o psu in svinji v pouku o javni pokori (eže edinojǫ... vъ kalê kaljaetъ sę, 70. 5—13);⁷¹ da nadalje veroizpoved (bogъ edinъ estъ... protivo dêlomъ ego, 67. 3 — 67'. 4) „jasno kaže vpliv zapadnih obrazcev“, kajti vzhodni spovedni redi kaj takega ne poznajo⁷²; da je obrazec zasebne spovedi čisto določno zapadnega izvora in se sklada zlasti s Freis. I. in III. in s stesl. starobav. molitvijo (Činum II.)⁷³. Ti zapadni viri, latinsko-nemški spovedni obrazci in kar je z njimi v zvezi, so vplivali na Klimentov spovedni red po slovenskih prevodih, ki so jih priredili (duhovniki rimskega obreda) v domačem jeziku, in sicer, kakor misli Vondrák, „z izdatno pomočjo cerkvene slovanščine“.⁷⁴ Posebe kaže V. še na posameznih mestih sličnosti s Freis. II.,⁷⁵ Freis. III.,⁷⁶ stbav. molitvijo (Činom II.),⁷⁷ z veroizpovedjo⁷⁸, s Klimentovim poučenjem v spomin apostolu,⁷⁹ ki je samo spet odvisno od Freis. II. in od drugih zapadnih virov.

V predzadnji molitvi je Vondrák predvsem opozoril na to, da je odstavek z molitvami za cerkveno občestvo (i priimi umalenoe se moe molenie... vsêtmъ pribêgajǫštimъ kъ tebê, 79'. 4—18) sestavljeno popolnoma v slogu zapadnih takih molitev.⁸⁰ Našel pa je v njej tudi posamezne sličnosti in enakosti s stbav. molitvijo,⁸¹ z veroizpovedjo v prvem delu,⁸² s Freis. II. in Klimentovim poučenjem v spomin apo-

stolu,⁸³ z drugimi Klimentovimi homilijami,⁸⁴ s predspovednim poučenjem.⁸⁵ Pri tem bi bilo treba pripomniti, da so ti vzorci bili skoraj vsi slovenski, tudi molitev za cerkveno občestvo; saj se je opravljala po cerkvah v domačem jeziku.

Na enem mestu je opozoril Vondrák tudi na podobnost med poslednjo molitvijo (na razdrěšenje posta) in Freis. III.: da tvoeja pomoštija sřhranivъ ispovědanie čisto (80, 13—14) — da mi rasite na pomoki biti... da bim cisto izpouued ztuoril (Freis. III. 20—23).⁸⁶ Vendar v sodbi še ni bil trden: na str. 28, op. 32., in na str. 43. pravi, da je molitev prevedena ali prirejena po grškem vzorcu, na str. 35. pa, da še ni gotovo, ali ni tudi ta molitev na tak način lastna prireditelju Klimentova, kakor uvod in predzadnja molitev.

N o v e n a j d b e — nekaj sem jih že spredaj porabil — se nanašajo skoraj izključno na prvi poučni del Čina, ki ima nekaj posebne sorodnosti s Freis. II., saj je tudi to kateheza o spovedi in pokori.

2. Pouk o veri.

Uvodne besede poučenja je že Vondrák primerjal s Klimentovim poučenjem v spomin apostolu (Spom. apost.)⁸⁷ in s posameznim svetopisemskim citatom iz I. spokorn. reda Jan. Postnika.⁸⁸ V slogu zapadnih pridigarjev pravi duhovnik nato, da grešnik, ki je nespokorjen umrl, prav za prav ni kristjan, „poneže ne věruetъ vřskrěšeniju ni vř světaję troicję“,⁸⁹ na Freis. II. spominja potem izrek, da se duhovniku ne spodobi, „prinošenija zanъ vř crkъvъ priimati“.⁹⁰ Še točneje pa spominja to mesto na sklep solnograške nadškofijske sinode v Rispachu iz l. 798: (pro certis criminibus excommunicatus... ante emendationem et conversationem non suscipiatur ab aliquo...) et si pertinax perseveraverit et noluerit converti ad unitatem aecclesiae, nec post mortem in memoria eius nec scriptum nec oblationes pro illo offerre in aecclesia catholica non debeant nec suas elemosinas recipere. (Werminghoff, No 22. C. Arnonis instructio pastoralis, c. 16., p. 201. — Viri št. 4).

Kateheza zdaj preide k pravemu jedru, k pouku o veri in o zapovedih; takoj uvodne besede jasno nakazujejo to glavno snov naslednjih dveh glavnih odstavkov, ki je hkrati glavna

snov mnogih govorov sv. Cezarija in njegovih naslednikov do Karlovega časa⁹¹: ašte li estъ živъ, to (te :ter) glagoletъ: jako nêsmъ dobrê naučenъ zakonu božъju, ni razumêlъ istinъ-nyje vêry krestъjansky,⁹² to sice naučiti i glagoljašte: slyši, čêdo, i razumêi dobrê: in sledi veroizpoved. Sklepne besede tega uvoda (poslušaj, sin, in razumi dobro) odgovarjajo kar po besedi uvodnim besedam Exhortacije ad plebem christianam⁹³ (Hloset ir, chindo liupistum, rihti dera calaup), ki ima isti namen, da ljudi spodbudi k učenju veroizpovedi. V to sorodnost spadajo, kakor smo videli, tudi Freis. II. kot celota in uvodni poziv v Freis. I., ki imata oba podoben namen kot uvodni pouk v Činu, namreč da poučita ljudi o tem, kaj je greh zoper božji zakon.

Glede veroizpovedi same je Vondrák mislil, da je prišla z zapada po slovenskem obrazcu; poleg nemških in latinskih sporednic je zato k členu o poslednji sodbi navedel predvsem slovensko iz Freis. III.⁹⁴ in na koncu knjige izrecno poudaril, da so nemški obrazci vplivali na stesl. spovedni red vseka-ko glavno po slovenskih prevodih;⁹⁵ posebno velja to za obrazec veroizpovedi, ki da ne kaže niti sledu nikejsko-carigrajske formulacije glede izhajanja sv. Duha in se je moral potemtakem sestaviti, oz. prirediti, preden je nemška duhovščina pričela v tem pogledu sumiti Metodijevo prakso, da je krivoverska⁹⁶ (ker se je držal glede simbola pri službi božji starega in v tistem času tudi še rimskega izročila).^{96a} To pa se je zgodilo kmalu po Metodijevi vrnitvi iz švabskega jetništva⁹⁷ in vsaj nekaj časa pred l. 879.⁹⁸ Veroizpoved se je sprejela pač v tisti obliki, v kateri so jo rabili v Panoniji (in prej že v Karantaniji) pri zakramentalni spovedi.

To nam dokazujejo tudi nove sporednice, ki smo jih v zadnjih letih našli. Že l. 1931. sem opozoril na sorodnost veroizpovedi v Činu z nekaterimi členi apostolske vere, ki se nam je ohranila sicer šele v rokopisu Koroškega zgodovinskega društva v Celovcu (celovškem rokopisu) iz začetka 15. stoletja, a izhaja v glavnem že iz 8/9. stoletja (po l. 789).⁹⁹ Prvo je izraz raspëtii (67, 22—23) za crucifixus (bogъ . . . i človêkъ, iže volestъ strastehъ našihъ pričesti sъ ras-

přeti sьmrťь poděm volejđ . . . 67, 20—24), ki mu odgovarja v CR: na kriz rasspětt. Najstarejši stcsl. evangeljski prevod Cod. Marianus pozna skoraj izključno le besedo propřeti (33krat), propřetię (4krat), a samo enkrat raspřeta sь nimь (Mt 27, 44). V poznejših, oz. v leksikalno manj konservativnih rokopisih se raspřeti počasi množi, a razen v Ostrom. nikjerni v večini. Slovenski vpliv je torej na tem mestu prav verjeten¹⁰⁰.

Drugo, važnejše mesto je 67, 26—67'. 4: i paky imatь priti sь nebesę, sąditi hotę žyvymь i mrťvymь i vьzdaati komužьdo protivо dělomь ego. Odgovarjajoče mesto nikejsko-carigradske veroizpovedi se glasi: i paky grędąštaago sąditi žyvymь i mrťvymь;^{101a} CR pa govori: od tody iyma priti so-dyti siwe yno martwe.^{101b} Tudi mesto iz Freis. Ill., ki ga citira Vondrák za ta člen veroizpovedi v evhologiju, v prvem delu ne odgovarja tako dobro, seveda tudi nemške veroizpovedi ne. Primerjati pa moramo še stcsl. prevod evangelija po Mt. 16, 27, po katerem je to mesto prirejeno. Cod. Mar. pravi: priti bo imatь synь človečьbsky vь slavě otьca svoego sь angely svętymi i togda vьzdaatь komužьdo po dělomь svoimь. Grški izvirnik ima tu zvezo *μέλλει γάρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι* . . .; temu v stcsl. ne odgovarja „imatь“, ampak „priti bo hoštetь...“¹⁰² Besedilo slovenske apostolske vere je vplivalo tudi na oblikovanje odgovarjajočega mesta v svetopi-semskem prevodu, pač ne naravnost kot predloga, ampak kot obče znano in po cerkvah liturgično rabljeno besedilo, ki se je molilo redno po pridigi in ga je Metodij pač moral upoštevati. Zgoraj navedenega mesta (Mt 16, 27) namreč ni v evangelistarju in se je prevedlo torej šele, ko se je prirejal celotni prevod evangelija po vseh štirih evangelistih. In to se je zgodilo dokončno šele po l. 880.

Še tretje tako mesto je v stari slovenski apostol-ski veri. Peti, šesti in sedmi člen se glasi v CR: dolu yide kchpaklu na trettyi dan gori wstaa od martwech — Gori yiede wnebessa, seydikch dessnuttczy¹⁰⁵ boga otsche wsemogotschi-ga. Oblika seydi tu glasoslovno ni pravilna, stari slovenski prvotno dolgi ê (jat) se v slovenščini spremeni v ej samo pod dolgim naglasom; ker v sedanjiški obliki sedi

prvi zlog sploh naglasa nima, kaj šele dolgega, je v govorjeni besedi oblika *sej d i* nemogoča; mogla je nastati le po prepisovanju, če je kdo glasoslovno pravilno aoristovsko obliko (glagola *sedeti*) *sej d e* hote ali nehote premenil v sedanji čas glagola *sedeti* in pri tem po pomoti v prvem zlogu ohranil stari dvoglasnik *ej*.¹⁰⁶

Prvotno se je torej ta člen vere glasil: *sej d e k d e s n i c i B o g a O č e v s e m o g o č e g a*. Ta aorist se sicer ne sklada z latinskim besedilom: *descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad coelos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis*, ki ima na tem mestu po treh preteritih sedanji čas; ima pa sporednico v enem najstarejših nemških obrazcev apostolske vere, v *Wk* (weißenburškem katehizmu, St. VI. str. 30, v. 51—52), ki ima isto napako: *Nidhar steig ci helliu, in thritten dage arstuat fona tóotem, Uf steig ci himilom, gisaaz ci cesuun gotes fateres almahtiges* (thanan qučmendi ci ardeilenne quechem endi dóodem). Razen tega se z aoristom *sedeti* dobro ujema tudi konstrukcija *k desnici*, dočim je v zvezi s sedanjikom debela napaka (kakršnih sicer nimamo ne v očenašu ne v veri).¹⁰⁷ Prav to prevodno hibo (aorist nam. sedanjika) pa ima na tem mestu tudi veroizpoved evhologija sinajskega: (*сѣмгѣтъ роуѣмѣ volejaj*) **vъstkrъse** tretjei denъ, i vъšedъ na nebesa, **sѣde** o desnajaj otъca, (i paky imatъ priti...), le da je tu še bolj vidna. Dočim je bila v nemškem in slovenskem besedilu po treh preteritih oziroma aoristih izkušnja dosti velika, prevesti lat. *sedet*, kakor bi tam stalo *sedet*, v grškem besedilu apost. vere za to hibo po treh aoristovskih deležnikih, ki mu sledi še sedanjiški deležnik, ni prav nikakega povoda.¹⁰⁸ Slovenski vzorec s svojimi aoristi pa je v stesl. besedilu Čina (prvi je odpadel) drugi deležnik, aoristovski, in četrti, sedanjiški, izpodrinil z aoristovsko obliko.¹⁰⁹ Ta nova paralela, mislim, je močna podpora Jagičeve domneve in Vondrákovega dokazovanja, da so stesl. spovedni obrazci v evhologiju sinajskem nastali po slovenskih predlogah. Glede smeri, kako je prevodna hiba hodila, ne more biti upravičenega dvoma: nobene poti ne vidim, ki bi vodila od stesl. evhologija do *Wk*,

pač pa je bila pot od Wk do evhologija v zadnji tretjini 9. stoletja preko slovenske zemlje prav lepo utrta in izhojena. Sodim pa, da na oblikovanje stesl. veroizpovedi v Činu ni vplivala samo slovenska predspovedna *confessio fidei*, na katero misli Vondrák v prvi vrsti,¹¹⁰ ampak tudi stari obrazec apostolske vere, ki se je vsako nedeljo in praznik z očenašem vred molila po pridigi.¹¹¹

Na člen o drugem prihodu Kristusovem k sodbi se vežeta v naši veroizpovedi takoj člena o krstu in o odpuščanju grehov; vsi drugi členi so potem izpuščeni. To nas spominja na Freis I. in na razne poznejše nemške obrazce »vere in spovedi«, ki si pomagajo prav tako, da usmerijo veroizpoved na koncu naravnost k sledečemu spovednemu obrazcu.¹¹² Ta sklep veroizpovedi, ki prehaja že v katehezo o spovedi in pokori, po kateri edini se nam grehi, po krstu storjeni, morejo odpustiti. Prav te besede (ježe po kržštenji sŕtvorŕše) nas spominjajo na splošno obtožbo v Freis. I. in III. o vsem, kar smo hudega storili po rojstvu in krstu,¹¹³ posredno pa na podobne nemške obrazce in na Cezarija.¹¹⁴ Tudi opomin na božjo vsevednost je v Cezarijevih pridigah in njih posnemalcih pogost.¹¹⁵

3. Pouk o spovedi in pokori.

Uvodne molitve k spovedi v Freis. III. nas rahlo spominja, ko zdaj izpovedanec kliče Boga za pričo (in pomoč), ko se hoče duhovnemu očetu spovedati svojih grehov.¹¹⁶ Duhovnikova beseda v sledečem opominu k odkritosrčnosti pri spovedi, ko primerja spovedanca bolniku, ki naj zdravniku pokaže svoje rane, če hoče ozdraveti, nas spominja na pogoste podobne primere v zapadni homiletični književnosti.¹¹⁷

O spovednem obrazcu, ki zdaj v rokopisu sledi in je prav za prav hkrati vzorec za zasebno spoved in obtožbo grehov, ogledalo vesti pa katehetično besedilo, je Vondrák dokazoval, da je

sestavljen po slovenskih vzorcih.¹¹⁸ Nove izsledbe to Vondrákovo dokazovanje le **potrjujejo**. Gre nedvomno za slovenske predloge, in to za pisane, ne le ustne, in sicer vsaj za dve.¹¹⁹ Seznamek grehov je v tem obrazcu, oziroma v njega predlogah prirejen predvsem po Bonifacijevem 15. govoru, nekoliko tudi še po nekaterih drugih virih.¹²⁰ Ena izmed predlog je bila urejena po razporedbi starobavarske molitve, druga po zgledu mlajše skupine starih nemških spovednih obrazcev,¹²¹ a obsegali sta predvsem le peccata capitalia. Drugi obrazec se je po besedilu naslanjal v nekaterih važnih točkah na eno izmed predlog nemškega obrazca R.¹²² Tudi za poučenje v spom. ap. je Kliment razen Freis. II. porabil najbrže enega izmed teh dveh obrazcev, ki sta se v seznamku grehov glede besednega zaklada precej razlikovala; in sicer je porabil tu predvsem tistega, ki ga za seznamek grehov v Činu I. ni toliko uporabljal.¹²³

K pouku o (javni) pokori, ki spovednemu obrazcu sledi, je Vondrák navedel vrsto drobnih sporednic, ki so mogle nastati po spominu na znana besedila tudi brez porabe pisanih predlog. Dokazna sila posamezne sporednice zato ni posebno velika, združene pa dajo vendarle nazorno sliko o načinu, kako je spis nastal. Vondrákovim enačicam — najznačilnejša je tista s Klimentovim Spom. apost. in po njem s Freis. II.¹²⁴ — bom dodal v naslednjem še vrsto novih, ki bodo kazale prav v isto smer kakor večina Vondrákovih sporednic, namreč na zapad. To nas ne bo začudilo, če premislimo, da v vzhodni cerkvi že nekako od l. 400. niso več poznali javne pokore;¹²⁵ v ostankih se je ohranila po I. spokornem redu Janeza Postnika¹²⁶ do o. l. 900. le v zapadni Grčiji, kjer je bil pač tesaloniški vikarijat do blizu sredine 8. stoletja podrejen Rimu in ga je podredil Carigradu šele ikonoborski cesar Leon III. Isavrijec (717—741) l. 732. v začetku vladanja papeža Gregorija III. (731—741).¹²⁷

Da govori Čin na tem mestu čisto jasno o javni cerkveni pokori, priča že samo po sebi, da je nastal Čin⁷ nad⁷ ispovedajaštim⁷ se⁷ na ozemlju, kjer je javna pokora še veljala, to je v Metodijevi škofiji v Panoniji in na Moravskem.

Že uvodne besede (69, 4–10) „ne badi že vь težžko, čędo, hotęštiimъ pokaati sę, ašte kotoraago crьky otъlčęaetъ vь malo vręmę vьně stojati, takъ bo ustavъ estъ, otъ boga prędanъ ei i otъ svętyhъ apostolъ i otъ prępodobnyhъ otъcbъ“ spominjajo podobne tolažbe pri Cezariju: *Erubescimus modo parvo tempore poenitentiam agere et non timemus sine ullo termino aeterna supplicia sustinere*,¹²⁸ ali: *Non erubescat poenitentiam agere, qui non erubuit poenitenda committere*,¹²⁹ in podobno.

Tudi razlog, ki ga navaja Čin za javno pokoro, »da podobno očišče se, dostoini bądemъ prič stiti sę tēlę i krъve gospodņni« (69, 10–13), pri čemer se sklicuje nekoliko svobodno, neknjiževno na 1. Kor 11, 29. in na Mt 7, 6, se sklada z nauki Cezarijevimi. Po Cezariju se dá spokornik izločiti iz občestva vernikov, ker se ima sám za nevrednega za sprejem evharistije in hoče s ponižnostjo in pokoro postati sprejema zopet vreden: *Et hoc attendite, fratres, quod qui poenitentiam petit, excommunicari se supplicat... quia ad percipiendam Eucharistiam Domini indignum se esse iudicat... Propterea se a communionem corporis et sanguinis Christi quasi reum et impium cum grandi reverentia vult removeri, ut per ipsam humilitatem tandem aliquando ad communionem mereatur sacrosancti altaris accedere*.¹³⁰

Naslednji odstavek govori o potrebi, da se odrekamo nezmernosti v jedi in pijači, da si moremo pridobiti sadove duhovnega truda; potem nadaljuje Čin s primerom: (69, 25–69', 4) nikyže bo vrędъ tęlesņny ne cęlęetъ prisno vь pįjanъstvę saštju i vь obędanņi, nъ ašte k'to tvrędo vьzdręžitъ sę otъ v'sego to vь skorę priimetъ oslabą. « Sledi še priporočilo posta. — Tudi te nauke nahajamo pogosto pri Cezariju. V pravkar navedenem 261. govoru sledi besedam o obhajilu takoj odstavek o dobrih delih in o postu: (*Non ideo tamen a bonis operibus poenitens vacet. Vinum et carnes interdiciuntur*): »ille qui poenitentiam agit... cum Dei adiutorio, quantum potest, sic de oratione aliorum confidat, ut sive in ieiuniis, sive in eleemosynis, sive in orationibus... sive in opere sancto se exercere contendat... Vinum si permittit infirmitas, non accipiat... Certum est, quod non satis compuncte poenitentiam accipit,

qui carnes nulla infirmitate cogente aut desiderat aut praesumit accipere.«¹³¹ Še ko je pokora minila, naj spokornik rajši vzame postne jedi, če so na razpolago, in meso pusti.¹³² Kara pa posebno tiste »pokoreče se«, ki so nezmerni v jedi in pijači.¹³³

Tudi primero o bolniku dobimo pri Cezariju ponovno v istem pomenu kakor v Činu.¹³⁴ Ena sledi pravkar navedenemu svarilu pred nezmernostjo v jedi in pijači tudi po pokori: Sic ergo cum Dei adiutorio totis viribus laboremus, ut quidquid de peccatorum nostrorum vulneribus (vrēd'!) per Dei misericordiam ad sanitatem reducitur, non iterum per negligentiam vulneretur.¹³⁵

Neposredno za tem uvrščeno antitezo med grehom, ki je sladak za okus, a se preobrne v grenkost, in med spokorniškim postom, ki se zdi neprijeten, a prinaša za večnost radostne plodove,¹³⁶ ima skoraj dobesedno Cezarij v 140. (postni) pridigi: Infelix... voluptas, infelicio cupiditas atque luxuria, per transitoriam dulcedinem praeparant sempiternam amaritudinem; abstinentia vero, vigiliae, orationes atque ieiunium per brevissimas angustias perducunt ad paradisi delicias; in zdaj sledi tudi tu svetopisemski citat o tesni poti: quia non mentitur Veritas, quae in evangelio dicit: Arcta et angusta via est, quae ducit ad vitam; et pauci sunt, qui inveniunt eam (Mt 7, 13. 14). Sledi še sklep: Nec per latam viam diu gaudetur, nec per angustam et asperam longo tempore laboratur, quia et isti post brevem tristitiam accipiunt vitam aeternam et illi post parvum gaudium patiuntur sine fine supplicium.¹³⁷ Citat o tesnih vratih je dokazal Vondrák tudi že v Spom. apost., kakor citat o kraljestvu božjem, ki silo trpi v Klimentovi homiliji za Veliko noč.^{137a} Posnel ga je pač po kakem poučenju o pokori, podobnem drugemu brižinskemu spomeniku.

V naslednjih vrstah našteva Čin dobra dela, ki tvorijo tista tesna vrata in tisto tesno pot: „alʒkanie, žedanie, zemelēganie, klanjanie, pokorenje, prētrʒpēnie obidy, ništeljubie, stranʒnoljubie, sr̄bedčʒnoe rydanie, plačʒ očesʒny, bes plača bo nevʒmožʒno estʒ pokaati se“ (69', 22 — 70, 3.) Tudi to se ponavlja pri Cezariju in naslednikih. V že navedenem 261. govoru hvali Cezarij kot pravo pot pokore post, miloščino, obiskovanje bolnikov,

sprejemanje popotnikov, strežbo romarjev, izogibanje vsakemu obrekovanju in prepiru,¹³⁸ v 262. govoru pa hvali telesno pokorenje s postom, bdenjem in svetim trpinčenjem, kar telesu sicer jemlje moč, a dá vésti blesk,¹³⁹ nekaj vrst pozneje pa poje Cezarij hvalo spokornim solzam, joku in stoku, ki jih pa naj podpirajo dobra dela¹⁴⁰.

O potrebi vztrajnosti po pokori, ki ga Čin neposredno potem poudarja in jo podpira z dvojno primero o omahljivcu, češ da je kakor pes, ki se povrača k svojemu izbluvku, kakor svinja, ki se skoplje, da se spet povalja po blatu (70, 3—13.), je v Cezariju neprestano govora dovolj in to ponovno prav v zvezi z istima dvema primerama, ki sta posneta iz II. Petr 2, 22.,¹⁴¹ ki je prvo primero sam prevzel iz Prov. 26, 11. — Vondrákova sporedba tega mesta s I. spokorn. redom Jan. Postnika torej ni prepričevalna;¹⁴² to, da ima Poenitentiale Romanum, ki ga navaja Vondrák (po Schmitzu), tudi samo prvo primero, nima negativne dokazne moči, ker gre za znan svetopisemski citat, ki se pogosto navaja samo napol (prim. citat iz Alkuina v 141. opomnji). Zgledi spokorjenih grešnikov, ki v Činu nato slede, izgubljeni sin, desni razbojnik, blodnica in mitničar, so pogosti v zapadni in v vzhodni cerkveni književnosti in se ponavljajo v raznih različicah. Že Vondrák je pokazal, da se prav ti štirje zgledi v enaki razvrstitvi ponove v predzadnji dolgi molitvi v Činu, ki jo pripisuje prav kakor ves uvod — Klimentu;¹⁴³ v pospovedni molitvi (odvezi) Jan Postnika v Činu se omenja na prvem mestu sv. Peter, za njim spet blodnica in mitničar (77, 10—13); med zapadnimi viri imenuje desnega razbojnika več psevdoavgustinskih govorov, tako 154. (Evsebijej, n. d. 2045), 155. (posnetek Jan. Zlatousta, n. d., 2047), 156 (n. d., 2053), Cezarij (13. gov. Migne, 67, 1075); s v. Petra imenuje mnogo govorov, enako sv. Pavla (psevdoavgustinski govori št. 79, 150, 151, 189, 204, 205; Cezarij pa našteva v 258. govoru (n. d. 2222—23) z blodnico vred še kralja Davida, kralja Ahaba, kralja Manaseja. Pa tudi tu bo težko ugotoviti pravi vir ali prave vire, ker gre pač za znane osebe iz svetega pisma.

Poziv, naj se ne le varujemo grehov, ampak naj gojimo tudi čednosti, se izlije nato v Činu v ritmično, pesmi podobno vrsto antitez grehov in nasprotnih kreposti (70, 23—70', 18), kakršne se rade ponavljajo v zapadni pridigarški književnosti. To vrsto smo že videli zgoraj,¹⁴⁴ kjer smo ji dokazali sporednice, domala od besede do besede, iz Cezarija, Bonifacija (Burcharda) in Pirminija. Da je bila ta stilna figura prav priljubljena, nam dokazuje tudi v op. 141. navedeni odstavek iz Cezarija. Tudi je prav naša vrsta antitez prehajala od pridigarja do pridigarja in so jo vtkali celo v katehizemski pouk (Pirminijev Scarapsus je bil namenjen ravno šele pokrščenim Alemanom); zaradi poljudnosti besedila, ki je šlo ljudem nedvomno lahko v uho, skoraj ni dvoma, da se je zgodaj udomačilo tudi med slovenskimi pridigarji in da je iz slovenske kateheze prešlo tudi v stesl. pouk o spovedi in pokori v Činu. Dokazati tega pa doslej še ne moremo. Besede, s katerimi Čin zaključuje to vrsto antitez (i ašte se tako pokaesi, bađesi čedo svētu i dñni [otrok luči in dneva, ne pa teme in noči], tēmi bo pat̃mi bestuda [prim. Freis. III, 53 neziden], vñnideši ṽb poroda), spominjajo vsebinski na sklep Freis. II., 103—108: a to bac mui ninge nasu praudnu vuerun i praudnv izbovuediu toie mosim ztoriti ese oni to vuelico strastiu stuorise; besede same pa spominjajo v prvi polovici na Klimentovo pohvalo Jan. Krstnika¹⁴⁵ (bestuda tudi na Freis. III.), v drugi polovici pa na Freis. II, 57—58, in na Klimentov Spom. apost.¹⁴⁵

Pouk o pokori se nato dovršuje, sklicujoč se na sveto-pisemsko besedo »Čujte torej, ker ne veste dneva ne ure« (Mt 24, 13), najprej z negativnim pozivom, naj s pokoro ne odlašamo, ki ga pogosto srečujemo pri Cezariju in naslednikih;¹⁴⁶ razlog, ki ga za to navaja, da če v grehih umrjemo, ne vemo, čemu smo se rodili, je prav svojevrsten in ga je Vondrák dokazal z naslednjo pozitivno spodbudo vred (naj s pokoro pohitimo) v Klimentovem govoru na preobraženje Gospodovo.¹⁴⁷ Po prehodu, ki spominja na Cezarija (v 112. govoru) sledi še citat iz Mt 16, 27,¹⁴⁸ ki je vpleten tudi v veroizpoved (67, 26—67', 4) in v

druge Klimentove spise ter — krajše — v Freis. III. — in vse se zaokroži s slavo Kristusovo s sv. Trojico, kakor se končujejo redoma Cezarijeve pridige.¹⁴⁹

4. Književni značaj kateheze.

Spis nima strogo književne oblike, ampak kaže vse znake praktičnega duhovnopastirskega besedila. Pisan je samo z namenom, da bi bil praktično čim bolj uporabljiv, glede porabe virov in citatov si pisec ni delal nadalje nikakih skrbi. Saj so bili nauki, ki jih je učil, misli, ki jih je izražal, citati, ki jih je uporabljal, skupna last Cerkev, duhovnega pastirstva in občestva vernikov. Še celo svetopisemske citate pisec ni navajal vedno po črki, časih jih je okrajšal, časih kaj podaljšal, časih po dva strnil v enega, časih je tudi besede in rekla po svoje obrnil.

Le primerjaj citate (na levi) s svetopisemskimi besedili (na desni; besedilo veroizpovedi kot popolnoma ali napol obredno besedilo se tu ne bo upoštevalo):

1. (66', 12—14): <i>po sihъ v'séhъ obratite se kъ mnę, da azъ icěljя vy.</i>	(Jerem. 3, 22): *)
<i>Ἐπιστρέφητε, υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἰάσομαι τὰ συντριμματα ἑμῶν.</i>
Jan. Postnik (Studie, 33):	<i>Ἐπιστρέφητε πρὸς μὲ καὶ . . .</i>
2. (67', 18—20):
<i>ti bo bŕdętъ o dušahъ vašihъ, jako slovo hotęšite vъzdati za vy.</i>	Cod. Cristinop. (Hebr 13. 17):
<i>ti bo bŕdјatъ po dušahъ vašihъ, jako slovo vъzdati hotјašče.</i>
3. (69, 14—18):
<i>ašte k'to priemletъ tѐlo božie i kŕovъ ne-dostoenъ sy to gréhъ sebѐ priemletъ ne rasmatrјaję i tѐla gospodňnja.</i>	Cod. Christinop. (1 Kor 11. 27. 29): (27) <i>iže ašče 'ęstъ hlѐbъ sv ili pјjetъ časјu gospodňnju ne-dostojno . . . (29) . . . gréhъ sobѐ ęstъ i pijetъ, ne rasmatrјaja tѐla gospodňnja.</i>
4. (69, 19—20):
<i>ne dadite svętaago moego pŕ-somъ.</i>	Cod. Mar. (Mt 7, 6):
<i>Ne dadite svętaago pŕ-somъ.</i>

*) Prirčna hvala univ. prof. dr Fr. Ks. Lukmanu za pomoč pri iskanju svetopisemskih sporednic k Činu!

5. (69', 11—13): *mnozými skřebými podobaeť namě vniti vь cěsarěstvo nebeskoe.* Cod. Christinop. (Act. 14, 22): *jako mnogymi skřebými podobajetě namě vniti vь cěsarěstvo božbje.*
6. (69', 14—16): *nažděno estě cěsarěstvo božie i nažděnici vьshyštajāt e.* Cod. Mar. (Mt 11, 12): *cěsarěstvie nebeskoe nađitě se i nažděnici vьshytajāt e.*
7. (70, [5] 7—14): *(... eže edinojā otěstapivšē otě grěhě kь tomu ne vьzvraštati se kь nimě.) iže paky na tožde vьzvatitě se to podobentě estě pьsu na svoje blyvotiny vьzvrastěšju se, li svini, jaže izmyvšī se, paky vь kalě kaljaetě se.¹⁵⁰* Cod. Christinop. (2. Petr 2, 21—22): *(unije bo bē imě ne razuměti puti pravědnago) ili, razuměvšī, vьspřetě vьzvatiti sja otě přėdanyja imě svjatjja zapovědi. Ključi že sja imě istiněnaja pritčā: pьse, vьzvrastěb sja na svoja blyvotiny, i svinija, izmyvšī sja, vь kalě tině.¹⁵⁰*
- (Jan. Postnik, 33): *πρόσχεσ μήπω μετὰ τὴν ἀδείτησιν τῶν ἀθέσμων ἔργων εἰς τὰ ἀντὰ πάλιν ἐπιτρέψης καὶ ὁμοιοθήσῃ κενὶ πρὸς τὸν ἴδιον ἔμετον στρεφομένῳ, καὶ ἔτ λουομένη¹⁵⁰ εἰς κύλισμα βορβόρον.*
8. (70', 22—24): *bądęte prisno gotovi, jako ne vēste dnī i časa.* Cod. Mar. (Mt 25, 13): *będite ubo, jako ne vēste dnī ni časa.*
9. (71, 9—12): *da na vьskrěšenī světěli skrěstemě i, vьshyštaemi na oblacěhь po aeru.* Cod. Christinop. (I. Thess 4, 16—17): *... sam gospodь ... sьnidetě sь nebese i mьrtvii o Hristosě vьskrěsnutě přěže. Po toměžje my živii ostavlenii kupěno sь nimi vьshytimě se, vь oblacěhь vь sьrětěnije gospodьnje na vьzdusě.*
10. (70, 12—16): *egda pridetě sь nebesi v slavě otěca svoego sąđiti hotě živymě i mьrtvymě i vьzdati komužědo protivno dělomě ego.* Cod. Mar. (Mt 16. 27): *priti bo imatě syně slověčsky (veroizp.) vь slavě otěca svoego sь andely svętymi (gl. veroizpoved!) i togda vьzdastě komužědo po dělomě svoimě.*

Prvi del Čina¹⁵¹ ni bil namenjen zgolj za zasebni pouk, ki bi se bil dajal po enem samemu okornemu verniku, če se je hotel spovedati in se ni znal. Tako si je to predstavljal Mansvetov l. 1883. in zato se mu je zdela sestava tega pouka nepriročna; ako bi duhovnik, tako pravi, po uvodnem napotilu („првое сиче бываеѣ poučenie; glagoletъ emu ierêi prêdъ сръкъвѣя“) začel spovedancu pred spovedjo čitati ves ta razgovor, bi zašel daleč naprej in zmedel potek obreda; poznejši trebniki da so v tem pogledu praktičnejši in so pouk razdelili.¹⁵² Pa že takoj začetek pouka o javni pokori dokazuje, da je ta spis hkrati tudi javna kateheza o spovedi in pokori; duhovnik namreč tolaži spokornika, naj tistim, ki se hočejo spokoriti (hotâštiiмъ pokaati se) ne bo prehudo, ako cerkev katerega (izmed njih) za kratko časa izloči, da bo moral zunaj stati. Gre torej jasno za množino; sicer pa tudi ednina v prvem delu pouka ni dokaz, da se je ta del rabil vedno le za enega učenca; saj vemo, da govorimo tudi v javnem govoru v ednini, če kaka beseda velja vsakemu posameznemu poslušalcu posebe in ne samo vsemu poslušalstvu kot celoti. Še bolj vidna je množina, ko se učitelj združi s svojimi poslušalci in jih nagovori: my že, čêda, dobraa dêla срътѣжѣште poreвъnuimъ drevlbnjumu блâдъnumu synu... (70, 13—16) ali proti koncu: têmbže, čêda, ne срътâžimъ si, hotêštii pokaati se... (70', 25—71, 2).

Gre torej za pravilno katehezo pred zbrano cerkveno občino o spovedi in o pokori. Kje in kdaj se je ta kateheza vršila, o tem viri molče. Zasebni pouk posameznega vernika, ki je bil pouka potreben, se je po uvodnih besedah Čina delil zunaj cerkve, pač v duhovnikovem stanovanju. Za vso cerkveno občino to ni bilo mogoče, že ker so bile duhovniške hiše v 9. in 10. stoletju premalo prostorne; saj še »gradovi« niso bili dosti večji kot današnja srednja kmetiška hiša, a pri tem pa so bili še dosti manj udobni. Na prostem se je moglo ljudstvo poučevati samo v toplem letnem času, ako je bilo vreme ugodno. Torej — v cerkvi.

Kot kateheza o spovedi in pokori, posebno o javni pokori, spada ta spis v neposredno bližino tistih duhovnopastirskih pripomočkov, ki so nastali, da bi zadostili Karlovim kapitularjem, zlasti De examinandis ecclesiasticis po novembru

801. Že s tem kaže ves spis, da je rabil prvotno v zapadni Cerkvi, torej Slovanom v Panoniji in na Moravskem, ki so bili podložni Rimu.¹⁵³ Še bolj nas o tem preveri pregled virov. Vsi viri, ki se dajo z gotovostjo književno razbrati, so zapadnega izvora, tako 16. kapitul iz okrožnice salzburškega nadškofa Arnona po nadškofijskem cerkvenem zboru v Rispachu l. 798., dalje veroizpoved, spovedni obrazec in vrsta antitez grehov in kreposti; vzorca za veroizpoved in za spovedni obrazec sta bila razen tega nedvomno slovenska. Nasproti temu tista dva drobna stavka, ki jima je našel Vondrák predlogi v zapadno-grškem I. spovednem redu Janeza Postnika,¹⁵⁴ nista tako tehtna. Prvič obsegata oba po en sveto-pisemski citat, torej locus communis — nadalje se sveto-pisemska citata v Činu in pri Postniku precej bistveno razlikujeta. 1. *συντριμματα ἑμῶν* — vy¹⁵⁵, 2. *λογομένη* — izmyv¹⁵⁶ši; zlasti drugi citat se bolj sklada z Vulgato in Cezarijem; podobno je v prvem sporedju z nagovorom »Slyši, čedo«; ima ga Postnik (... ὁ τέκνον, ... ἔχουσιν θεοῦ), pa tudi Exhortatio ad plebem christianam (Hloset ir, chindo liupistum) — pri drugem sporedju je podobna tudi še vsebina (spokornik naj se nikar ne vrne več k starim grehom) — ta pa je osnovana že v svetopisemskem mestu, besedno se sporedji ne strinjata.

Vse druge misli, prispodobe (grešnost - bolezen...) in rekla (Lex Dei et fides christiana), ki so vtkanе v naš pouk o spovedi in pokori, smo mogli ugotoviti kot priljubljeno snov v zapadni latinski in latinsko-nemški homiletični literaturi, in sicer prav v tesni zvezi z zapadno spokorno prakso. Dasi tu ne moremo striktno dokazati določenih virov, je pa vsa miselnost zapadna: o toliko kot izključnem zapadnem izvoru našega pouka pač ni mogoče dvomiti.

Verjetno je celo, da je nastal ves pouk na osnovi izgubljene nam slovenske predloge, po karantanskem ali panonskem slovenskem spovednem pouku. Za dva bistvena dela — za veroizpoved in za spovedni

obrazec — imamo za to pozitivnih dokazov, za druge dele spisa pa je slovenski izvor vsaj verjeten, posebno zaradi pogostih spominov na Freis. II. in od njega odvisni Klimentov Spom. apost., dasi filološko tega izvora dokazati še ne moremo.

Z brižinskimi spomeniki se katehizemski uvod v Čin tudi vsebinsko zelo dobro strinja; prav za prav spada kateheza v Činu s Freis. II. in s Freis. III. skupaj v nekako knjigo o pokori, v nekak preprost, poljuden penitencial, in sicer gre katehezi mesto med drugim in tretjim brižinskim spomenikom. Freisinška pridiga naj vernika nagne k temu, da spozna svojo grešnost in da sklene svojih grehov se spovedati. A kako naj to stori, to naj pokaže nauk, kakršen se nam je ohranil v stesl. Činu, in to prav tako posameznemu verniku kakor tudi vsej cerkveni občini. Brižinski pridigi sledeči spovedni obrazec pa se je — po pričevanju Čina (gl. stbav. molitev!) — rabil že kot uvodna (morda tudi sklepna) splošna obtožba pri zakramentalni spovedi sami (v 10. stoletju seveda tudi kot skupna splošna spoved pred škofovo slovesno skupno odvezo).

5. Sklep.

Tako nam tudi prvi del stesl. Čina nad ispovedajštimь se dokazuje, kar smo postavili kot problem prvemu delu razprave, da so bili spovedni obrazci že od Karlove dobe dalje ne le liturgično besedilo za zakramentalno spoved, ne le nabožno besedilo za zasebno pobožnost ali za skupno obtožbo pred »brati« laiki,¹⁵⁶ ampak tudi — **katehizemski tekst**.

Torej tudi tu sorodnost z Exhortacijo ad plebem christianam, s katero veže naše besedilo tudi stilna sorodnost. Ker se vsa kateheza gotovo ni rabila vsak dan, tudi ne vsako nedeljo ali praznik,

je toliko večja verjetnost, da se je — po analogiji soditi — **spovedni obrazec sam** rabil ob nedeljah in praznikih za pobožno obtožbo in kesanje pa tudi za pouk kakor vera in očenaš.

S tem se nam je nekoliko odkril življenjski pomen, ki so ga imeli ohranjeni brižinski spomeniki, spovedna obrazca in opomin k pokori, in njih izgubljene slovenske predloge ter sporednice, pa tudi slovenski vzorci stesl. pouka o spovedi in pokori v spovednem redu sinajskega evhologija: kako so se rabili ti obrazci v vsakdanjem verskem življenju naših prednikov kot oblika njihovega duhovnega doživljanja in kot snov njihovega verskega znanja; kako jih je rabil duhovnik kot najvažnejši pripomoček pri duhovnopastirskem delu kot delivec zakramentov in kot duhovni učitelj. Pokazala se je tudi zveza teh obrazcev z drugimi cerkvenimi besedili v narodnem jeziku, z apostolsko veroizpovedjo, z veroizpovedjo pri zakramentalni spovedi, s krstnima obljubama odpovedi hudemu duhu in vere pri zakramentu sv. krsta.

S tem so se nam začeli v glavnih črtah kazati tudi obrisi življenja, ki ga je živelo slovensko pismenstvo v cerkvi in narodu na Slovenskem v 9. in 10. stoletju: spovedni obrazci se niso rabili le v zatišju tajne zakramentalne spovedi ali v skrivnem kotičku, kjer se človek sam razgovori s svojim prihodnjim Sodnikom, ampak — poleg apostolske vere in očenaša — tudi pri občestveni pobožnosti zbrane cerkvene občine, pri skupni splošni obtožbi in kesanju, hkrati pa so bili tudi predmet in sredstvo župnijskega krščanskega nauka. Zato so morali biti ti in slični obrazci vsaj tolikokrat zapisani, kolikor je bilo na Slovenskem kuratnih cerkva s svojim duhovnikom, bodi župnikom, vikarjem in misijonarjem.

In če se je na vsem silnem nemškem ozemlju od vzhodne Štajerske (Vorau-Borovo) do Rena (Mainz), od Alp do Severnega morja od 9. do 10. stoletja ohranilo samo 9 popolnih spovednih obrazcev in en odlomek v 14 rokopisih (ki so deloma pozneje prepisani), se bomo mogli le veseliti, da imamo iz tega časa kar 4 obrazce, dva v karantanski slo-

venščini (Freis. I. in III.), dva v stesl. prireditvi. V enem pogledu pa smo Slovenci še celo na boljšem od Nemcev samih: ohranila sta se nam iz tega časa tudi še opomin k pokori (Freis. II.) in pouk o spovedi in pokori (prvi del Čina), ki tvorita s spovednimi obrazci harmonično celoto, nekak preprost penitenciale v narodnem jeziku. Taki — in popolnejši — so se ohranili Nemcem šele iz 12. stoletja.

Prav v tem pa je pomen naših rokopisov tudi za germanistično znanost. Naši rokopisi dokazujejo, da so jih tudi Nemci imeli že dve do tri sto let poprej — uvod v G II. je le neznatn, okrnjen ostanek. Naši rokopisi so tudi važni za vso evropsko kulturno zgodovino, saj dokazujejo znova, kako sta bila po delovanju sv. bratov Konstantina sv. Cirila in sv. Metodija v skladno enoto zvezana zapad in vzhod, nemški in slovanski kulturni svet, rimska in vzhodna slovanska cerkev, kako je ta zveza vplivala med balkanskimi Slovani celo še do 11. stoletja, iz katerega izvira evhologij sinajski, v katerem pa je tudi zazijal za Kerularija do sedaj še nepremoščeni prepad med Rimom in Bizancom, med evropskim zapadom in vzhodom. Z Rimom in z Bizancom zvezana slovanska Cerkev bi bila nedvomno važna vez med obema cerkvenima in kulturnima središčema, da se nasprotja ne bi bila mogla tako zaostri. Nemški škof Wiching, Svetopolk in Arnulf so z uničenjem Metodijevega dela izkazali Slovanom, Nemcem in Evropi slabo uslugo. Tudi tu se nam potrjuje sodba, ki jo je izrekel kulturni zgodovinar Gustav Schnürer v knjigi Kirche und Kultur im Mittelalter (II., Paderborn, 1926, 15): »Sovražno ravnanje nemških škofov proti Metodiju moramo tudi zato obžalovati, ker je bila tukaj zamujena izredna priložnost, da grška kultura in izobrazba dobi vstop v Nemčijo. Ako bi se bilo doseglo vzajemno sodelovanje, kakor so želeli papeži (in kakor sta to začela že sveta brata z učenci), potem bi se bil zahodni kulturni razvoj morebiti bistveno pospešil. Oploditev zahodne kulture z grško, kakor je nastopila šele ob koncu srednjega veka, bi se bila mogla pričeti že v 9. stoletju; morebiti bi se bil potem preprečil cerkveni razkol.¹⁵⁷

6. Dostavek o veroizpovedi v Činu.

Na str. 21. sem dejal, da je veroizpoved v Činu nadb ispovêdajaštii se »nekak kratek posnetek Atanasijevega simbola, da pa spominja tudi na zapadne obrazce veroizpovedi, kakršni so se rabili pri spovednih obredih, pozneje posebno pri skupni splošni spovedi.« Drugi del trditve sem na str. 87 sl. obširneje obrazložil in njeno resničnost dokazoval z Vondrákovimi in svojimi dokazili, posnetimi pred vsem iz druge polovice obrazcev, iz členov o trpljenju in smrti Kristusovi, o vstajenju in vnebohodu ter o sodnem dnevu.

Prvega dela trditve nisem posebe podprl, ker se naslanja na obče znano liturgično besedilo; nanaša se pred vsem na prvi del obeh veroizpovedi, Atanasijeve in starocerkvenoslovanske. Obe govorita namreč najprej o sv. Trojici in njenih lastnostih, in to z izrazi, ki se precej dobro ujemajo (Euch. Sin., 67, 3 sl.); bogъ edinъ estъ (credo in unum deum... unus est deus)... ne imêje ni otъ kađuže načet'ka, nъ samъ sy načêlo v'semu (increatus... aeternus... Pater a nullo est factus nec creatus nec genitus) ... imêje v' sebê slovo (dei filius) sъbeznačêlno vъ obličbi svoemъ (ex substantia patris ante omnia saecula genitus), sъprisnosâstnumu bezvrêmenъno, beskonečno, bezlêtno, sъprêstolno otъcju i duhu prêsvêtumu, eže sê prêsvêtaa troica rečetъ (patris et filii et spiritus sancti una est divinitas, aequalis gloria, coaeterna maiestas); otъcъ i synъ i svêty duhъ, tri sъstavi (ἑποστάσεις = personae) sъlično vъ edinomъ božstvê (in hac trinitate ... totae tres personae coaeterne sibi sunt et coaequales, ita ut et trinitas in unitate et unitas in trinitate veneranda sit — lat. besedilo iz St. VI., 31—33).

Dasi je torej omenjena sodba v bistvu pravilna, pa le ni dovolj točna. Atanasijeva veroizpoved je le bolj oddaljen vir, bližnji vir pa je, kakor se mi je pokazalo pri ponovnem primerjanju, obširna »confessio fidei«, ki jo je patriarh Paulin predložil svojim sufraganom in duhovščini na sinodi l. 796/7. z zahtevo, da se je morajo vsi na pamet naučiti (Werminghoff, I. št. 21, str. 187—189, Viri, št. 3). Sorodnost veroizpovedi v Činu z Atanasijevo veroizpovedjo izvira namreč le

odtod, ker se Paulinova »confessio fidei« razen na nikejsko-carigrajsko veroizpoved pred vsem naslanja na Atanasija, le da je obe močno razširil.

Pravkar navedena mesta se skladajo vsa ravno tako dobro, če ne bolje, s Pavlinovim besedilom kakor z Atanasijevim, pri Pavlinu se razen tega še večkrat ponavljajo. Naj jih le nekaj navedem:

Sanctam autem, perfectam... Veramque trinitatem, id est patrem et filium et Spiritum sanctum, individuum confiteor in unitate naturae, quia trinus et unus est Deus. Trinus... per distinctionem personarum, unus... per substantiam inseparabilem deitatis. Has igitur tres personas, patris filiique ac Spiritus sancti... veras subsistentes, coaeternas, coaequales credimus et consubstantiales. Alia est enim persona patris, alia filii, alia Spiritus sancti. Sed pater et filius et Spiritus sanctus non tres dii, sed unus est Deus (o. c., 187, lin. 24—31)... una et aequalis potestas, par gloria, sempiterna et coaeterna consubstantialisque maiestas. Unum namque sunt essentialiter pater et filius et Spiritus sanctus. Et idcirco unus est Deus; sed non unus propter personarum discretionem pater et filius et Spiritus sanctus... et tamen non sunt tres dii, sed unus est Deus... Omnipotens... sancta trinitas..., infinita, immensa et sempiterna... (p. 188, lin. 4—7, 9—10, 11—13).

Še bolje se ujemajo sledeča Pavlinova mesta, ki deloma pri Atanasiju sploh nimajo enačice:

Paulinus

Euch. Sin. 67, 3 sl.

Nam pater verus Deus, vere bog^o edin^o est^o (67, 3—4)...
 et propriae pater est, qui iméje
 genuit ex se, id est ex sua v' sebé slovo s^obeznač^ol^ono v^o
 substantia intemporaliter oblič^oi svoem^o s^oprisnos^ošt^onumu
 et sine initio verum filium, bezvr^omen^ono, beskoneč^ono, bezlé-
 coaeternum, consubstantialem t^ono, s^opréstol^ono ot^obcju i duhu
 et coaequalem sibi (187, 31—32) présvétumu, eže s^o présvétaa
 troica reč^oet^o (67, 6—13).

Et filius
 verus Deus, vere et propriae

*est filius, qui ante omnia
saecula genitus est de patre,
intemporaliter et absque ullo
initio, lumen de lumine,
Deus verus de Deo vero*
(187, 32—35).

*(trinus... per distinctionem
personarum
unus per substantiam deitatis*
(26—27).

*De hac autem ineffabili tri-
nitate sola verbi Dei perso-
na, id est filius, in ultimis
diebus propter nos et nostram
salutem... descendit de coelis*
(188, 19—21)... *Incar-natus est*

*de Spiritu sancto et semper
virgine Maria verus homo
factus verusque permanet De-
us* (188, 21—23)... *inconfusibiliter et insepa-*

*rabiliter adsumpto homine
unus idemque est Dei et homi-
nis filius* (188, 32—33)... *Deus verus et homo verus* (36)

*... qui in eadem natura...
humana... humanas pertulit
infirmi-tates* (37—38)... *Digna-
tus est... crucis patibulum sub-
ire* (40—41)

*... In eadem dignatus est
mori, sepeliri, ad inferos de-
scendere, tertia die resurge-
re... humanam naturam ascen-
dendo super omnes coelos...
in patris dextera collocavit...*

*In eadem iterum venturus
est iudicare vivos et mortuos*

(*cf. bezvrémeněno, (9—10)... ne
iméjě ni otě kádužě načěť ka 4—5)*
(*cf. bogě sy otě boga 16*)

*otěcě i syně i sve-
ty duhě, tri
sčstavi sčličěno
vě edinomě božěstvě.*

*slovo že to božie, bogě sy
otě boga,
našego radi sčpa-
senija*

*plěti-jě obložiti svoje
božěstvo, oě dévé přésve-
těi svetymě duhomě besěmeni za-
čěť se (v dévé přésvetěi) i bystě
sugubě bogě včkupě i člo-
věké (67, 13—21),*

*(plěti-jě obložiti
svoe božěstvo, 17—18)*

(bogě včkupě i člověké, 20—21)
*iže
volejě strastehě našihě pričě-
sti se (volejě)
raspětii*

*sčmřěťe podě-
emě volejě,
včskřěse tret[ě]ei
deně i včšedě
na nebesa*

*sěde o desnájě otěca
i pakě imatě priti sě ne-
bese sčditi hotě živymě i mřětvymě*

et saeculum per ignem, redditurus unicuique secundum opera sua . . . (188, 42—189, 2) *i vřzdati komužbdo protivno dělomъ ego* (67, 21—67', 4).

Soglasje med obema obrazcema je vidno ne samo v lastnostih, ki se naštevajo o sv. Trojici, kakor smo to videli pri primerjanju z Atanasijem, ampak tudi v členih o učlovečenju druge božje osebe, o trpljenju Kristusovem in smrti, o vstajenju in prihodu k poslednji sodbi. Razteza pa se celó tudi na posamezne podrobnosti, kakor na skupno poudarjanje združitve božje narave s človeško na istem mestu; na to, da se prikazuje način te združitve s podobo prevleke (plъtiją o bložitъ svoe božstvo: *adsumpto homine; . . . numquam fuit propter hominem, quem adsumpsit, a patre alienus*, 188, 27); na to, da se omenjajo človeške nevšečnosti, ki jih je Kristus nase vzel (*strasteh naših pričęsti sę: humanas pertulit infirmitates*), in to prostovoljno (volejį), kakor je prostovoljno pretrpel tudi križ (tu še podoben glagol) in smrt (*raspętii sъmrтъ podъemъ volejį: dignatus est crucis subire patibulum; dignatus est mori*). Razen tega sta oba obrazca k členu o poslednji sodbi dodala iste besede iz Mt 16, 17, ki ga rabi tudi Freis. III. 56—59, a sva ga v latinsko-nemških obrazcih z Vondrákom vred mogla dokazati šele iz 12. stoletja (gl. preglednico besedila Freis. spovednih obrazcev, op. 16.). Celo tisti pripovedni čas v CR in v Činu (*seydi, t. j. sęjde kch dessnuttczi — sęde o desnjį*) nm. lat. *sedet ad dexteram* je dobil v Pavlinovi veroizpovedi novo oporo in razlago: *in patris dextera collocavit*.

To soglasje med Činom in Pavlinom nam je ponovno dokazalo — in mislim, da dokončno — da je bila predloga, ki jo je porabil sestavljalec Čina nadъ ispovędajįštiumъ sę za svojo veroizpoved, napisana v slovenskem jeziku. Zakaj, najsi je prešlo tudi nekaj stavkov iz Pavlinove »konfesije fidei« v nemške obrazce (Pavlin je že l. 789. poslal Alkuinu neko veroizpoved, Migne, PL, 100, 341; DS, 1934, 367) — predvsem tisti citat

iz Mt 16, 17 — tolike skladnosti kakor s Činom ne vidimo nikjer. Toliko enačic je moglo priti v poljudno veroizpoved samo tam, kjer je bil neposredni vrhovni pastir oglejski patriarh Pavlin sam, ki je zahteval in to z odločno doslednostjo, da je moral vsak duhovnik in klerik znati sinodsko veroizpoved na pamet, da bi jo mogel predati tudi naslednikom (gl. Viri, št. 3. odstavek 1); slabo nadarjenim je dal skrajni rok enega leta, sicer jim je zagrozil z odstavitvijo: *alioquin difficile vos vitare ecclesiasticas ferulas estimate* (Werminghoff, I. 189, 16—17). Torej v oglejskem patriarhatu, t u d i med Slovenci, pred vsem do Drave; potem šele tudi med Slovenci solnograške nadškofije v neposredni bližini severno od Drave.

In tu so se mogle rabiti — na strnjenem slovenskem ozemlju — v 9. stoletju in še dolgo potem poljudni obredni obrazci le v slovenskem jeziku.

Gastmann: *Die 1012 200*
 * *DS 194 486; BV 1936 82*
 ** *Dr. Franz Hartmann: Über die althochdeutschen Bekenntnis- und*
die Bekenntnisse in Cassanien von Arles Forschungen und Studien Bd IV
Heft 2, München 1876, S. 107—110, 112, 113 u. 114
 *** *Die Bekenntnisse der römischen Kirche im Mittelalter* von
 Dr. Franz Hartmann, Leipzig 1876, S. 112—114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000

BV 1936 82 u.
 *** *Die Bekenntnisse der römischen Kirche im Mittelalter* von
 Dr. Franz Hartmann, Leipzig 1876, S. 112—114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000

Opomnje.

I. Spovedni obrazci kot katehizemsko besedilo.

1. Problem.

¹ Grafenauer Ivan, O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva, DS, 1934, 350 sl. 480 sl., posebe 488.

² BV, 1936, 81—98.

³ Fr. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Od začetkov do marčne revolucije, 1. sn., druga predelana izdaja, Ljubljana, 1932, str. 2.

⁴ V Ljubljanskem Zvonu, 1935, 294, je Kidrič pojasnil, da ni mislil, da bi bila slovenski očenaš in vera v 10. stoletju šele nastala, ampak se ustalila. »A ustali se ena izmed variant, ki so že prej nastale...« Gl. Grafenauer, DS, 1935, 360.

⁵ DS, 1934, 488; BV, 1936, 82.

⁶ Dr. Franz Hautkappe, Über die althochdeutschen Beichten und ihre Beziehungen zu Caesarius von Arles. Forschungen und Funde, Bd. IV, Heft 5. Münster i. W. Aschendorffsche Verlagsbuchhdl. 1917, 117 sl. Cit. Hautkappe.

⁷ Stiški (ljubljski) rokopis, DS, 1916, 239—243, 311—316, posebe 239: ljubljanski očitni (bolje: splošni) spovedi. Rabil sem izraz tudi v poznejših knjigah in razpravah. Drugi slovenisti in teologi se za to žal niso zmenili.

⁸ Hautkappe, 110 sl., 123.

⁹ Zeitschrift f. dt. Altertum, 1896, 134—40.

¹⁰ Die kleineren althochdeutschen Sprachdenkmäler. Herausgegeben von Elias v. Steinmeyer. Berlin, Weidmann, 1916. (St.), 321. Rimska številka v citatih pomeni številko spomenika, arabska številka pa stran.

¹¹ BV, 1936, 88 sl.

¹² BV, 1936, 91. — Za poznejša stoletja se zdi, da so tudi na spravi dan (veliki četrtek, oz. na pepelnico) pri skupni zakramentalni odvezi molili »skupno splošno spoved«, a v slovesnejši obliki kakor sicer pri navadni nezakramentalni odvezi. Za to bi govorilo dejstvo, da so poznejše obširnejše stn. »vere in spovedi« v rokopisih skoraj vedno v neki zvezi s pridigami za dneve v bližini velikega tedna: benediktbeurska II. iz 12. stl. (St. LII.) stoji v knjigi pridig za čas od Božiča do nedelje po vnebohodu Gospodovem, in sicer na koncu knjige, začetne besede pa so zapisane tudi na prvem listu (St., 337—338); benediktbeurski veri in spovedi I. iz 12. stl. (St., LIII.) sledi začetek latinske pridige za vstajenje Gospodovo (St., 340); sangalski II. iz 12. stl. je pripisan začetek pridige

za cvetno nedeljo (St., LV., 344); za južnonemško (monakovsko) vero in spovedjo stoji v rokopisu A (iz 12. stl.) pridiga o sv. križu in tudi v rokopisu B (14. stl.) stoji v bližini spov. obrazca med drugimi pridigami cerkvenega leta tudi pridiga o sv. križu (St., LVI., 349, 350).

Pri praznovanju pravnega dne, ko so se rabili ti obrazci, pa ni šlo za zakramentalno skupno odvezo očitnih grešnikov, ki so po zasebni spovedi opravili javno pokoro, ampak za skupno odvezo takih vernikov, ki so za svoje tajne grehe opravili tajno zasebno spoved (prim. Fr. U., BV, 1936, 91). Na koncu benediktbeurske vere in spovedi III. stoji namreč sledeča »Admonitio post indulgentiam« (St., LX., 361):

Vil guoten liute, so getaniu bihte hilfet einigenote die ir bihte tougliche habent getan unde die ouch tougeliche suntint (tajno greše). die auer offenlich habent gesuntit, die schuln ouch offenlich buozzen. houbthafte sunde heizzint die, die charrine unde iaruasten nach vuorente (jedoči) sint, also sint manslahte, uberhuor, sippehuor. swelche die sint, die houpthafte sunte habent getân unde noch der christenheit niht ze wizzene sint getan, den râtin wir, also vater kinde râtin sol, daz si zuo ir pharrari chomin unde im ir nôt chlagen. swie getane buozze si da uon ir ewarte enphahent, leistint si, daz er in gebiutet, unde geâuernt (ponove) si iz denne niht mër, si sint in uor gôt uergebin.

¹² BV, 1926, 288; 1936, 88.

¹³ BV, 1936, 90 sl.

¹⁴ BV, 1936, 92.

¹⁵ BV, 1926, 297.

¹⁶ O rabi spovednih obrazcev za pripravo k zakramentalni spovedi in za pomoč spovedniku pri izpraševanju neukih spovedancev že doslej — vsaj zame — ni bilo dvoma. ČJKZ, 8, 116. Kot nabožno štivo pri zasebni tihii obtožbi, za kar so se rabili latinski in nemški spovedni obrazci, vsaj sedanji freisinški spomeniki v zborniku freisinškega škofa pač nikoli niso mogli rabiti. Prav verjetno pa je, da so se uporabljali v ta namen drugi podobni obrazci z obširnejšim naštevanjem grehov, posebno tudi malih. Tak obrazec je n. pr. prvi spovedni obrazec v Činu nad ispovêdajâštüm̃ se v Evhologiju sinajskem (Euch. Sin., f. 68—68'). Rabili so jih razen duhovnikov pač tudi posamezni bolj izobraženi lajiki, ki v prvih stoletjih še niso bili tako ponemčeni kakor pozneje.

¹⁷ BV, 1936, 97.

¹⁸ Glede rabe spovednih obrazcev za pouk ljudstva o smrtnih grehih sem si bil sam morda preveč na jasnem, tako da te rabe v svojih dosedanjih razpravah o freisinških in drugih spovednih obrazcih nisem dovolj glasno poudaril. Nemški znanosti je bila ta raba — vsaj germanistom — sama po sebi umljiva. Prim. Dr. Anselm Salzer (O. S. B.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur*, Bd. I. Wien, Leogesellschaft, 51—52. Tudi v *Kratki zgodovini slovenskega slovstva*², Lj., 1920, 25. sem jih kot seznamke smrtnih grehov brez ugovora omenil kot sad Karlove cerkvene zakonodaje, posebe ukaza, naj duhovniki uče ljudstvo, kateri grehi so smrtni grehi. Zato v Poglavlju iz najstarejšega slovenskega pismenstva (ČJKZ, 8, 68—117) o tej uporabi nisem posebe govoril

in tudi v DS, 1934, ne — saj je obakrat šlo le za sporna vprašanja, namreč za to, kdaj so nastali slovenski obrazci očenaša in vere, zdravamarije in spovednih obrazcev in kar je z njimi v zvezi, a ne za način njih uporabe. Navedel sem le določilo iz Karlovega kapitularja »Admonitio generalis« (789), c. 82., ki ukazuje duhovščini, sklicujoč se na Gal 5, 19—21, naj ljudi poučujejo o tem, za katere grehe človek s hudim duhom vred zasluži kazen v peklju. Gl. ČJKZ, 8, 81—82 pod črto.

2. Snov poljudnega verouka v frankovski državi.

¹⁹ Njegovi govori so objavljeni pod imenom sv. Avgustina, in sicer v delu S. Augustini Hipponensis episcopi operum tomus quintus... opera et studio monachorum e congr. S. Mauri. Pars secunda... cum suppositiorum appendice. Venetis, 1731; nova izdaja Parisiis 1841, App. 1755/56 sl. Cit.: N. i. prim. tudi Migne, PL, 39. Gl. Hautkappe 78 sl.

²⁰ Aug. V. App. 438 sl. N. i. 2241. Hautkappe, 85, 96.

²¹ Avg. V. App. 293 sl. N. i. 2071. Hautkappe, 82 sl. To mesto je dobesedno prevzel Hrabanus Maurus v svojo homilijo 16. in sabb. s. Paschae (Migne, PL, 110, 34). Ibid.

²² Aug. V. App. 436 sl. N. i. 2258. Hautkappe, 84 sl. 96. Podobno Eligius iz Noyonsa (+659). Hautkappe, 75.

²³ Hautkappe, 76—106.

²⁴ Aug. V. App. 195 sl. N. i. 1841, 1946 sl. Hautkappe, 80 sl.

²⁵ Kaj se to pravi, kaže v 168. govoru (Aug. V. App. 293 sl. N. izd. 1841, 2071): peregrinos excipiant, et secundum quod in Baptismo dictum est, hospitium pedes lavent. Hautkappe, 81.

^{26a} Aug. V. App. 399 sl. N. i. 2195. Hautkappe, 83. Prim. Mt 25, 34—45.

^{26b} Aug. V. App. N. i. 1841. 1895 sl. 1897 sl.

^{26c} Uvod 78. govora. Aug. V. App. N. i. 1897.

²⁶ Sermo 76 (Aug. V. App. 138 sl. N. i. 1841, 1783 sl. Hautkappe, 79 sl.), 116 (Aug. V. App. 211 sl. N. i. 1841, 1975 sl. Hautkappe, 82), 168 (Aug. V. App. 293. N. i. 1841, 2070 sl. Hautkappe, 82 sl.), 244 (Aug. V. App. 399 sl. N. i. 1841, 2194. Hautkappe, 83), 257 (Aug. V. App. 421. N. i. 1841, 2219 sl. Hautkappe, 8 sl. 80), 265 (Aug. V. App. 436 sl. N. i. 1841, 2237 sl. Hautkappe, 84 sl.), 266 (Aug. V. App. 438 sl. N. i. 1841, 2240 sl. Hautkappe, 85 sl. i. dr.).

²⁷ Gl. Hautkappe, 63—75, 94—106.

²⁸ Migne, P. L. 89, 870 sl.; Hautkappe, 69 sl.

²⁹ Prim. Gal. 5, 19—21 (opera carnis).

³⁰ Migne, PL 89, 855 sl. Prim. Hautkappe, 17, 69.

³¹ Migne, PL 89, 847 sl. Prim. Hautkappe, 68.

³² Migne, PL 89, 852 sl. Tu ponavlja med drugim naročilo glede vere in očenaša: Orationem Dominicam memoriter tenete, quia in ea breviter omnis necessitas praesentis vitae et futurae pleniter comprehenduntur, et Christus eam docuit, ideoque Dominica dicitur, qui praecepit ut sic oremus. Symbolum etiam ex animo tenete, quia scriptum est:

Impossibile est sine fide placere Deo. Ideoque vos ipsi, sicut ibi dicitur, credite, et filiis vestris, necnon et eis, quos in baptismo suscepistis, hanc ipsam fidem tradite, quia ideo pro ipsis fideiussores exstitistis, ut sic credere vobis docentibus deberent. Migne, 89, 853/4. Hautkappe, 71.

³³ Migne, 89, 863 sl. Hautkappe, 69.

³⁴ Sermo II. (Migne, 847), VIII. (Migne, 959) IX. (Migne, 860 sl.), X. (Migne, 863).

³⁵ N. pr. sv. Pirminij iz Reichenaue v spisu »De singulis libris canonicis scarapsus« (gl. Hautkappe, 3 sl., 66 sl.), kjer pravi med drugim za Cezarijem: Simbolum et orationem dominicam et ipsi tenete et filios et filias uestras docete, ut et ipsi teneant. Filiolos, quos ex fonte suscipitis in baptismo, scitote uos fide iussores pro eis apud deum exstitisse, et ideo uos docete semper et corripite... ut subrie et caste et iuste uiuant... (n. d. 96.).

3. Karlova cerkvena zakonodaja o snovi katehetskega pouka.

³⁶ Capitularia regum Francorum. Denuo edidit Alfred Boretius. Tomus primus. Hannoveriae. Impensis bibliopolii Hahniani. 1881—1883. (MG. LL. Sectio II. tom. I. No. 22. (Cit. Boretius.) — Gl. spod. Viri, št. 1 in 19. — Prim. Paul Merker u. Wolfgang Stammer, Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte (cit. RdL), Bd. I. 1925/26. 26. — ČJKZ, 8, 81, op. 1. (Ker je tam besedilo posneto po MSD, ta pa je citiral staro izdajo Cap. reg. Franc. ed. Pertz, MG. LL. I., se število kapitulov od 60 dalje ne ujema z Boretijem, ker je Pertz c. 60. privzel brez štetja k kap. 1—59.

³⁷ Kaj znači tu fides catholica je razvidno iz ponovnega poziva frankfurtske sinode iz l. 794. (Boretius, 28, c. 33): *Ut fides catholica sanctae trinitatis et oratio dominica atque symbolum fidei omnibus praedicetur et tradatur.* ČJKZ, 8, 82, op. Viri št. 2.

³⁸ Prim. 15. Bonifacijev govor, Migne, 89, 870 sl. Gl. spredaj pri op. 28—29., str. 12.

³⁹ Boretius, 28, c. 52. Viri št. 2.

⁴⁰ Boretius, No. 36, c. 5.; 120, c. 3. Viri št. 5, I.; 5, II. — Prim. ČJKZ, 8, 82—83. op.

^{41a} Cesarski poslanci so to razglašali z besedami: omnibus omnino christianis iubetur symbolum et orationem dominicam discere. K učenju naj jih prisilijo tako, »ut nullus infantem vel alium ex paganis de fonte sacro suscipiat, antequam symbolum et orationem dominicam presbitero suo reddat.« Šlo je namreč za učenje latinskega očenaša in vere. Pozneje (805) je zagrozil Karel še druge kazni: Qui autem neglegens inde fuerit, talem disciplinam percipiat, qualem talis contemptor percipere dignus, ita ut ceteri metum habeant amplius; kot kazen so se določale celo izrecno šibe in post. Te kazni kažejo, da je bilo prizadevanje, da bi se ljudje molitev naučili v latinskem jeziku, brez uspeha. Karel sam pa ni odnehal. Ko je mogunški cerkveni zbor l. 813. ponovil dotedanje zahteve z dodatkom »et qui aliter non potuerit vel in sua lingua hoc discat«, tedaj državni zbor v Aachenu

in cesar teh določb nista potrdila. Gl. Boretius, No. 38, c. 13. 14. Viri, št. 5. II. a. — Pertz, Cap. duplex in Theodonis villa promulgatum, c. 24. p. 135. Boretius, No. 43. 44. tega kapitula nima. — Boretius, No. 130, c. 2. Viri št. 14. — Syn. Mogunt., Werminghoff, No. 36, c. 45. Viri, št. 16. — O vsem prim. MSD, II^a, 325. ČJKZ, 8, 83. op.

^{41b} Capitula e canonibus excerpta, 813. Boretius, No. 78; Werminghoff, Concilia aevi Karolini, I. Hannoveriae et Lipsiae, Hahn, 1906/08, Appendices ad concilia anni 813, A. p. 294—297.

^{41c} Werminghoff, o. c. App. ad concilia a. 813, B. Concordia episcoporum, p. 297—301.

^{41d} Prim. Decreta concilii Aquisgranensis, 836. mense Febuario, c. (29) V. Werminghoff, No. 56, p. 711/12. Viri, št. 36. Prim. DS, 1934, 489, op. 22.

⁴² Capitulare de exam. eccl. Boretius, 38, c. 4. Viri, št. 5, II. a.

⁴³ Prav Weißenburški katehizem dokazuje, da je bilo treba takoj po l. 789. prevesti besedila, o katerih naj bi se pridigalo, seveda v narodnem jeziku. Steinmeyer pravi, ker se weißenburški seznamek grehov le ne zлага popolnoma do pike s citatom v Admoniciji in ker obsega mimo njenih določil tudi prevod mašne Glorije, da letnica 789. morda le ni brezpogojno trden terminus post quem. St., 36—37.

^{44a} Sangalenski očenaš in vera (med l. 780. in 793.) sta celo prvopisa z različnimi napakami v prevodu (St. V, 28.).

^{44b} Ker bo treba staronemške spovedne obrazce prav pogosto navajati, jih bom navajal z običajnimi kraticami, ki jih rabi tudi RdL, I, 125 sl. (Baeseke, Beichtformel) in sem jih rabil sam že v ČJKZ, 8, 108 sl. To so starobavarska molitev (svojčas so jo imenovali Sankt Emmeramer Gebet) St. XLII (B₁), starobavarska spoved, St. XLI, ki je po Seemüllerjevem mnenju nastala iz starobavarske molitve s tem, da so se izpuštile pospovedne molitve (Göttingische Gelehrte Anzeigen, 1918, 57 sl. W. Braune, Althochdeutsches Lesebuch⁹, Niemeyer, Halle [Saale], 1928, 182), zato tudi B₁. 2. Mlajša bavarska spoved, kon. 10. stl., St. XVIII. (B₂). 3. Spoved iz Würzburga, 10. stl., St. XLIV (W). 4. Saksonska spoved, 10. stl., St. XLV (S). 5. Spoved iz Lorscha, 9. stl., St. XLVI (L). 5a. Odlomek spovedi iz Borova (Vorau na Štajerskem), 10. stl., St. XLVII. (V). 6. Spoved iz Fulde (Fulda), 10. stl., St. XLVIII (F). 7. Spoved iz Moguntije (Mainz), 10. stl., St. XLIX (M). 8. Spoved iz Palatine (heidelberške knjižnice, zdaj v Vatikanu) 9/10. stl. St. L (P). 9. Spoved iz Reichenaue, 9/10. stl. St. LI. (R). 10. Vera in spoved II. iz Benediktbeurena, 11/12. stl. St. LII. (Ben. II.). 11. Vera in spoved I. iz Benediktbeurena, 12. stl. St. LIII. (Ben. I.). 12. Vera in spoved I. iz St. Gallena, 11/12. stl. St. LIV (G I). 13. Vera in spoved II. iz St. Gallena, 12. stl. St. LV (G II). 14. Južnonemška vera in spoved (iz Monakovega), 12. stl. St. LVI (Mün). 15. Alemanska vera in spoved, 12/13. stl. (ohranjeno samo v tiskih iz 16/17. stl.). St. LVII (Al). 16. Vera in spoved III. iz St. Gallena, 11/12. stl., St. LVIII (G III.). 17. Vera in spoved iz Bamberg, 12. stl. in vera in spoved I. iz Wessobrunna, 11. stl., St. XXLI (B, Wess. I.). 18. Vera in spoved II. iz Wessobrunna, 12. stl., St. LIX (Wess. II.). 19. Vera in spoved III. iz Benediktbeurena, 12. stl.,

St. LX (Ben. III.). Z obrazcem R je v sorodu latinski spovedni obrazec, ki se pripisuje Honoriju iz Augsburga (Honorius Augustodunensis) iz 11/12. stoletja, Migne, 172, 824 sl. BV, 1926, 293 sl. (H) in srvn. obrazec iz Zeitz, 13. stl., MSD, II³, 437, (Z). Brižinske spomenike označujejo s K (kot karantanske sp.).

^{44c} Egbert, od 732. škof, od 735. nadškof v Yorku, učenec Bede Castiljivega, ustanovitelj in vodja yorške benediktinske šole, r. 678., u. 766. (po Migne, 89, 378, leta 767.). Der Große Herder, III, 1461.

^{44d} Alkuin, OSB., glavni učenjak v Karlovem krogu, r. o. 730. v Yorku, od 782. na dvoru Karla Velikega, 796 opat pri sv. Martinu v Toursu, kjer je ustanovil slavno stolno šolo. Der Große Herder, I, 365. Migne, PL, 100.

Oba omenjena obrazca je priobčil Hautkappe, 24—38, Alkuinovega brez imena, a iz rokopisa cerkve sv. Gatiana v Toursu (Martène, De antiquis ecclesiae ritibus, I, 1763, 278 sl.), Egbertovega po Morinu (Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti Poenitentiae tredecim primis saeculis in ecclesia occidentali, Antwerpen, 1682, Appendix, 13 sl.). Dodal je še drug obrazec Alkuinov iz njegove knjige »De psalmodum usu«, Hautkappe, 38—41.

^{44e} G. Baeseke, Beichtformel, RdL, I, 125. Obširneje je pisal o tem Anzeiger f. dt. Altertum u. dt. Literatur, XXXX (1921), 48 sl., Zeitschrift f. dt. Altertum u. dt. Literatur, LVIII (1921), Beiträge zur Geschichte der dt. Sprache und Literatur (hrsg. H. Paul, W. Braune, E. Sievers), XXXVI (1922), 451 sl.

^{44d} Baeseke, RdL, I, 126. — Hrabanus Maurus bl., OSB, opat v Fuldi (822—842), nadškof v Mogunciji (Mainz, 847—856), najslavnejši učitelj in učenjak zgodnjega srednjega veka. Spisi pri Migne PL in Mon. Germ. (Poetae, Epist.).

^{45a} Hautkappe, 54—55.

^{45b} Hautkappe, 107 sl.; Fr. Ušeničnik, BV, 1936, 82 sl.

4. O metodi verouka v karolinški dobi.

^{46a} Prim., kaj piše o tem za začetek 12. stol. Honorij. Gl. Fr. Ušeničnik, BV, 1926, 286.

^{46b} Očenaš z razlago v Weißenburškem katehizmu (St. VI.), starobavarski (freisinški očenaš) z razlago (St. VIII.), Očenaš in apostolska vera z razlago pri Notkerju (Braune, Ahd. Lesebuch⁹, 1926, XXIII, 16—17, str. 71—73. Latinsko pisane pridige pogosto razlagajo veroizpoved: Bonifacius, Sermo I. De fide recta (Migne, 89, 843 sl.); Sermo V. De fide et operibus dilectionis, tč. 6. (Migne, 89, 854 sl.); pseudoaugustinske pridige Aug. V., App. Nr. 232—243, N. i., kol. 2175—2197 i. dr.

⁴⁷ Prim. s tem uvodne besede Bonifacijevega 15. govora (zgoraj pri op. 28) in stesl. Čina nad ispovedajštijimъ sę (Euch. Sin., f. 67, v 1.—3.): to sice naučitъ) i glagoljajšte: slyši. čędo, i razumęi dobrę: bogъ edinъ estъ... (sledí veroizpoved).

⁴⁵ Prim. Cezarijev 265. govor (zgoraj pri op. 22) in Freis. I. Glagolite po naz redka zloueza.

^{45a} Prim. Karla Velikega *Capitula e canonibus excerpta* (Boretius, I. No. 78.), c. 18.: *De fide unusquisque compater vel parentes vel proximi filios suos spiritales instruant, ita ut coram Deo ratiocinare debeat.* — Kánona, na katera se ta Karlov ukaz naslanja sta *Synodus Arelatensis* (Werminghoff, *Concilia aevi Karolini*, I. Mon. Germ. hist. *Legum sectio III. Concilia*, tom. II, pars I. No. 34), c. 19. in *Synod. Moguntinensis*, c. 47. (Werminghoff, No. 36.) Vendar ne omenja nobeden izmed teh kánonov odgovornosti pred Bogom pri poslednji sodbi (kakor tudi Cezarij in Bonifacij ne); to je torej skupno le Exhortaciji in Karlovemu kapitulu. Če je *Exhortatio ad plebem christianam* nastala, kakor mislijo, kmalu po l. 801./2., je Karel posnel konec svojega kanona iz nje.

⁴⁶ Prim. besedilo Admonicije (zg. pred 38. opomnjo): *pro quibus deputentur (peccatores) cum diabulo in aeternum supplicium.* V naslednjem dam v oklepaj, kar je prireditelj iz citata v Admoniciji izpustil; kar je dodal, je natisnjeno kurzivno.

⁴⁶ Za tem je izpuščeno iz Gal 5, 19 *impudicitia* (kar je izpuščeno tudi v Admoniciji).

⁴⁷ Stoji samo v Admoniciji, ki je besedo v citat iz Gal, 5, 20 vtaknila.

^{47a} Stoji pri Bonifaciju, 15. gov. Migne, 89, 870, 6. gov. n. d. 855. pri Cezariju, Aug. V. App. sermo 104., N. i. 1946.; zgoraj za opom. 24. i. dr.

^{47b} Na besedilo Admonicije se naslanjajo tudi opozorila cerkvenih pisateljev Karlove dobe, da treba duhovnikom poznati osem glavnih grehov in jih ljudstvo učiti. Podatke gl. pri Fr. Ušeničniku, BV, 1926, 281, op. 45. *Syn. Remensis*, c. 13. *Viri*, št. 15.

⁴⁸ Morinus, *Commentarius histor. de disciplina in administratione sacramenti Poenitentiae...*, Antwerpen 1682, App. 54 sl. *Hautkappe*, 113.

^{48a} *Hautkappe*, 108.

^{48b} Prim. Almazov, *Tajnaja ispověď v pravoslavnoj Vostočnoj cerkvi*, 1894, 206—207, *Vondrák, Studie*, 25 sl.

⁴⁹ Po Morinu, n. m. je to prva in druga uporaba. *Hautkappe*, 112.

⁴⁹ *Euch. Sin. f. 68. v. 11—69. v. 3.* — Ta obrazec navadno imenujejo zasebno spoved. Zaznamenovali ga bomo kratko Čin I.

⁵⁷ Da je ta spovedni obrazec v zvezi z zapadnimi, nemškimi, posebno pa s slovenskimi spovednimi obrzci, je pokazal na nekaterih sporednicah že V. Vondrák, *Studie*, 30—31. Primerjal je posebno uvod z uvodom v Freis. III. (in L) in nekatere prav posebno značilne besede. Posebno je važna sporednica (Čin I.): *lihojã jadijã i pijanŕstvomb in (Freis. III.): v lichogedeni, v lichopiti.* Ni dvoma, da je stalo tudi v Činu prvotno tisto besedilo, ki ga ima Freis. III., ker se beseda *pijanŕstvo* pozneje še enkrat ponovi. *Lihojã jadijã i lihymŕ pitiemb* je odgovarjalo izrazu v B, *unrehtero firinlusteo in musa enti in tranche* (Čin II je prevedel: *v'sja iz liha vŕ jadenbi i vŕ pitbi*); podobno stoji tudi v M, P: *in incidigimo mazze, uncidigimo dranche.* Izraz *pijanŕstvo* pa je prevod latinskega *ebrietas*, stvn. (L S) *ubartrunchi*

(podobno W, B, F, R). Gre torej po vsej verjetnosti za združitev dveh različnih spovednih obrazcev, enega, ki je bil podoben B₁ (Činu II), ter je imel reklo *sъvѣdy ljubo ne sъvѣdy, nāždeją ljubo nenaždeją* (voleją li nevoleją), *sъre li bide* v uvodu obrazca, drugi pa, ki je bil podoben L, ter imel tisto reklo v sklepnem delu obrazca. Podobno je tudi z dvojnim izrazom *prĕstā-poklĕtija* (Freis. II. *roti choi(h)se ne pazem nu ge prestopam*) in *prisęgy nepravedbny* (Freis. I. 14–15: *u nepraudnei rote*), posebe še z nasprotjem med stesl. izrazom *klĕtija* (evangeliji poznajo samo to osnovo: *klĕti, klĕtva*) in poznejšim stesl. *prisęgy*, ki odseva bolj zapadni vpliv (Glag. Cloz).

Za zvezo z zapadnimi obrazci imamo še nekaj dokazov: Besede „pohotijā odrĕžimъ, vъ gnĕvĕ li vъ udrĕžansi se strinjajo z R (St. Ll. v. 30 do 31): *soso mir iz bi druncanheidi giburidi, soso mir iz anderes giburidi*. Seznamek grehov v Činu I odgovarja kakemu spovednemu obrazcu, ki se nam ni ohranil, a je bil sestavljen na osnovi seznamka grehov v 15. govoru sv. Bonifacija (opera diaboli, gl. zg. pri op. 28.); izmed 20 grehov, ki jih našteva Čin I, samo treh ni pri Bonifaciju; enega pa sem našel v stvn. spovednih obrazcih (pohotbnaja vzbŕĕnija na stužde lice: L, 21 [S] *unrehtero gesiht*), dva pa pri sv. Pirminiju (Scarapsus, Migne, PL, 89): *vъ plĕsanija, vъ igry zly: balationes, cantationes, saltationes, iocus et lusa diabolica facere non praesumat* (n. d. 1041); — *Ballationes, et saltationes . . . velut sagittam diabolicam fugite* (n. d. 1047/8). Primerjajmo zdaj:

Seznamek grehov v Činu I. (na drugem mestu Bonifacij v 15. govoru): *liha jadъ: gula — pijanъstvo* (prvotno: liho pitije); *ebrietas — blādъ: fornicatio — prĕljubodĕjanie: adulterium — razboj; homicidium — dĕtogŕblenie: abortum facere — tatby: furta — pijanъstvo: ebrietas — kleveta: detractio — sъvady: contentiones — plĕsanija: (gl. zg.) — igry zly: (gl. zg.) — svary: contentiones (odium, ira) — prĕstāpoklĕtija: periurium — Čarodĕjanija: incantationes — vraženija: strigas et lupos fictos credere, phylacteria habere — sāmĕnija sŕrešte: sortilegos exquirere — pohotbnaja vzbŕĕnija na stužde lice: (gl. zg.) — prisęga nepravedbna: periurium — vŕshyštenie tuždega imĕnija: rapina.*

⁵⁵ Odgovarja splošnemu priznanju grešnosti ob koncu podrobnega naštevanja grehov v nemških spov. obrazcih. Prim. L: *Thes alles inti anderes maneges, thes ih uuidar gotes uuillen gifrumida . . . , so ih iz uuizzantheiti dadi so unuuizzandi, . . . so ih iz slafandi dadi so uuahhandi, so ih iz mit uuilen dadi so ana uuillon . . .* Značilno je, da ima B_{1,2}K to izjavo v začetku izpovedi, LSFMP na koncu, v Činu I. pa na začetku in na koncu. To kaže na kontaminacijo dveh različnih spovednih obrazcev.

^{55a} Odgovarja mestoma po besedi Freis. I. 23–26.

^{55b} Za glavno mesto v tem odstavku se mi je posrečilo najti več enačic iz zapadnih pridigarjev, predvsem iz Cezarijevega 244. govora (Aug. V. App. 399 sl., N. i. 1841, 2195 Hautkappe, 83), soglasno tudi iz nekega Bonifacijevega ali Burchardovega govora (Nürnberg, Aus der lit. Hinterlassenschaft des hl. Bonifacius und des hl. Burchard, 24. Bericht der wissenschaftl. Gesellschaft Philomathie in Neisse. 1888. 175 sl. Hautkappe, 73) — v naslednjem bom izreke tega govora označil samo z (B), saj so dobesedno isti. Porabil je Cezarija tudi Pirminij; njegovo besedilo podam spodaj. Na koncu še sporedje s Freis. II.

Euch. Sin. f. 70, 23—70', 22.	Caesarius, Sermo CCXLIV. 3.
těmbže i ty, čędo, bađi	
vъ dobro brašeno jadenija męsto	
suhojadecъ,	
vъ vinopitija męsto vodopiica,	(5) qui fuit ebriosus, sit sobrius, (B)
vъ smęha męsto slъzotočbnikъ,	(1) qui fuit superbus, sit humilis, (B)
vъ veličija męsto smęrjaję sę,	
vъ meķkolęganija męsto žestokolę-	(6) (qui fuit somnolentus sit vigil),
ganъnikъ,	
vъ svadbnika męsto mirotvorecъ,	(9) (qui fuit detractor aut invidiosus,
vъ svarъnika męsto krotoljubecъ,	sit purus (B) et benignus),
vъ hyšbnika męsto razdavbnikъ	(7) qui fuit avarus, sit largus, (B)
imęnija svoego,	
vъ obidlivъstva męsto nišetljubecъ,	
vъ tatъby męsto stran'nopriimecъ,	(4) qui fuit latro, sit idoneus, (B)
vъ blađoljubija męsto čistoljubecъ,	(3) qui fuit luxuriosus, sit castus, (B)
vъ skvrъn'nojubija i vъ	
vъhvoljubija męsto bogoljubecъ.	(2) (qui fuit incredulus, sit fidelis;)
	(8) qui fuit bilinguis, sit boniloquus.
i ašte sę tako pokaeši, bađeši čędo	
svętu i đbni, těmi bo pątъmi bestuda	(Freis II 57—58: temi temi ti ze deli
vъnideši vъ porodę.	bogu briplisaze.

Pirminius, Scarapsus, Migne, 89, 1044—1046: Hautkappe, 68: qui fuit cupidus uel avarus... sit in elimosinis largus... Qui fuit ebriosus et gulosus, sit subrius uel abstinens, parcus et uilis in cybo et potum... Qui fuit fornicator uel luxoriosus et adulter, sit purus et castus uel continens... Qui fuit iracundus, sit paciens... Qui fuit superbus, sit humilis... Qui fuit latro, sit idoneus; qui fuit somnolentus, sit vigilis; qui fuit bilinguis, sit boniloquus; qui fuit detractor aut inuidiosus, sit purus et benignus... Qui fuit incredulus, sit fidelis.

Verjetno je, da so bile te antiteze v poljudni pridigi 9. stol. prav priljubljene.

⁶⁰ Euch. Sin. f. 72, 1—73, 1. — To molitev si bomo str. 66 sl. še natančno ogledali.

5. „Adhortatio ad poenitentiam“ predloga II. brižinskega spomenika.

⁶¹ St. LV, str. 341—343.

⁶² V. Vondrák, Frisinské památky, jih vznik a význam v slovanském písemnictví. V Praze. Nakladem České akademie pro vědy, slovesnost a umění. 1896. 55—59.

⁶³ Priobčujem ga po Vondrákovi izdaji Frisinské památky. Praha, 1896, str. 62—65.

⁶⁴ Nemško besedilo je napisano nad vrste latinskega nagovora, a ne kot poznejši prevod, ampak kot staro, od prednikov dobljeno izročilo; to dokazujejo posebno besede »in deme khunftigen suenestága«, kar ne more

biti prevod okrnjenega latinskega teksta v našem spomeniku »in futuro...«, ki mu je odpadlo nadaljevanje (in futuro) die iudicii.

^{64a} Prim. Admonitio generalis, c. 82: deputentur cum diabulo in aeternum supplicium. Bonifacijev 10. govor: antiquus hostis (Migne PL, 89, 869).

⁶⁵ Studie, 52.

⁶⁶ Tudi odpoved hudemu duhu in veroizpoved sangalske vere in spovedi II. se v prvotnem jedru skoraj dobesedno skladata z začetkom druge brižinske spovedi, ki po sestavi tudi že predstavlja »vero in spoved«, dasi se kratka izpoved vere še ni razvila v pravi »symbolum« (Hautkappe, 123.):

G II.

Freis. III.

Ih fersáhe dén tiufel unt
elliu sinu werc unt alle
sine gezierde
ih wil gelôb in got ua-
ter almahtigen, an den ske-
pher des himiles unt der
erde.

unt gelob án sinen einpór-
nen sun. unt gelôb an den
heiligen keist. unt gelob
die trí kenennede einin
waren got . . .

(gl. zgor.)

Jaz ze zaglagolo zlodeiu I
uzem iego delom I uzem
iego lepocam.

Tose uueruiu u bog
uzemogoki

I u iega
zin I u
zuueti duh. Da
ta tri imena edin
bog, gozpod zuueti,
ise zuori nebo I zemlo.

⁶⁷ Braune, Ahd. Lesebuch⁹, 1928, št. XXVII, imenuje to pridigo Wessobrunner Predigt, ker je rokopis, iz 11. stoletja, še v 15. stoletju bil last wessobrunnskega samostana. Predloga pa je bila Notkerjeva (gl. razen St., 148—149. tudi Braune, n. d., št. XXVIII, 4. [Notker], str. 185, 184 [Ambraser Handschrift]).

⁶⁸ Sancti Gregorii Magni XL homiliarum in evangelia liber I., homil. XIX. habita ad populum in basilica beati Laurentii martyrís, Dominica in Septuagesima. Migne, PL. 76, 1153—1159.

⁶⁹ Gl. v Rimskem breviariju, Domin. in Septuag., 3. nokturn, 8. lekcijo. — St. n. d., v. 5—11.

⁷⁰ Rim. brev. konec 8. lekcije v 3. nokturnu Septuag. — St., n. m., v. 25 sl.

⁷¹ Rim. brevir, n. m., konec 7. lekcije.

⁷² St., n. m., v. 16—19.

⁷³ Migne, PL, 76, 1155—1156.

⁷⁴ St., n. m., v. 59—65.

^{75a} Fr. Ušeničnik, BV, 1936, 90.

^{75b} St. XXX, 3., 4., 8—14. — pod črto str. 161, v. 25—30.

6. „Adhortatio ad poenitentiam“ ter t. z. govori sv. Bonifacija.

⁷⁶ Sancti Bonifacii, Moguntini archiepiscopi operum quae exstant omnium Pars secunda. Sermones. Migne, PL, 89, 843—872. Bržkone niso njegovi, ampak izvirajo iz Karlove dobe. Hautkappe, 67.

⁷⁷ To so bili med drugim Cruel, Geschichte der deutschen Predigt im Mittelalter, 1879, str. 23 sl.; Jos. Schlecht, Doctrina XII Apostolorum. Die Apostellehre in der Liturgie der katholischen Kirche. Freiburg, 1901, str. 76 sl.; MSD, II.³, opomnje k št. LIV. Gl. Hautkappe 67.

⁷⁸ Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands, I. str. 478. op. 4., II. str. 256. op. 3. Gl. Hautkappe, 67.

⁷⁹ Aug. V. App. N. i, 1841, 1875—77. — Prim. tudi S. CIII, točka 3., n. d. 1944—45.

⁸⁰ Sermo XIV. Migne, 89, 868—870. Prav na kratko se omenja Adamov greh v III. govoru, Migne, 89, 848.

⁸¹ Nekaj značilnih mest: (paradisus ille in terra positus est... tantae... felicitatis, ut si Dei praeceptum custodirent, semper absque morte et miseria fuissent... Sed antiquus hostis (prim. Freis. II. 74: se zlodjem starim) invidendo de tanta gloria hominis... et ideo invidebat de hominis gloria... post peccatum ambo deiectioni sunt de paradiso in hanc miseram vitam et omnis homo propter illam transgressionem sub mortis imperio tenebantur...)

⁸² Migne, 89, 862 sl. Prim. (kol. 865): (Sequamur ergo, fratres charissimi, districtam et asperam redemptoris viam — prim. Cezarija! — ...mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus..., ut in futura resurrectione ad gloriam, non ad poenam ire mereamur...) Abstinetes vos ab omni opere malo, ab odio, inimicitias, ebrietatibus, fornicatione, a furto et periurio. Quia haec omnia et his similia odit Deus (Freis. II. 26—27!) et eos qui ista faciunt puniet in futuro.

Estote benigni, misericordes, humiles, pudici, et ea semper operantes quae in sanctis suis Deus diligit (prim. Freis. II, 57—58), ut possitis cum sanctis eius ad vitam aeternam pervenire, per Christum Dominum nostrum...

⁸³ Migne, 89, 845—847. — a) Freis. II. 1—7. (Eccę bi dedt nas ne zegresil), te v ueki gemu be siti starosti ne prigemliõki, nikoligese petsali ne imugi ni slzna teleze imoki, nu ú vuõki gemu be siti. — b) Freis. II. 8—9: zavuzitju... nepriiazninu. — c) Freis. II. 8—10: (zavuzitju) bui (nepriiazninu) uvignan Od szlauui bosigę (cf. aeternam gloriam!), — d) Freis. II. 10—14: Potom na narod zlovuezki strazti I petzali boido i nemoki I bzz redu (bz zredu: õredu) zemirt.

⁸⁴ Sermo XV. Migne, 89, 870 sl.; zgoraj pri op. 28.

⁸⁵ Sermo X. Migne, 89, 862 sl.; zgoraj v 79. op.

⁸⁶ Migne, 89, 871.

⁸⁷ Migne, 89, 865; gl. zg. op. 79.

⁸⁸ Migne, 89, 855—56.

⁸⁹ Veroizpoved je parafraza prvotne krstne veroizpovedi, ki je obsegala samo vero v enega Boga v treh osebah: Audite in intelligite, charissimi, hoc est verbum fidei quod praedicamus (prim. začetek Exhortacije ad plebem christianam); ut credamus in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum filium eius unicum Dominum nostrum, et credamus in Spiritum sanctum unum Deum omnipotentem in unitate et Trinitate, trinum in personis et nominibus, et unum in deitate maiestatis et potestatis.

⁹⁰ Sacrilegium quod dicitur cultura idolorum. Omnia autem sacrificia et auguria paganorum sacrilegia sunt, quemadmodum sunt sacrificia mortuorum defuncta corpora, vel super sepulcra illorum, sive auguria, sive phylacteria, sive quae immolant super petras, sive ad fontes, sive ad arbores, Jovi, vel Mercurio, vel aliis diis paganorum, quae omnia daemonia sunt... PL, 89, 855. Hautkappe, 17.

⁹¹ Prim. Freis. II. 44 sl.: Oni bo lasna natrovuechu, segna naboiachu, (bozza oboiachu) naga odeachu, malomogoncka u ime bosie bozzekacho, (mrzna zigreahu) stranna bod crovvi zuoge uvedechu, U timnizah i u zelezneh vvosih Uclepenih (prim. Caesarius: in carcere clausos et positos in vinculis, gl. zg. pred op. 25.) bozzekachu I u ime bosie te utessahu. Jedro je isto; Bonifacij je privzel še dolžnosti do cerkve, Freis. II. pa je z dostavki dobra dela še bolj ponazoril.

⁹² Prim, Freis. II., 57—58: temi temi ti ze deli bogu briplisaze.

⁹³ Prim. Freis. II. 60—66: ... vuirchnemu Otzu Goszpodji, dosda ni tamoge vzedli v zezarstuo suoge, Ese iest úgotouleno izconi doconi izvvolenicom bosiem.

^{93a} Aug. V. App. N. i. 1841. 1895—97., 1897—99.

^{93b} Migne, 89. 854 sl.

⁹⁴ Freis. II. 66 sl. — GII. St. 343, v. 3 sl.

7. „Adhortatio ad poenitentiam“ in Klimentovo poučenje v spomin apostolu ali mučeniku.

⁹⁵ Vondrák, Studie, 1903, 5—9.

⁹⁶ Vondrák, Frisinské památky, 1896, 23—26.

⁹⁷ Studie, 9—18.

⁹⁸ Archiv f. slav. Philologie, XXVII. 1905. 395 sl.

⁹⁹ N. d., XXVIII. 1906. 260 sl.

¹⁰⁰ Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue berichtigte und erweiterte Ausgabe v. Jagić. Berlin. Weidmann. 1913. 255. — Prim. Grafenauer, DS, 1918. 104 sl.; DS 1934. 494 sl.

¹⁰¹ Studie, 10.

¹⁰² Primerjaj:

(Freis. II. 97—103.)

preise nassi zeztoco stradacho, nebo ie tepechu metlami i prinizise ogni pet-sachv i metsi tnachu i po lezv vuezsachu i selezni cliusi ge raztrgachu

(Prvotno: Freis. II., 103—108:)

a to bac mui ninge nasu praudnu vuerun i praudnv izpovuiedi toie mosim ztoriti, ese oni to vuelico straztiu stuorise.

Kliment. V pamjatz apostola

(Fris. pam. str. 64, v. 82)

strastmi i mukami . . . , imiže sč blaženji (imaja rekč) podvignu sja, predaja pičtč svoju na strasti i na rany i smčrtč ponosnuju Christosa radi, syna božija.

(Premenjeno:)

têmbže i nyrê . . . vč pamjatz jeho divčna čjudesa . . . stvarjajetč gospodč bogč našč; iže bo sč včroju čstjetč pamjatz jeho, to otč grêhč izbavljajetč sja i otč vsjakoja napasti izbudetč.

^{102a} S tem ni izključeno, da ne bi bil Kliment prvotni opomin k pokori priredil v stesl. jeziku že v Panoniji ali na Moravskem. Prim. Vondrák, Studie, 168.

^{102b} Cezarij: Sermo 264. Aug. V., App., N. i. 1841, 2235. — Bonifacij: gl. zgoraj pri op. 28. Značilno je, da sledi tam naštevanju grehov še kratka veroizpoved v obsegu, kakršen se je tedaj uporabljal pri sv. krstu: admoneo vos, fratres charissimi, ut reminiscamini quod omnipotenti Deo promisistis. Primitus enim promisistis credere in Deum omnipotentem, et in Jesum Christum Filium eius, et in Spiritum sanctum, unum omnipotentem Deum in Trinitate perfecta.

¹⁰⁴ Studie, 11—18.^{104a} Gl. zg. op. 57. Prim. pljasanija, dëtogubija, kljatvoprestupljenije.

^{105a} Gl. zg. pri op. 28. Ta seznamek soglašja tudi s seznamki grehov v Freis. II., III., G II., v wessobrunnski Notkerjevi pridigi. Do enega greha obsega tudi vse grehe, ki jih omenja B₁ (Cin II.) in Freis. I. Ta greh pa je sledeči: B₁ kyridono enti unrehtero fizusheito — Cin II. v pomyšlenii nepravednê — Freis. I. 16—17: ese mi ze tomu chotelo, emuse mi bi ne doztalo choteti.

^{105b} V tem stolpcu pomeni III., VI., tretji, oz. šesti Bonifacijev govor; Pirminius: gl. pri Migne, 89, 1041. Gl. op. 57.

8. „Adhortatio ad poenitentiam“ — in Exhortatio ad plebem christianam.

¹⁰⁶ Kos Fr., Gradivo za zgodovino Slovencev, II str. LXXIII. Grivec, Zitja Konstantina in Metodija (Cvetje, 8), 1936, 31.

¹⁰⁷ Gl. zgoraj pri op. 94.

¹⁰⁸ Exh. (St. IX.) filii: chindili liupistun, v. 1.; filioli mei: chindili miniu, v. 32. — Freis. II. sinci (zinzi . . .) v. 28, 59, 83, 109.

¹⁰⁹ Z Ekshortacija pa je nedvomno v zvezi uvod h kapitulom neke škofijske sinode pri Boretiju, št. 119 (Viri, št. 9): Ammonere vos cupio, fratres et filioli mei, ut ista pauca capitula quae hinc scripta sunt intentius audiatis.

¹¹⁰ St. IX. 9, 20—21; lat. 4, 9. Prim. zgoraj pri op. 47.

¹¹¹ St. str. 54. — Zgoraj pri op. 22, 48.

¹¹² Prof. Fr. Ušeničnik navaja v BV, 1936, 92. za tak nagovor dve mesti, St. str. 343 in 358 (G II., ki je v sorodu s Freis, II., in Ben III.) A imajo ga še drugi obrazci, in sicer tako za individualno kakor za skupno rabo. St. XLVII (V) ima poziv *Quid nu (reci zdaj)* za vprašanji o veri, ki spadajo h krstnemu in spokorniškemu obredu. V vseh drugih primerih, G II. Ben. III., in v Mün. (St. LVI. 346) iz 12. stoletja, stoji poziv za nagovorom in v množini. Tak poziv, v ednini, se je moral govoriti pa tudi že pri uporabi predloge iz 9. stl. k W. V W (St. XLIV. iz 10. stl.) samem je proti koncu besedilo zmedeno (*ente after dero uuidersahungu ode den inteiz dez gilouben: in gidancun, in tatin, in uuortun managiu ente unerrimitiu sint mino sunta*). Zmeda je nastala s tem, da je prevajalec napačno vrnil prevedeni pripis v izvirniku, ki se je moral glasiti »post renuntiationem vel professionem fidei...« ter »in cogitationibus, in factis, in dictis multa et innumerabilia sunt peccata mea« (St. 317). Za odpovedjo hudemu duhu in izpovedjo vere je moral duhovnik pač tudi kakor za govorom pozvati izpovedanca oz. vernike, naj govore za njim (prim. V.).

¹¹³ Da je imela molitev spovednega obrazca tudi pozneje pri skupni splošni spovedi z odvezo še vedno tudi katehetski namen, dokazuje neki spovedni obrazec Joh. Ulricha Surganta (*Manuale curatorum predicandi prebens modum*, Basel, 1506), ki ga je objavil Hautkappe, 130 sl. Naslov se glasi: *Alia confessio generalis et longa quam in quadagesimali tempore et in nativitate domini, cum homines communicare volunt, dicere soleo, ut discant subditi de 10 preceptis specificae et confessionem formare*. Čudno se mi zdi, da je Hautkappe v svoji knjigi o staronemških spovednih obrazcih to njihovo porabo popolnoma prezrl. Značilno je, da se v vsej sicer tako dragoceni razpravi niti z eno besedo ni dotaknil Karlovih prevažnih kapitularjev. Gledal je na vprašanje le kot teolog, ne tudi kot zgodovinar in književni zgodovinar.

II. O virih brižinskih spovednih obrazcev.

1. Vprašanja.

¹ Roka, ki je napisala na ff. 152^v—153 zapisek o posestvu Godego (ki ga je freisinska cerkev dobila z darilno listino z dne 28. maja 972.) je nekaj strani dalje (ff. 158^v—161^v) zapisala v isti zvezek kodika tudi 2. in 3. slovenski spomenik. Zgornja meja je torej po 28. maju l. 972. V času, ko se je pogajal freisinski škof Egilbert (1006—1039) s tridentinskim škofom Udalrichom (1006—1022) zaradi zamenjave posestva Godego za neka druga posestva, ali pa, ko se je dogovarjal z njegovim naslednikom Udalrichom II. (od l. 1022.) o razveljavljenju zamenjalne pogodbe — kupčija se je namreč kmalu potem res razveljavila zaradi težkoč, ki so nastale pri izvršitvi zamenjave — je nastal mlajši zapisek o posestvu Godego na str. 1^v. To dokazuje neposredno za to notico (začne se še

v isti vrsti) napisani seznamek podložnikov na dvorih v Regensburgu, ki jih je pridobil Egilbert freisinški cerkvi po zamenjavi z regensburškim škofom Gebhardom (u. 27. 3. 1023.) l. 1022. ali 1023. Starejši zapisek o Godegu je nastal torej vsaj pred mlajšim, ta pa pred seznamkom regensburških podložnikov. Za 2. in 3. brižinski spomenik (ki ga je pisala ista roka kakor starejšo notico o Godegu) velja torej ista spodnja meja, torej pred 1022/23. M. Kos, ČJKZ, 4, 19—27.

² Ista roka, ki je napisala 2. in 3. freisinški spomenik, je napisala tudi zamenjalno pogodbo, ki sta jo sklenila freisinški škof Abraham in njegov klerik Ruodhari glede nekih posestev na Zgornjem Koroškem med l. 977. in 981. M. Kos, ČJKZ, 8, 126—146. Prim. Gradivo, II. št. 452.

³ BV, 1936, 93.

⁴ Zapisek imen za prvim spomenikom se nanaša na podložnike na dveh dvorih v mestu Regensburgu in zunaj mesta, ki jih je dobil freisinški škof Egilbert (u. 1039.) po zamenjavi od regensburškega škofa Gebharda (u. 27. 3. 1023.) s sodelovanjem freisinškega odvetnika Uodalskalcha, ki se prvič javlja v listinah l. 1022. Zamenjava se je morala torej izvršiti l. 1022. ali vsaj pred 27. 3. 1023., ko je Gebhard umrl. M. Kos, ČJKZ, 4, 24—25. — Zapisek podložnikov teh dvorcev ni mogel nastati pred l. 1022., pač pa je verjetnost velika, da je nastal kmalu potem, ko je prišla freisinška cerkev v posest tistih dveh dvorov v Regensburgu. Zaradi paleografske posebnosti njene pisave ne bi potegnil spodnje meje postanka preko letnice smrti takrat vladajočega freisinškega škofa Egilberta, to je l. 1039. M. Kos, ČJKZ, 4, 25. Freis. I. pa je že stal na svojem mestu, preden se mu je na koncu pripisal novi zapisnik podložnikov. Po M. Kosu je treba datirati Freis. I. iz paleografskih razlogov po l. 972. in iz zgodovinskih razlogov verjetno pred 1022./23., na vsak način pa (iz paleografskih razlogov) nekoliko časa pred 1039. M. Kos, ČJKZ, 4, 27.

⁵ BV, 1936, 93.

⁶ BV, 1936, 94—97.

⁷ Jagić, Pisma Dobrovškago i Kopitara, 1885, 569. Vondrák, Fris. památky, 4. Kopitar je to razlago sprejel (Glagolita Clizianus, XLII.), za njim jo je prevzel tudi Vondrák, ki jo je imel za debelo prepisno napako (Fris. pam., 4. Studie, 66). Grafenauer se je nanj oslonil v ČJKZ, 8, 103.

⁸ BV, 1936, 98.

⁹ Nas »gosbod zueti cruz« (II., 89) razlaga Ramovš kot pisno napako za »cri(sti)is«, torej Naš gospod, sveti Kristus (z novejšo obliko m. s staro Krst). ČJKZ, 7, 164 (Slavia I. 36.).

¹⁰ BV, 1936, 94.

2. Freis I. — prepis.

¹¹ Hautkappe, 125 sl.; BV, 1936, 97 (skrženo).

¹² Vondrák, Fris. pam., 52 in faksim.

¹³ Prim. B₁ (St. XLII. A, 311, v. 3—4.) uuiho truhtin, kanadigo got. Vondrák v Fris. pam., 52, op. k v. 3. sodi, da je stalo na tem mestu prvotno nedvomno k r b s t ŷ - Kristus in primerja stč. obrazec zpowie-

dagy sie bohu otczu, synu, swatemu duchu (Listy fil. XV., 37.) V Studie, 66, je to mnenje potem — brez pravega vzroka — preklical.

¹¹ Beseda Krst (krst) — tako je treba brati tudi creztu v Freis, I. 3 — pomeni v zahodnoslovanskih jezikih katoliških Slovanov prvotno troje: 1. Kristus, 2. krst baptisma, 3. križ. — Prvi pomen izhaja iz stvn. Krist, Crist, Christ, drugi pomen je izpeljan iz stvn. glagola christen, christenen: krstiti; tretji pomen, ki je za nas najvažnejši, pa je nastal šele na slovanskih tleh.

Stvn. beseda Krist (s kratkim osnovnim samoglasnikom) je dobila v stari slovščini obliko Krstъ, ki se poredko dobi tudi v csl. spomenikih; ohranila se je pri katoliških Jugoslovanih, pri Hrvatih v obliki Krst (krst) v pomenu Kristus in krščanin ter krščanin, krščanski, pri Slovencih v obliki krst: kristjan (živ krst) in krščanski, pri Čehih v istem pomenu křesťan, křesťanský, pri Lužiških Srbih křescijan, křescian — křescijan křescan, pri Poljakih krzeščijanin. Vzhodni Slovani so iz grške oblike Christos (z dolgim i) tvorili obliko Hristъ (stcsl.) in Hristosъ, odtod izpeljanka hrišćanin za pravoslavnega Kristjana. Pri Slovencih in severnih Slovanih je še v srednjem veku zavladata nova izposojenka iz latinščine ali nemščine Kristus in Krist.

Iz stvn. glagola kristen (ohranil se je slučajno šele v srvn. slovstvu) so Slovani naredili glagol krstiti in izpeljanke, kršćenije, krstiteljъ i dr. v slovenskem, hrvaškem, češkem, poljskem, lužiškosrbskem tudi krst, křest in pod.

Beseda krst: crux se je razvila iz imena Krst: Kristus v vseh slovanskih jezikih, ohranila pa se je najbolj v tistih jezikih, ki niso rabili besede v pomenu baptisma (namesto tega kršćenje). Tisti jeziki pa, ki rabijo krst: baptisma, so prevzeli drugo staro besedo, izposojeno od starih sorodnikov današnjih Retoromanov (alpskih Vlahov) besedo križ (tudi že stcsl.). Da pa je bila tudi na slovenskih tleh znana beseda krst: križ (kakor pri Hrvatih), dokazuje madjarščina s svojo izposojenko kerest. Gl. Berneker, Slaw. etym. Wb. I., 1908—1913, 634—5.

¹² Freis. I., 12—13 po t den pogese bih na zi zvuet vúraken: pravilno bi bilo vurogen: vrojen ali vurodgen: vrodjen.

Freis. I. 13—17: (Ese iezem ztuoril zla po t den...), Ese pomngu ili ne pomngu Ili vúolu ili ne vúolu Ili vúede ili ne vúede, Ili ú nepraudnei rote ili ú Ili tatbe ili zavuižti ili ý uzmaži ili vziništie ili ese mi ze tomu chotelo, emuse mi bi ne doztalo choteti, Ili v poglagolani ili zpé ili ne zpé Ili ese iezem ne zpazal nedela... Jasno je, da stoje besede »ili zpé ili ne zpé« sredi naštevanja grehov na napačnem mestu, dočim spadajo po pričevanju drugih obrazcev takoj za »ili vúede ili ne vúede«: B₁ des ih kyhukku aedo niki hukku, des ih uuizzanto (geteta) aedo unuuizzanto, notac aedo unnotac, slaffanto aedo uaahento (St. XLII., 310, v. 6—10). Enako stcsl. Čin II. (Euch. Sin. f. 72) in Čin I. (Euch. Sin. f. 68).

3. Uvodni del brižinskih spovednih obrazcev.

¹⁶ Prej so si te razlike tolmačili drugače, Dobrovski je mislil, da so prepisovalci bili Nemci, Vondrák (Fris. pam., 34 in dr., Studie, 57 in dr.), da so bile predloge pisane v glagolici in da se kaže v njih vpliv stsl. jezika. Prim. Ramovš, Historična gramatika, slov. jezika, VII. Dialekti, Lj. 1935. Zal. Učit. tiskarna, str. XIII.

Poziv k molitvi.

¹⁷ Glej zgoraj I. op. 112.

¹⁸ Osebno obliko, določeno za tajno zasebno spoved, pa tudi za očitno zasebno spoved (kot neko obliko kesanja) imajo taki pozivi v Činu n. pr. Euch. Sin. f. 67': (v. 20–22) tēmbže hotęi ispovędati sę sice dlęžen estę glagolatı . . . (68, v. 3–4) glagoletę že svęštenı kę nemu: . . . (v. 11–13) sice že da glagoletę hotęi ispovędati sę . . . i pod. dr.

¹⁹ Gl. zgoraj pri op. I. 55–60.

Spovedni uvod.

²⁰ zelom: slom, apostolom; zil: slöv, apostolov.

^{20a} Zaradi primerjanja naj sledita tu še uvoda v obtožbi sami v Freis. I. in III. in somerni sklep (uvod h kesanju) v Freis. III.:

Freis. I.

Bose miloztiuvi, primi moiv
izpovuęd moih grechou . . .

Freis. III.

Bogu uzemogokemu izpouuede
uze moie greche I sce marie

.....
(spoved sama)

.....
Togo uzego izpouueđen bodo
Bogu I sce marii I sco
laurenzu gozpodi I uzem
zuetim I tebe bosı rabe.

²¹ Prim. Vondrák, Studie, 53, op. 50.

²² Uvod se glasi: B, Trohtin, dir uuirdu ih pigihtik allero minero sun-tono. — Čin II. Gospodi, bože v'semogbi, tebē będę azę ispovędenę v'sęhę moihę gręhę

²³ W, 15: ih iihō ouh gote ioh di gotes scalche. — Čin I: ispovędaję sę pręvoje bogu v'sedręžitelju i tebē, otęče, v'sęhę beštislęnyhę moihę gręhę.

²⁴ W: Trohtine gote almahtigen bigiho mina sunta unta sinan heilegon ente di gotes scalche (F, P: manne) .'. (32–33): elliu in luterō bigihtı trohtine gote almahtige ente sinen heilegun ente di gotes man biiah. — Sem spada tudi obrazec spovedi iz Bamberga in Wess. I. (St. XXVIII.) iz Notkerjeve družine. Dolga uvodna molitev se končuje s prošnjo k Bogu Očetu in Sinu in njegovim »ljubim«, t. j. svetnikom: Wess. I. (11. stl.) fone diu bigiho ih nu dir, got almahtiger, unde dir, allerō gnadone uater (to je Kristus!), nah allen minen chunstin, nah diu so du nu irmanen geuerdest mina gehugeda, dir unde allen

dinen truten allero minero sundeno... St. 142, v. 8—14. (dodatki so seveda tu mlajši).

²⁵ L (9. stl.): Ih gihu gote alamahtigen fater inti allen sinen sanctin inti desen uuihidon inti thir gotes manne... (41 sl:) in lutarliha bigiht gote alamahtigen inti allen sinan sanctin inti thir gotes manne. — M: Ih gihun gode almahdigen unde allen godes engilon unde allen godes heilegon unde dir godes boden allero minero sundino... (22 sl:) so uirdon ih es alles bigihdig gode almahdigen unde allen godes heiligen unde thir gotes manne (kesanja in prošnje tu ni).

²⁶ St. 325. Kje vse se je vzorec ohranil gl. Hautkappe 8., ki priobčuje tudi inačice. Prim. Baeseke, Beichtformel, Reallex. d. dt. Litg. I. 125—6.

²⁷ Hautkappe, 24. — Podoben je obrazec v rokopisu tourske cerkve sv. Gatiana pri Martènu, I. 278 sl., ki ga Baeseke pripisuje Alkuinu; Hautkappe, 24. — Drugi Alkuinov obrazec gl. Hautkappe, 39.

²⁸ V eno skupino tega vzorca II. spada tudi odlomek V (St. XLVII.), in sicer najbrže v skupino II b (kakor S in L, s katerima je v bližnjem sorodstvu); ohranil se je samo začetek: Ih gihu gote alamahtigin faterenti allen sinen... — Ne prištevam pa v to skupino vzorca II. G II (St. LV iz 12. stl.) in G III (St. LVIII. iz 11./12. stl.), ker ne obsegata celotnega spovednega obrazca, ampak samo nakazilo. Zato so tudi uvodne in sklepne besede le nakazane, ne popolnoma navedene (G III. ima sploh samo kesanje in sklep spovednega obrazca, dočim navaja G II. tudi nakazilo uvoda, naštevanja grehov »mit huor, mit huores gelustene«, in sklepa). Poglejmo si G II: In demo gelöb so pigi ih dem allemahtigen got unt disene heiligen unt dir, priest, aller miner sunton... daz riuwet mi unt irgibi mi sculdigen demo alamahtigen got unt disene heiligen unt allen gotes heiligen unt tir priestere ze warere pikerde unt ze williger puezze. amen. Prim. s tem uvod v Ben. II. (St. LII. iz 11./12. stl.), ki ima enak začetek (Mit disemo globen so gi ich dem alamahtigen gote...) in enak sklep (unde disin heiligen unde allen gotes heiligen aller dere sunton...), a našteva vmes še za celih 6 tiskanih vrstic angelov, svetnikov in svetnic od Moje gospe sv. Marije do Moje gospe sv. Marjete in vseh božjih devic. Prim. tudi obrazec v konfesiji praškega škofa.

²⁹ Izmed mlajših obrazcev »vere in spovedi« je ohranil G I. (St. LIV. 11/12. stl.) morda še kaj starega v uvodu, ker prideva k vzorcu II a samo »minro froun sanctę Mariun unde sancte Petre«, v sklepu pa k vzorcu II c isto, samo brez »minro« (ki kaže že vpliv novih vzorcev); za starost bi govoril tudi stari izraz za duhovnika »unde dir (dich) gotes poten«, ki ga ima tudi R. Uvod in sklep v Ben. I. (St. LIII. iz 12. stl.) pa kažeta z naslovom »miner froun sanctę Mariun unte minemo herren sanctę Petro« nedvoumni vpliv novih obrazcev, čeprav spominja »unte dir ewart« še besede v B₂: unte die gotes ewarte.

³⁰ Gl. zgoraj I. pri op. 44. str. 17.

^{31a} Naj navedem najstarejši uvod vzorca IV.: Ben. II. iz 11/12. stl. Mit disemo globen so gi ich dem alamahtigen gote unde minero uroun sante Mariin, minemo herren .s. Michaele unde allen gotes engelen, mi-

nemo herren . s. Iohanne unde allen gotes wissagen, minemo herren . s. Petre unde allen gotes boton, minemo berren . s. Georien unde allen gotes martererren, minemo herren . s. Martin (, minemo herren s. Benedicte) unde allen gotis bihteren, minere urouun . s. Margareten unde allen gotis mageden unde disin heiligon unde allen gotes heiligon aller dere sunton, die ich ie gefrumeto uone aneenge mines libis unz an dise wile...

^{31b} O tem gl. spodaj pri op. 32b. str. 57.

^{32a} Prim. minero herren . s. Georien, Ben. II.

^{32b} BV, 1936, 96.

³³ Iz spovednega tipa R je nastal tudi poznejši H.

³⁴ St. LI, 1—8.: Ih uuirdu gode almahtdigen bigihtic unde urouun sancta Mariun unde sancte Michehele unde sancte Petre unde allen godes heilegon unde dir sinemo boden. Uuande ih sundic bin ioh in gidahdtin ioh in dadin ioh in uuordon ioh in uuerkon; ioh in huare ioh in stalu ioh in bissprachidu ioh in nide ioh in abulge ioh in ubarazidu ioh in ubardrunchidu ioh in fluachenne ioh in suerinne. Derō sundono allero ioh anderero manegero so gi ih es domo almahtdigen gode unde allen sinen heilegon unde dir sinemo boden. — Nato se začne novi odstavek: Ih giho gode almahtdigen, uuanda ih sundic bin, daz ih heilegan sunnundag unde andere heilege dage so negiuroda ... itd.

³⁵ Hautkappe, 38 sl.; Migne, PL 101, 498 sl.

³⁶ Ta pouk stoji tudi v rokopisu z L (Pal. 485) in v sakramentariju iz Fulde (ki obsega tudi F.).

³⁷ Hautkappe, 39; prim. zg. op. II. 27.

³⁸ Rahlo sled take molitve imamo v Činu I. (Euch. Sin. f. 67', 22 sl.): tēmbze hotēi ispovēdati sē sice dlʒen est glagolati: prʒvoe boga postavljajā posluha sʒdēaniem moim i tebē, otbče, ispovēdajā sē ne mogā bo icēlējnija ulučiti jazvē gnijāštii v sʒbdcī moem neprēstanno, ašte ne podast mi crsky paky obnovlenija.

Od poved hudemu duhu.

³⁹ Gl. ČJKZ, 8, 111. — Tam sem omenil, da je v H (in Wess. II. St. LIX., ki tudi po sporedu čisto sliči H-ju) vrsta glede opera in pompae prevržena, dočim se Freis. III. (stiška spoved iz 15. stl.) in drugi nemški obrazci strinjajo s krstnim obredom: najprej opera, potem pompae. Ta Honorijeva napaka pa je že zelo stara. Najdemo jo že v Cezarijevem 264. govoru: Abrenuntias diabolo, pompis et operibus eius (Aug. V. App., N. i. 2235.). Prav tako v starosaksonski krstni obljudi (Sächsisches Taufgelöbnis, St. III.), kjer se glase tista vprašanja takole: Forsachistu diabolae? et respondet: ec forsacho diabolae. end allun diobolgeldē (t. j. pompis: hudičevim daritvam)? respondet: end ec forsacho allum diobolgeldae. end allum dioboles uercum? respondet: end ec forsacho allum dioboles uercum and uuordum, Thunaer ende Uuoden ende Saxnote ende allum them unholdum, the hira genotas sint. — Zajemljivo, da soglaša s to razširitvijo krstnih odgovorov odstavek v VI. govoru sv. Bonifacija o sakrilegiju. Gl. op. I. 90.

⁴⁰ Gl. op. 39. — V Frankovski krstni obljudi (St. IV.) se glasi tretje vprašanje: Forsahhistu allem them bluostrum inti den gelton inti den gotum, thie im heidene man zi bluostrum inti zi geldom enti zi gotum habent? Ih fursahhu.

⁴¹ Tako v L S, kjer pravi spovedanec, da je delal, kar je bilo zoper Boga, zoper njegovo krščanstvo in vero »inti uuidar mineru uuihun doufi« in zoper njegovo spoved. Podobno v poznejših verah in spovedih (Ben. II. češki obrazec, Studie, 11.).

⁴² Prim. tudi Klimentovo Spom. ap. Gl. zg. I. pri op. 28. 103. str. 12, 41—43.

⁴³ Gl. zg. I. op. 112

Izpoved vere.

^{44a} Sv. Pirminij (u. 753) navaja v spisu *De singulis libris canonicis scarapsus*, ko opisuje krstni obred (Migne, 89, 1035), samo tri vprašanja o veri, a ta obsegajo prav dobesedno vso apostolsko veroizpoved: prvo vprašanje obsega vsa vprašanja o Bogu, Očetu vsemogočnem, drugo vsa vprašanja o Sinu, tretje o sv. Duhu, Cerkvi itd. do konca. Tak je bil obred pač, preden je prišlo po Karlu Velikem v navado, da so morali krščenci ali njih botri najprej sami moliti vero in očenaš. Tedaj so se vprašanja pri obljudi vere skrčila samo na bistvo, kakor kaže to Saksonska krstna obljudba (op. 44 b). Vprašanja o veri so se tudi za Pirminija stavljala v narodnem jeziku (seveda tudi slovenskem); in v tisti dobi so duhovniki res mogli izhajati, kakor Kidrič trdi še o poznejšem času, s prevanjanjem sproti.

^{44b} Tako še v Saksonski krstni obljudi (St. III.): gelobistu in got alamehtigan fadaer? ec gelobo in got alamehtigan fadaer. gelobistu in Crist, godes suno? ec gelobo in Crist, godes suno. gelobistu in halogan gast? ec gelobo in halogan gast. Prav s to vsebino krstnih vprašanj o veri se strinja tudi 15. Bonifacijev govor, ko spominja krsne obljudbe, le da je dodal še sklepno vprašanje o enem Bogu v treh osebah. ... *promisistis credere in Deum omnipotentem, et in Jesum Christum Filium eius, et in Spiritum sanctum, unum omnipotentem Deum in Trinitate perfecta.* PL, 89, 870.

⁴⁵ Prim. Frankovsko krstno obljudo (St. IV.): Gilaubistu in got fater almahtigan? Ih gilaubu. Gilaubistu in Christ, gotes sun nerienton? Ih gilaubu. Gilaubistu in heilagan geist? Ih gilaubu. Gilaubistu einan got almahtigan in thrinisse inti in einisse? Ih gilaubu. (Prim. Bonifacija v op. 44 b.) Gilaubistu heilaga gotes chirichun? Ih gilaubu. Gilaubistu thuruh taufunga sunteono forlaznessi? Ih gilaubu. Gilaubistu lib after tode? Ih gilaubu.

⁴⁶ Gl. zg. I. pri op. 103 (28.).

⁴⁷ Prvi dve vprašanji se glasita: *Credis in Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum? Credis quia hae tres personae unus sit Deus?* Gl. Vondrák, Studie, 54—55, op. 51. po Schmitz, Bußbücher, I. 88. in Martène, I. 774 sl., št. III, IV, VI, X.

⁴⁸ Vondrák, n. m.

⁴⁹ Prvi rokopis (A) iz prve četrti 9. stoletja je iz Freisinga, drugi, tudi iz 9. stl., od sv. Emmerama v Regensburgu.

⁵⁰ Prvi gl. St., str. 45—47, 364. Drugi St. 364. po M. Freher, Decalogi orationis symboli saxonica versio vetustissima, 1610, na koncu; I. G. Eccardus, Catechesis theotisca, 1713, 213.

^{50a} Euch. Sin. f. 67, v. 1. — 67', v. 20 (22).

^{50b} Aorist *sēde* je prešel sem po posredovanju slovenske veroizpovedi iz stvn., kjer ima tako obliko Weißenburški katehizem. ČJKZ, 8, 96 sl.; DS, 1934, 496 sl.

⁵¹ Tako G III. Ich geloube nah disme libe den ewigin lib. Ich geloube, daz ich ersterbin sol unde abir irstan sol unde mir gelonot werdin sol nach minin werchin. Den lon vurht ich sere, wand ich gesundot han mit gedanchin, mit wortin, mit werchin... Podobno AL (St. LVII.).

4. Jedro freisinških spovednih obrazcev.

Spoved sama.

^{52a} Studie, 52—53.

^{52b} To je nedvomno »copula matrimonialis« v prepovedanih časih, postu, pred velikimi prazniki, obhajilom i. p. Hautkappe, 5.

⁵³ Gl. preglednico, op. 9. — Tudi v obširnem latinskem spovednem obrazcu v Cod. S. Gatiani Turonensis, ki je po Baesekejevemu mnenju tudi Alkuinov, se omenjajo podobne dolžnosti, a čisto določno zadevajo le menihe: Horas vero institutas et psalmos tam pro vivis quam pro defunctis propter nimiam edacitatem et ebrietatem seu propter parentes et amicos meos et propter alios homines et propter frigus sive propter delectationem suavitatemque corporis mei et propter pigritiam, sicut debui, non frequentavi. V L in v Egberta pa to mesto ni prišlo. Hautkappe, 32.

⁵⁴ Alkuin: propter corporis mei suavitatem... R: duruhe mammendi mines lichamen... Gl. preglednico, op. 9.

⁵⁵ Stesl. Čin I. kaže v splošni obtožbi na koncu (žal je nekoliko zmeden) neko posebno podobnost s sklepom v R; med nemškimi obrazci R glede tega nima enačice (žal je tudi tu sklep nekoliko zmeden). Mesto se glasi v R: Alles des ih nu gimeinit haben, soso ih iz uuizzantheidi (prim. L.) gidadi, soso mir iz bi druncanheidi giburidi, soso mir iz anderes giburidi: so... Mesto v Činu gl. za op. I. 57. od »ih²že ne pom²nja...« do »v² udr²žan²i«. Če obe mesti rekonstruiramo, prvo na osnovi L, drugo na osnovi uvoda v Čin I., dobimo tole sporedje:

Alles des ih nu gimeinit haben,	v'sego togo otr ² icaj ² ą se,
soso ih iz uuizzantheidi gidadi	jaže pom ² nja li ne pom ² nja
(L: so unuuizzandi	jaže s ² v ² ēdy s ² gr ² ēših ² li ne s ² v ² ēdy
so ih iz mit uuillen dadi	jaže s ² t ² vorih ² voljeja li nevoljeja
so ana uuillon)	pohotija odr ² žim ² ,
soso mir iz bi druncanheide giburidi	v ² gn ² v ² ē li v ² udr ² žan ² i,
soso mir iz anderes giburidi:	ne mog ² ą...
so...	

⁵⁶ Gl. preglednico, op. 2. 11.

⁵⁷ Gl. preglednico, op. 2.

^{58a} Gl. preglednico, op. 1.

5. Sklepni del brižinskih spovednih obrazcev.

Kesanje in prošnja za pokoro.

^{58b} Gl. preglednico, op. 13.

⁵⁹ Gl. preglednico, op. 12. 14. 16.

Molitev po spovedi.

⁶⁰ Gl. preglednico, op. 17.

6. Uspeh primerjanja.

⁶¹ Vondrák, Studie, 52.

7. Sklep.

⁶² Grafenauer, ČJKZ, 8, 105—6.

⁶³ Euchologium Sinaiticum je sicer spisano šele v 11. stoletju (Vondrák, Aksl. Grammatik², Berlin, 1912, 23. Geitler ga je stavil še v 10. stl.) A deli, ki so posneti po zapadnih, latinsko-nemško-slovenskih virih, so s tem dokazani vsaj že za poslednjo tretjino 9. stoletja.

⁶⁴ Nagovor odgovarja natančno tistim škofovskim nagovorom, s katerimi so pričevali obred slovesne nezakramentalne odevze. Gl. Fr. Ušeničnik, BV, 1926, 288: admonitione facta. Tudi vsebinsko se strinja z njimi. Prim. Schmitz, I, 76, 83: tunc faciat eis Pontifex sermonem ostendens, qualiter Adam pro peccatis eiectus est de paradiso et multa mala deinde in eum coniecta sunt... Podobno Martène I, 838, Schmitz, I, 775, II, 340. Vondrák, Studie, 10.

⁶⁵ Kirchengeschichte Deutschlands, II, 755. Gl. n. m.

III. Kateheza o spovedi in pokori v Činu nad ispovêdajaštiiŋ sę.

1. Izhodišče.

⁶⁶ Vondrák, Studie, 23—44: Zpovêdní řád či Činu nadъ ispovêdajaštiiŋ sę Euchologia sinajského (66 b—80 a) — jest dílem Klimenta, biskupa bulharského; 45—66: Vznik... překladau Emmeramské modlitvy; 168—170: Přídavek II. O domnělém pořádku, v kterém následovali po sobě některé z hlavnějších spisů Klimentových.

⁶⁷ Oba spovedna reda Janeza Postníka (in še tretji) sta priobčena pri Morinu (Morinus, Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae... Antverpiae. 1682, Dodatek: Codicum manuscriptorum, poenentialium... descriptio et enarratio); prvi »Ακολουθία« je v dodatku, str. 77—90, drugi »Λόγος πρὸς τὸν μέλλοντα ἐξαγορεύσαι τὸν ἑαυτοῦ πατέρα« str. 91—100. Tu objavljena »Ακολουθία« pa je že v toliko premenjena, da pospovedna molitev stsl. Čina v njem ni več samostojna molitev, ampak vdelana v predspovedno poučenje, Studie, 24, 34, 151—152.

⁶⁸ Studie, 24, 34.

⁶⁹ Studie, 28, op. 32., 43.

⁷⁰ Studie, 35, drugače 43.

⁶⁹ Studie, 43—44, 47.

⁷⁰ Studie 29, 35.

⁷¹ Studie, 33. Več o tem spodaj!

⁷² Studie, 31, 32; posebno značilna je opomnja 35, ki citira Almazova (I. 227): »V evhologiju Geitlerjevem je tisto (predspovedno poučenje) prav toliko predspovedno opominjanje, kolikor pouk o osnovnih resnicah krščanske vere. S to značilno svojo posebnostjo se loči od vseh znanih nam spomenikov podobne vrste... navedeno poučenje se nikjer ne more tako polnoveljavno uporabljati kakor pri spovedancu, ki je šele nedavno sprejel luč krščanske vere in še ni utrjen v znanju krščanskih verskih resnic. Na tej osnovi se more z vso verjetnostjo sklepati, da so to poučenje priredili prav posebe za jugoslovanski spovedni red.« Vondrák pripominja, da to pač ni prava razlaga (ker ne upošteva zapadnih vzorcev).

⁷³ Studie, 30—31, 33, 41.

⁷⁴ Studie, 168.

⁷⁵ Studie, 40.

⁷⁶ Studie, 31.

⁷⁷ Studie, 35—36: *пзждѣно естѣ...*; prim. Studie 42.

⁷⁸ Studie, 31, 36.

⁷⁹ Studie, 37, 38, 38—39, 39, 40, 41.

⁸⁰ Studie, 30; prim. MSD, II³, 431, 457.

⁸¹ Studie, 33.

⁸² Studie, 40.

⁸³ Studie, 41.

⁸⁴ Studie, 39.

⁸⁵ Studie, 40, 42.

⁸⁶ Studie, 33.

2. Pouk o veri.

⁸⁷ Studie, 37, 33.: *Чѣдо, нынѣ obnoviti se hošteši... kako ti žęzdetъ pokaanija našego bogъ (66⁷, 4—11) — Spom. apost.: Bratija, prisno žadaja... zapovędъ božiju prestuplęše.*

⁸⁸ Studie, 33. Več o tem spodaj

⁸⁹ Euch. Sin. f. 66⁷, 16—18 — Studie, 32, primerja: *Credis, quia hae tres personae unus sit deus? Credis quia in ipsa carne in qua modo es, resurgere habes et recipere sive bonum sive malum prout gessisti? Ordines ad dandam poenitentiam, Vondrák, Studie, 54—55, op. 51. Gl. zgoraj II .pri op. 47.*

⁹⁰ Studie, 40.

⁹¹ Le nekaj zgledeov: Cezarij, 244, Aug. V. App., N. i., 2194 sl. De Symbolo fidei et bonis moribus; 264, n. d., 2233 sl.: *Expositio fidei et interpretatio nominis eius*; 265, n. d., 2237 sl.: *De christiano nomine cum operibus non christianis*, i. dr. — Pirminius, Scarapsus, PL, 89, posebno 1034 sl., 1036 sl. — Bonifacij, Pl, 89, 5. govor, 852 sl.: *De fide et opęribus dilectionis*; 7, 856 sl.: *De fide et charitate*; 15., 870 sl.: *De abrenuntiatione in baptisate*, i. dr.

⁹² Lex Dei et fides christiana! Kateheza o teh dveh verskih področjih je prav snov Karlove cerkvene zakonodaje. O Lex Dei in njeni zvezi s knjigami o pokori (poenitentiali) zapadne Cerkve ter s tradicijo starokrščanske Didache gl. več v knjigi Jos. Mich. Heer, Ein karolingischer Missions-Katechismus. Ratio de catechizandis rudibus. Biblische und patristische Forschungen, I. Heft. Freiburg i. Br. 1911. Herdersche Verlagsbuchh., 20 sl.

⁹³ Gl. zg. I. pri op. 47.

⁹⁴ Studie, 31.

⁹⁵ Studie, 168.

⁹⁶ Fr. Grivec, Žitja Konstantina in Metodija, Cvetje iz domačih in tujih logov, 1936. Mohorjeva družba v Celju, 108, 143.

^{96a} Glej o tem akte o razgovoru med Karlovimi odposlanci in papežem Leonom (iz l. 810.) o dodatku »filioque« k besedilo nikejsko-carigrajske veroizpovedi pri liturgiji, zlasti pa zapisnik »Notitia de colloquio Romano« a. 810 pri Werminghoffu, št. 33. C., p. 239—244.

⁹⁷ Žitje Met., 12. Studie, 169.

⁹⁸ Grivec, Žitja K. i. M., 143.

⁹⁹ Grafenauer, Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, ČJKZ, 8, 68—117; posebe C. Vera v Celovškem rokopisu, 91—102.

¹⁰⁰ ČJKZ, 8, 94—95. Prim. Jagić, Entstehungsgeschichte², 293—94.

^{101a} Jagić, Psalterium Bononiense, Vindobonae, Berolini, Petropoli, 1907. 849. po Sofijskem psalterju.

^{101b} ČJKZ, 8, faksimile.

¹⁰² Prim. Lk 19, 11: *παραχρήμα μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀναφαίνεσθαι*; Cod. Mar.: *abie hoštetъ césarstvije božie aviti se;* — Jo 7, 35 *ὃ μέλλει οὗτος πορεύεσθαι, ὅτι οὐχ εὐρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τήν;* *οδίασποράν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας* Cod. Mar.: kamo hošteti iti jako my ne obrčstemъ ego? eda vъ rasčanie elinъsko hošteti iti i učiti elbiny?

Imati z nedoločnikom pa je pravilni prevod grškega prih. časa! Jo 18, 11: *τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέν μοι ὁ πατήρ, οὐ μὴ πίω αὐτό;* Cod. Mar.: čašq, jaže dastъ mbnê otčebъ ne imamъ li piti eje? — Podobno Mt 20, 22, 26, 29. Mk 14, 25, Lk 22, 18. i. dr.

¹⁰³ ČJKZ, 8, 95—96.

¹⁰⁴ Žitje Met., pogl. 15. Grivec, Žitja, 110, 144.

¹⁰⁵ Tudi sintaktična zveza »seydi k desnici« ni prav nič v slogu prvotnega prireditelja slovenske apostolske vere, ki se sicer odlikuje po lepi in čisti slovenščini; pač pa se ta konstrukcija brezhibno prilega aoristu seyde (seyde k desnici). Da se neskladnost med glagolsko obliko in stavčnim skladom še ni izravnala, dokazuje, da je sedanjik prvotni aorist tu šele pred kratkim izpodrinil.

¹⁰⁶ Podobno zamenjavo starega aorista s sed. časom vidimo tudi v Trubarjevem citatu stare božične narodne pesmi v Katchizmu z dvejma izlagama, 1575.: »Kir Marija Boga rodi, — aleluja, o

Marija, — v preproste plejne povije, — aleluja, o Marija«, kjer rima kaže, da bi moral m. povije stati povi. ČJKZ, 8, 97. DS, 1934, 482—83, op. 19. Rupel, Slov. prot. pisci, 1934, 126. Prav za sosesčino pokrajine, v kateri se je nekaj rabil CR, okolico Dovjega, je Fr. Pečar (DS, 1895, št. 3., ovitek, str. 3.) povedal, da se tam govori lejp, cvej t, svejt, ki ga današnja gorenjščina sicer ne pozna.

¹⁰⁷ Alasia da Sommaripa (Vocabulario Italiano e Schiauo. Udine. 1607. 104) ima na tem mestu: sedi na desnissu; ali je to zgolj pisna hiba ali ostanek starega »sede na desnico«?

¹⁰⁸ Gl. Pečjak, Resnice katoliške vere. Ljubljana. 1911. Kat. bukvarna, 223: *κατελθόντα εἰς ἕθην, τῇ τρίτῃ ἡμέρῃ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν, ἀνελθόντα εἰς οὐρανόν, καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς παντοκράτορος...*

¹⁰⁹ Ta aoristovska oblika se je Klimentu tako priljubila, da jo je uporabil tudi v citatu veroizpovedi v pohvali sv. mučeniku Demetriju. Mikavno je, da imamo tudi tu kakor v Činu I. deležnik in dva aorista, zdaj pa je to razen četrtega še tretji (ne drugi, prvi je tudi odpadel). Studie, 36.

¹¹⁰ Studie, 31—32, 169.

¹¹¹ Glej o tem več v ČJKZ, 8, 96—98; DS, 1934, 482—83, 496—98.

¹¹² Gl. zgoraj II., pri op. 50 b, 51.

¹¹³ Gl. zgoraj preglednico besedila Freis. I. in III. pri op. I. in opomnjo samo.

¹¹⁴ Prim. Cezarijev 17. govor, Migne, PL, 67, str. 1080: *omnis homo qui post baptismum mortalia crimina commiserit, hoc est homicidium, adulterium, furtum, falsum testimonium... si poenitentiam non egerit, eleemosynam iustam non fecerit, ... cum diabolo descendet in tormenta.*

¹¹⁵ Euch. Sin. 67', 12—15: *ispovedajšate se bogu, svēdāštjumu je po imena i pomyšlenija v'sja znajāštju.* Cezarij, 253. govor, Aug. V. App., N. i., 2212—13: *Non enim ideo vult Deus, ut confiteamur peccata nostra, quia ea ipse scire non possit: sed quia diabolus hoc desiderat, ut inveniat quod nobis ante tribunal Judicis aeterni abjiciat (prim. Freis. II, 72 sl.); ideo vult ut magis defendere, quam accusare peccata nostra velimus.* Prim. tudi op. 117.

3. Pouk o spovedi in pokori.

¹¹⁶ Gl. zg. II., op. 38.

¹¹⁷ Prim. Cezarij, 253. govor, n. d., 2214: *Dic ergo devoto corde... Ego dixi, Domine, miserere mei; sana animam meam, quia peccavi tibi (Ps. 40, 5). Sanat te Deus; confitere tantum vulnus tuum... patienter implora auxilium... Sanaberis, ... si ostendas te medico; non quia ille non videt, si tu te abscondas, sed ipsa confessio initium sanitatis est. — Podobno v 261. govoru, n. d., 2227: *vulnera peccatorum meorum illi coelesti Medico humiliter offero... in še pogostokrat.**

¹¹⁸ Studie, 168, 30—31. 33. 38—39.

¹¹⁹ Gl. zgoraj I. op. 57. 58.

¹²⁰ Gl. zgor. preglednico na str. 43/44.

¹²¹ Gl. zg. I. op. 58.

¹²² Gl. zg. I. op. 57., II. op. 55.

¹²³ Gl. zgor. preglednico na str. 43/44.

¹²⁴ Studie, 39.

¹²⁵ Der Große Herder, II, 1688—89 (Bußdisziplin).

¹²⁶ Studie, 35.

¹²⁷ Funk - Bihlmeyer, Kirchengeschichte, II, § 92, 1, str. 60—61. Jos. Turk, Cerkvena zgodovina, Groblje, 1930, 78.

¹²⁸ Aug. V. App. 257. govor, N. i. 2219.

¹²⁹ Aug. V. App., N. i. 258. gov., 2223.

¹³⁰ Aug. V. App., sermo 261., N. i., 1841, 2228. — S prakso javne pokore je v zvezi tudi dvojni obrazec odveze v obrednem delu Čina, ki si ga Almazov v svojem delu »Tajna ispoved v pravoslavni Vostočni cerkvi. Opyt vnešnej istorii« (I.—III. Odesa, 1894—1895), 84, ne zna prav razložiti; misli namreč, da kdor je pri spovedi dobil kakršno koli pokoro, je moral dobiti za prvo odvezo še drugo, s katero se je pripustil k sv. obhajilu (Studie, 28, op. 32.). V resnici pa tisti, kdor je moral delati javno pokoro — od 7. stoletja dalje so jo nalágali samo za tri največje grehe, malikovanje, umor in prešuštvo (Heer, Ein karolingischer Missions-Katechismus, 18) — po spovedi še ni dobil odveze, ampak šele, ko je opravil pokoro, in to navadno skupaj z drugimi spokorniki na Veliki četrtek. Drugi spokorniki, ki so dobili tajno pokoro in potemtakem niso bili izločeni od cerkve in službe božje, so dobili od 9. stoletja dalje odvezo (rekoncilijacijo) že takoj po spovedi. Kajti v tistem času so v frankovski državi uvajali po rimski in grški šegi zahtevo po tedenskem ali vsaj mesečnem sv. obhajilu (v obeh podobah): Poenitentiale Casinense, nastal v 8. stoletju, ohranjen iz 10/11. stoletja pravi celo: *Omni die dominica debent christiani in ecclesiis intrare et communionem suscipere, quia Greci sine intermissione omni die communicant, et qui tertia dominica fecerit et non susceperit corpus domini in se, excommunicetur, sicut docent canones.* Prim. še poenitentiale Tomaža Canterburyskega, Gl. Heer, n. d., 70 do 71. Der Große Herder, I. Bußdisciplin. Prim. tudi v »Virih« št. 34, c. 1.: *ut populi cristiani omnes dies dominicis communicent...* — Klicali so jih po instrukciji »Praemonere« tudi k skupni odvezi na Veliki četrtek (BV, 1936, 89 do 91); v tem primeru po spovedi še niso dobili odveze. Prava zakramentalna odveza se je po vsaki spovedi dala samo enkrat.

¹³¹ Aug. V. App. N. i., 2228—29.

¹³² Kot razlog navaja Cezarij tole: *Cum grandi enim cautela sustinendum est corpusculum nostrum, ne per ebrietatem et gulam iterum nos talia sollicitet peccata committere, ut aut parum aut nihil prosit, quod poenitentiam visi sumus egisse.* Aug. V. App., N. i., 2229.

¹³³ Aug. V. App., N. i., 2229: *Hoc ideo dico, quia, quod peius est, sunt aliqui poenitentes, qui et carnes cum grandi aviditate accipiunt et vinum forte aliquoties usque ad ebrietatem bibunt.*

¹³⁴ Eno smo že videli zg. v op. II. 117.

¹³⁵ Aug. V. App., N. i., 2229. Obširnejšo primero ima Cezarij v 262. govoru (n. m.): *Tractantes ergo causam salutis nostrae, faciamus intra nos quod circa nos medici facere solent. Si laesura aliqua vel querela in prima corporis cute sentitur, curatio medicamenti blandioris apponitur; si vero in ossibus vulnus absconditum aut in viscerum profunda demersum est, austeriorem ac violentiorem poscit vis occulta medicinam. Similis ratio in aegritudine interioris hominis adhibenda est...*

¹³⁶ Euch. Sin. 69', 4—10: jakože bo i grêhъ vъkušeniemъ javê sladokъ estъ, nъ poslêdъ gorъčêe zlъči obrêtaetъ se, tako i pokaanъny postъ vъ malê avljaetъ se priskrъbenъ, nъ vъ vêky radostъnyje plody podaetъ. — Sledi (69', 11—20) svetopisemski citat o nebeškem kraljestvu, ki silo trpi (Mt 11, 12), in o tesnih vratih, ki vodijo v življenje (Mt 7, 13. 14).

¹³⁷ Aug. V. App., N. i., 2019. Tudi sicer govori Cezarij pogosto o široki in tesni poti, tako v 67. 68. 69. govoru, n. d. 1873 sl., 1875 sl., 1877 sl.

^{137a} Studie, 39.; 35—36. Beseda »nâždъno estъ« se zdi Vondráku za grško βούζεται (vim patitur) čudna in je bržkone v kaki zvezi s slovensko rabo, kakor jo kaže Čin II. in Freis. III, 31. Studie, 42.

¹³⁸ Aug. V. App. N. i., 2228: ... ut sive in ieiuniis, sive in eleemosynis... sive in opere sancto se exercere contendat, infirmos etiam visitando, discordes ad concordiam revocando, peregrinos excipiendo, sanctorum peregrinantium pedes humiliter abluendo, a detractioe vel maliloquio abstinendo. In še dr.

¹³⁹ Aug. V. App. N. i., 2229: Ait quodam loco sermo divinus: In diebus solemnitatum vestrarum affligite animas vestras (Levit 16, 29). Quare hoc dixit? Quia ieiunia ac vigiliae et sanctae afflictiones humiliata corpora macerant, sed maculata corda purificant; membris substrahunt fortitudinem, sed conscientias addunt nitorem. Nihilominus de contritione animi redimuntur crimina voluptatum et per durae crucis exercitia deceptae dudum carnis gaudia puniuntur: ac sic mortificatione praesenti futurae mortis sententia praevenitur...

¹⁴⁰ Aug. V. App. N. i., 2230: Haec... principalia mala ingenti rugitu et gemitu et fonte indigent lacrymarum: atque per lacrymas clamandum est cum propheta: Rugiebam a gemitu cordis mei (Ps. 37, 9) et Lavabo per singulas noctes lectum meum (Ps 6, 7) et iterum Ego autem cinerem sicut panem manducabam, et potum meum cum fletu miscebam (Ps 101, 21). Nihče naj ne zaničuje te ponižnosti, vêliki kralj David sam je tako govoril. Zaradi enega velikega greha! Prosil je: Erue a framea, Deus, animam meam, et de manu canis uncam meam (Ps. 21, 21)... »Ita necesse est super hanc uncam criminum mucrone confossam totum pondus doloris effundi, si forte possit lacrymarum vivificata fontibus calore fidei suscitari. Addenda est compunctio, corroborandae sunt preces futuri recordatione iudicii, atque misericordiarum operibus adiuvandae...; Peccata tua eleemosynis redime (Dan 4, 24). Še točneje govori v 104. govoru, n. d., 1948: Pro capitalibus... criminibus (ad opera quibus minuta peccata redimuntur)... addendae sunt locrymae, rugitus et gemitus, continuata et longo

tempore protracta ieiunia, largiores eleemosynae erogandae, ultro nos ipsos a communione Ecclesiae removentes, in luctu et in tristitia multo tempore permanentes et poenitentiam etiam publice agentes; quia iustum est, ut qui cum multorum destructione se perdiderit, cum multorum aedificatione se redimat. Podobno še v 260. govoru, n. d. 2226, in dr.

¹⁴¹ Cezarij, Migne, 67, 11. govor, str. 1071: *Ługendus est ille, qui corpore tantum de saeculo exisse videtur, corde tamen in mundo aut remansisse infideliter aut infeliciter rediisse cognoscitur et pro humilitate profert superbiam, pro patientia iracundiam, contemptum pro oboedientia, pro charitatis medicamento malitiae effundit venenum. Talibus convenit illa beati Petri vera et multum timenda sententia: Melius, inquit, fuerat illis non cognoscere viam iustitiae, quam post cognitionem retrorsum converti (2. Petr. 2) Et iterum: Canis reversus ad vomitum suum, et sus lota in volutabro luti. Podobno tudi Alkuin Aug. V. App., 254. govor, 2216: De his qui post lacrymas ad delicta revertuntur priora, beatus Petrus terribiliter ait: Canis reversus ad vomitum suum (2. Petr. 2, 22).*

¹⁴² Studie, 33. — Glej več še spodaj!

¹⁴³ Studie, 42.

¹⁴⁴ Glej zgoraj I. op. 59b.

¹⁴⁵ Studie, 38.

¹⁴⁶ Prim. Cezarij, 112. govor, Aug. V. App., N. i., 1969: *Nemo se ad illud tempus reservet tunc poenitentiam... retinere, quando coeperit de hac luce migrare... quia nescit, quid superventura pariat dies. Qua fronte salutem suam in tempore senectutis dissimulat, cum unius diei spatium certus esse non possit? Et ideo... semper parati esse debemus, ut cum nos Dominus de hoc saeculo iusserit vocari, cum gaudio ante conspectum aeterni Iudicis veniamus, ut ibi feliciter audire possimus: Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui (Mt 25, 21). Slično govori še v 249. govoru, n. d., 2208; v 256. in 257., n. d. 2219; v 258., n. d., 2223; v 259., n. d. 2225/26. Podobno še Eusebius: 154., n. d., 2046. in dr.*

¹⁴⁷ Studie, 37. Stavek se v tej Klimentovi homiliji završuje kakor pri Cezariju v 112. in 258. govoru s citatom iz Mt 25, 21.

¹⁴⁸ Euch. Sin. 71, 7—16: *нъ потѣшимъ се въ скорѣ отътрѣсти брѣмѣ грѣховъ нашихъ, да на възкрѣсенн свѣтѣли сѣрцѣтемъ и, възшытаемн на облацѣхъ по аеру, egda pridetъ съ небеси въ slavѣ отъца sveego, съдѣти хотѣ живымъ и мртввымъ и въздати комуждо противо дѣломъ ego. Studie, 36.*

¹⁴⁹ N. pr. Migne, PL 67., str. 1059, 1067, 1069, 1074/75, 1088; krajšano: 1062, 1066, 1072, 1077; v Aug. V. App. je ta sklep skoraj v vseh Cezarijevih govorih; nekoliko manj pogost je v drugih psevdavgustinskih govorih.

4. Književni značaj kateheze.

¹⁵⁰ Jan. Postnik ima tu na koncu povsem napačno besedilo: svinja umivajoča (kopajoča) se v valjanje blata. Svetopisemska beseda sama *ὡς λουσαμένη εἰς κλισμὸν βορβόρον* je čisto jasna: »skopana svinja v

valjanje blata«; Vulgata (Cezarij) ima še bolj razumljivo: »sus lota in volutabro luti« in prav to je prevedeno v Činu (in ne Postnik).

¹⁰¹ K predzadnji molitvi, ki je po Vondráku tudi delo Klimentovo, je Vondrák razen važne enačice k molitvi za cerkveno občestvo (iz nemških spovednih obredov, Studie, 32) nabral le nekaj drobnejših sporednic, predvsem iz stbav. molitve (Studie, 33), iz Freis. III. (Studie, 33), Freis. II. (Studie, 41), iz veroizpovedi v Činu (n. d., 40), iz spovednega pouka v Činu (n. d., 42) in iz nekaterih Klimentovih homilij (n. d., 39, 40). — K temu morem dodati samo nekako reminescenco na zapadne spovedne uvode, oz. predspovedne molitve, ki je vpleten v sredo te molitve (79', 11—18): uvêštai se prêčistyje ti materi radi, roždšêjêj tê plê, tijâ besêmeni, svêtyhъ andelъ i arhandelъ radi, i svêtyhъ prorokъ i apostolъ radi, vъ nihъže počivaetъ tvoja blagodêts prisno, da bûdete na mę prizirajâšti oči tvoi, vladyko... Prim. Alkuin: roga beatam Dei genitricem Mariam, ut intercedat pro te ad Dominum cum omnibus sanctis apostolis, martyribus, confessoribus et virginibus, ut Deus omnipotens dignetur tibi dare... Prim. tudi zgoraj spovedne uvode.

¹⁰² Studie, 27.

¹⁰³ Studie, 168—9.

¹⁰⁴ Studie, 33.

¹⁰⁵ Vendar pa se tu sklada „obratite se kъ mnê“ s Postnikovim *Ἐπιστρέψατε πρὸς μὲ*, ne z Jer 3, 22, ki ima samo *Ἐπιστρέψατε*.

5. Sklep.

¹⁰⁶ Prim. Hautkappe, 116 sl., posebno še 119 sl.

¹⁰⁷ Gl. Fr. Grivec, Zitja Konstantina in Metodija. Cvetje iz dom. in tujih logov, 8. str. 31; druge podobne sodbe gl. prav tam str. 30/31, in v Slovincu 8. apr. 1936, št. 82: »K sklepu 1050-letnice smrti sv. Metodija.«

Viri.

Kapituli Karla Velikega in sinodalni sklepi.

A. O učenju vere, očenaša, nauka o grehih, spovedi in pokori.

1. ADMONITIO GENERALIS. 789. mense Martio 23.

(Capitularia regum Francorum. Denuo edidit Alfred Boretius. Tomus primus. Hannoveriae. Impensis bibliopolii Hahniani. 1881—1883. MG. LL. Sectio II. t. I. No. 22. p. 52—62.)

Ta kapitularij (capitularium) ali zbirka zakonskih določil (capitulum) je dobil ime odtod, ker obsega v začetku vrsto kánonov iz Dionysio-Hadriane, ki jo je dobil Karel Veliki l. 774. od papeža Hadrijana I. in se mu je zdelo potrebno nanje opozoriti (ammonere). Iz zbirke je kralj namreč izbral tista določila, ki so se mu zdela najbolj potrebna (aliqua capitula ex canonicis institutionibus, quae magis nobis necessaria videbantur), da bi škofje in opati nanje opozarjali in opominjali (ammonendi et adhortandi sunt) duhovnike, redovnike in vernike; to so kapituli 1—59, ki se redno sklicujejo na koncilske sklepe ali na papeške dekrete¹; s sklepnim kapitulom 60. še posebe opozarja na važnost pokorščine do navodil svetih očetov, s katero si bodo zaslužili plačilo v nebesih (Haec enim, dilectissimi, ... vestram unanimi tatem ammonere studuimus, quae magis necessaria videbantur, ut sanctorum patrum canonicis institutis inhaerentes praemia cum illis aeternae felicitatis accipere mereamini). Iz svoje kraljevske oblasti pa je dodal (s kap. 60. vred) še nadaljnjih 23. kapitulov (Sunt quoque aliqua capitula quae nobis utilia huic praecedenti ammonitione subiungere visa sunt, c. 60); večinoma odrejajo, kako naj se cerkveni kanoni v podrobnem izvršujejo; to so kapituli 60—82. Karel Veliki je ta kapitularij s spremnim pismom poslal vsem cerkvenim in svetnim oblastnikom (omnibus ecclesiasticae pietatis ordinibus seu saecularis potentiae dignitatibus), in to po posebnih poslanicah, po enem cerkvenem in enem svetnem oblastniku,² ki naj bi v kraljevem imenu z njimi vred popravili, kar bi bilo treba (nostros ad vos direximus missos, qui ex nostri nominis auctoritate una vobiscum corrigerent quae corrigenda essent).

¹ Vsebinska jim je le kratko nakazana.

² Gl. Boretius, I. št. 34. (l. 802.), str. 100. št. 54 (805—808), str. 141, in št. 151. (l. 825.), str. 308. Vsaka dvojica je morala oznaniti kapitularij po določenih pokrajinah. Kako so to delali, o tem govori posebe Bor., št. 151. (Commemoratio missis data).

Capitulum 32. **Omnibus.** In concilio Cartaginiense:¹ primo omnium ut fides sanctae Trinitatis et incarnationis Christi, passionis et resurrectionis et ascensionis in celos diligenter omnibus predicetur.

61. **Omnibus.** Primo omnium, ut fides catholica ab episcopis et presbyteris diligenter legatur et omni populo praedicetur, quia hoc primum praeceptum est domini Dei omnipotentis in lege:² »audi, Israel, quia dominus Deus tuus Deus unus est. Et ut ille diligatur ex toto corde et ex tota mente et ex tota anima et ex tota virtute nostra«.

70. **Sacerdotibus.** Ut episcopi diligenter discutiant per suas parochias presbyteros, eorum fidem, baptisma et missarum celebrationes, ut et fidem rectam teneant et baptisma catholicum observent et missarum preces bene intellegant, et ut psalmi digne secundum divisiones versuum modulentur et dominicam orationem ipsi intellegant et omnibus praedicent intellegendam, ut quisque sciat quid petat a Deo; et ut »Gloria Patri« cum omni honore apud omnes cantetur; et ipse sacerdos cum sanctis angelis et populo Dei communi voce »Sanctus, Sanctus, Sanctus« decantet. Et omnimodis dicendum est presbyteris et diaconibus, ut arma non portent, sed magis se confidant in defensione Dei quam in armis.

82. **Omnibus.** Sed et vestrum videndum est, dilectissimi et venerabiles pastores et rectores ecclesiarum Dei, ut presbyteros quos mittitis per parochias vestras ad regendum et ad praedicandum per ecclesias populum Deo servientem, ut recte et honeste praedicent; et non sinatis nova vel non canonica aliquos ex suo sensu et non secundum scripturas sacras fingere et praedicare populo. Sed et vosmetipsi utilia, honesta et recta et quae ad vitam ducunt aeternam praedicate aliosque instruite, ut haec eadem praedicent.

Primo omnium praedicandum est omnibus generaliter, ut credant Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum esse Deum omnipotentem, aeternum, invisibilem, qui creavit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt, et unam esse deitatem, substantiam et maiestatem in tribus personis Patris et Filii et Spiritus sancti.

Item praedicandum est, quomodo Dei filius incarnatus est de Spiritu sancto et ex Maria semper virgine pro salute et reparatione humani generis, passus, sepultus (*sc. est*) et tertia die resurrexit et ascendit in celis; et quomodo iterum venturus sit in maiestate divina, iudicare omnes homines secundum merita propria; et quomodo impii propter scelera sua cum diabulo in ignem aeternum mittentur, et iusti cum Christo et sanctis angelis suis in vitam aeternam.

¹ Proemio et cc. 1. 2. A. Werminghoff, I. p. 169, štev. 10.

² Dt 6, 4. 5.

Item diligenter praedicandum est de resurrectione mortuorum, ut sciant et credant in iisdem corporibus premia meritum accepturos.

Item cum omni diligentia cunctis praedicandum est, pro quibus criminibus deputentur cum diabulo in aeternum supplicium.¹ Legimus enim, apostolo dicente:² »manifesta autem sunt opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, irae, rixae, dissensiones, haereses, sectae, invidiae, homicidia, ebrietates, comessiones et his similia: quae praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt regnum Dei non possidebunt«. Ideo haec eadem quae magnus praedicator ecclesiae Dei singillatim nominavit cum omni studio prohibete, intellegentes quam sit terribile illud quae dixit: »qui talia agunt, regnum Dei non consequentur«.

Sed omni instantia ammonete eos de dilectione Dei et proximi, de fide et spe in Deo, de humilitate et patientia, de castitate et continentia, de benignitate et misericordia, de elemosinis et confessione peccatorum suorum, et ut debitoribus suis secundum dominicam orationem sua debita dimittant: scientes certissime, quod qui talia agunt regnum Dei possidebunt.

2. SYNODUS FRANCONOFURTENSIS. 794. mense Junio.

Boretius, I. No. 28. p. 73—78. — Concilia aevi Karolini. Tomus I. Pars I. Recensuit Albertus Werminghoff. Hannoveriae et Lipsiae. Impensis bibliopoli Hahniani. 1906. MG. LL. Sectio III. Concilia. Tom. I. Pars I. No. 19. Concilium Francofurtense. G. Capitulare Francofurtense, p. 165.—171.

*Temu cerkvenemu zboru, ki je obsodil Feliksov adopciani-
zem, zavrgel sklepe carigrajskega cerkvenega zbora o češčenju
svetih podob in sprejel bivšega bavarskega vojvodo Tassila spet
v kraljevo milost, je ob prisotnosti papeževih legatov predse-
doval sam kralj Karel Veliki. Akti so priobčeni pri Werming-
hoffu, I. 110—171.*

¹ O takem pridiganju govori že Boretius, No. 5. (*Guntchramni regis edictum, 585. Nov. 10*), 2. odst.: Ad vos ergo, sacrosancti pontifices, quibus divina clementia potestatis paternae concessit officium, imprimis nostrae serenitatis sermo dirigitur, sperantes quod ita populum vobis providentia divina comissum frequenti praedicatione studeatis corrigere et pastoralis studio gubernare, quatenus, dum universi diligendo iustitiam conversatione praecipua cum omni honestate studuerint vivere, melius, cuncta rerum adversitate remota, coelesti beneficio concedatur tranquillitas temporum et congrua salvatio populorum. Et licet absque nostra admonitione ad vos specialiter praedicandi causa pertineat, attamen reliquorum peccatis vos omnino credimus esse participes, si filiorum vestrorum culpas non assidua obiurgatione corrigitis sed silentio praeteritis. Nam nec nos, quibus facultatem regnandi superni regis commisit auctoritas, iram eius evadere possumus, si de subiecto populo sollicitudinem non habemus.

² Gal 5, 19—21.

Capitulum 33. Ut fides catholica sanctae trinitatis et oratio dominica atque symbolum fidei omnibus praedicetur et tradatur.¹

52. Ut nullus credat, quod non nisi in tribus linguis Deus orandus sit, quia in omni lingua Deus adoratur et homo exauditur, si iusta petierit.

3. SYNODUS FOROIULIENSIS. 796. vel 797.

(Werminghoff, I. No. 21. p. 177—195.)

V uvodnem govoru pravi patriarh Paulinus II. glede besedila nikejsko-carigradske veroizpovedi (z razširjenim členom o izhajanju sv. Duha, česar Rim tedaj še ni sprejel, prim. Notitia de colloquio Romano de symbolo fidei inter dominum Leonem... papam et... missos Caroli imperatoris, a. 810. Werminghoff, I. 239—244) in obširne njega razlage:

Hanc igitur catholicae fidei sincerissimam puritatem volumus omnes Dei sacerdotes omnesque gradus ecclesiae summo cum studio et absque ullo vitio, ita ut ne unus quidem apex intermittatur vel augeatur, distincte et sensatim discendo memoria retinere et posteris suis discenda relinquere.²

O veri in očenašu pravi takoj nato:

Symbolum vero et orationem dominicam omnis Christianus memoriter sciat, omnis aetas, omnis sexus omnisque conditio, masculini, feminae, iuvenes, senes, servi, liberi, pueri, coniugati innuptaeque puellae, quia sine hac benedictione nullus poterit in caelorum regno percipere portionem. Qui autem observaverit haec et a malis operibus se custodierit, et in praesenti saeculo salvus erit et in futuro cum angelis congaudebit.³

4. SYNODUS RISPACENSIS. 798 ?

(Werminghoff, I. No. 22. 196—201.)

A. Arnonis encyclica.

(Werminghoff, I. p. 196—197.)

Sincerrimae dilectionis venerabiliter praeferendo et cum omni caritatis amore amplectendo N. digno Dei antestiti supplex sanctae Iuvavensis ecclesiae archiepiscopus N. bene cupiens prosperitatis vestrae hic in praesenti vita et in futuro saeculo. ... Deo auspice nos coadunati sumus synodalem conlocutionem exercere ad Rispah die inchoante XIII. Kalendas Septembris.⁴ Quapropter bonum est, ut die statuto vos ipsi illuc veniatis et precipiatis vestro chorepiscopo, ut illuc veniat, ac archipresbyteris vestris seu ceteris primoribus ecclesiasticis et de illa vestra abbatia illos proceres monachos, quantos vobis

¹ Cf. *Adm. gen. c. 32. 61. 70. Pazi na dodatek:* et tradatur.

² *Werminghoff, I. p. 189.*

³ *L. c. Cf. Synod Francofurt. c. 33. Adm. gen. c. 82. odst. 3. proti koncu in odst. 6. proti koncu.*

⁴ 20. avgusta.

videtur, et si illa capitula, quae in illa synodo in Francia gesta fuerunt, scripta habeatis, vobiscum deferte¹... Et hoc scitote, quia ad confratres nostros episcopos istam exemplariam scriptam directam habemus. Perlecta hac epistola a vestra dilectione nobis sospitatem vestram per missum aut per indocolum vestrum nobis innotescere non pigeatis.

C. Arnonis Instructio pastoralis.

(Werminghoff, I. p. 197—201.)

Nadškof Arno tu ni priobčil določil sinode same, ampak jih je strnil v pastirsko navodilo tako, da jih je sporočil vsej duhovščini solnograške nadškofije. Posamezni člani so posneti po Adm. gener. iz l. 789. in drugih Karlovih kapitularjih. Ni dvoma, da je hotel Karlovo cerkveno zakonodajo uveljaviti tudi v svoji nadškofiji, o čemer priča tudi vabilo k sinodi.

4. Presbyteros, qui sunt apud illum, in parrochia secundum populum constituat; unicuique per singula loca iungat, ut curam pastoraalem in populo exerceant, non tam per cupiditatem quam per lucrum animarum. Et describat episcopus suis presbyteris, quanta vel qualia loca ad regendum eis consignaverit; praecipiat, ut nullum neglectum de officio suo debeant habere. Et hoc consideret episcopus, ut ipsi presbyteri non sint idiothae, sed sacras scripturas legant et intellegant, ut secundum traditionem Romanae aeccliesiae possint instruere et fidem catholicam debeant ipsi agere et populos sibi commissos docere, missas secundum consuetudinem caelebrare, sicut Romana traditio nobis tradidit. Baptismum publicum constitutis temporibus per II vices in anno faciat, in Pascha, in Pentecosten; et hoc secundum ordinem traditionis Romanae debet facere.²

5. Sacramentarium³ unusquisque habeat, quod episcopus debet considerare, quomodo scriptum sit secundum ordinem, ut lex Domini per neglectum non pereat, sed cum summa reverentia sacerdos admoneat, qualiter per castitatem puram ad aeccliesiam Dei veniant vel orationibus vacent, oblationes Deo offerant, et semper illos admoneat more pastoralis, abstineant se a fornicatione, a periuriis, a furtis, ab idolorum contagiis, ut vota non solvant more paganorum, sed soli Deo cum timore et reverentia decimas offerant et suum baptismum custodiant, fidem Christianam conservent, et si per neglectum aliquis peccaverit, ipsum sacerdos praedicet et doceat, qualiter ad aeccliesiam Dei revertatur et confessionem coram Deo sacerdoti offerat et de neglectis

¹ De synodo anno 798. sub Karolo Magno rege habita nihil constat. Werminghoff.

² Prim. Conventus episcoporum ad ripas Danubii, Werminghoff, I. št. 20. str. 173. Prim. Gradivo, št. 303.

³ Id est librum sacramentorum. cf. Haltonis Basiliensis episcopi (807—823) statuta, c. 6, Boretius, I. No. 177. (gl. spodaj št. 18.), praeterea Ducange s. v. sacramentum. Werminghoff.

penitentiam agat; et emendatus in olivae sancto sit revocatus,¹ postquam cessat mala agere; post tempus aliquot iuxta verbum episcopi vel presbyteri festis diebus non cesset communicare. Et si in parrochia sua aliquis presbyter hominem superbum tumidumque invenerit, qui fidem suam, quam debet habere, non custodit nec sacerdoti obaudire voluerit, adhibeat testes II vel III; si nec sic audire voluerit, dicat coram tota aecclesia, forsitan timet et erubescet et per talem verecundiam quod blandiens noluit tunc emendet confusus. Et si ista non praevalent, tunc recurrat ad consilium episcopi sui, qui praeest populo, et ipse blandis verbis oppugnare studeat et ad synodum sanctae aecclesiae revocare; et si hoc non praevalet, tunc proferat ei sententiam, quali digni sunt qui ita agunt. Proponat ei poenas sempiternas, iudicium divinum, ut, si nec ita voluerit, tunc coram aecclesia excommunicatus ab aecclesia eiectus sit nec ad orationem recipiendus nec in aecclesia cum Christianis aliis sociatus sit, ut caeteri, qui haec audiunt, pertimescant et animas suas custodire non neglant.

16. Et hoc secundum priscorum patrum antiquos canones omnino observare debemus, ut qui ab universali synodo pro certis criminibus excommunicatus fuerit, ante emendationem et convers[at]ionem non suscipiatur ab aliquo, non episcopus, non presbyter, non diaconus, non laicus et nullus omnino de populis aecclesiae; et si pertinax perseveraverit et noluerit converti ad unitatem aecclesiae, nec post mortem in memoria eius nec scriptum nec oblationes pro illo offerre in aecclesia catholica non debeant nec suas elemosinas recipere. Et si quis ante emendationem cum tali communicaverit, iuxta canones antiquos excommunicetur cum illo usque ad correctionem et ad emendationem vitae suae.

17. Et hoc observare debemus, ut qui viventes peccaverunt peccatum usque ad mortem elemosinam vel pecuniam nullus sacerdos accipiat, quia cum illis quisbuslibet peccantibus et viventibus communicare prohibemus.

5. SYNODUS AQUISGRANENSIS. 801. mense Novembri.

Tej sinodi examinationis episcoporum et clericorum, kakor pravijo Annales Iuvavenses maiores (MG. SS. I. 87), pripisuje Werminghoff, I. št. 27. odločbe, ki so se uporabile v nekaterih kmalu nato spisanih kapitulih; to so A) capitula, quae electi sacerdotes custodienda atque adimplenda censuerunt, B) capitula de presbyteris admonendis.

¹ *Ad verba illa: emendatus — revocatus cf. Rom 11, 24: Nam si tu ex naturali excisus es oleastro et contra naturam insertus es in bonam olivam, quanto magis ii. qui secundum naturam inserentur suae olivae. Werminghoff.*

I. CAPITULA EX DIVINARUM SCRIPTURARUM SCRIPTIS,
QUAE ELECTI SACERDOTES CUSTODIENDA ATQUE ADIM-
PLENDA CENSUERUNT.

(Boretius, No. 36. p. 105—107.)

Boretius jih je pripisoval z nekim dvomom oktobrski sinodi v Aachenu iz l. 802. V dveh izmed najstarejših rokopisov stoji za Legationes edictum iz marca 789. in pred kapitularji iz leta 802. in 803. Zato jih Werminghoff datira k novembrski sinodi aachenski iz l. 801. Vendar navaja Werminghoff, op. str. 228/29, tele Mühlbacherjeve besede iz Regg. imp. I. n. 377: Eine sichere Entscheidung über die Gesetzgebung dieser Jahre oder auch nur die Zugehörigkeit der einzelnen Kapitularien zu dieser oder jener Synode ist auch auf Grund der neuen Ausgabe von Boretius nicht zu gewinnen und wird sich nie gewinnen lassen.

5. Ut unusquisque sacerdos orationem dominicam et symbolum populo sibi commisso curiose insinuet ac totius religionis studium et christianitatis cultum eorum mentibus ostendat.

21. Ut cuncti sacerdotes omnibus illis confitentibus eorum crimina dignam poenitentiam cum summa vigilantia ipsis indicent, et omnibus infirmis ante exitum vitae viaticum et communionem corporis Christi misericorditer tribuant.

II. CAPITULA DE PRESBYTERIS ADMONENDIS.

(Boretius, I. No. 120. p. 237—38.)

Pertz, MG. LL. I. p. 160. jih prisoja aachenski sinodi iz nov. l. 809., Boretius jih le splošno prisoja provincialni ali splošni sinodi Karlove dobe.

1. Primo omnium admonendi sunt de rectitudine fidei suae, ut eam et ipsi teneant et intelligant et sibi subiectis populis vivo sermone annuntient. Et unusquisque eos quos habet in suo ministerio cognoscat, sive viros sive feminas, ut noverit singulorum confessiones et conversationes, quia pro omnibus redditurus est rationem Deo.

3. Tertio, ut orationem dominicam, id est Pater noster, et Credo in Deum omnibus sibi subiectis insinuent et sibi reddi faciant tam viros et feminas quamque pueros.

5. Quinto, ut ipsi presbyteri tales scholares habeant, id est ita nutritos et insinuatos, ut si forte eis contingat non posse occurrere tempore competenti ad ecclesiam suam officii gratia persolvendi, id est tertiam, sextam, nonam et vespertas, ipsi scholarii et signum in tempore suo pulsent et officium honeste Deo persolvent.

Sorodni teksti.

Tem kapitulom treba, kakor sodi Mühlbacher², n. 378, pridružiti še a) capitula de ecclesiasticis examinandis (Boretius, št. 38.); b) capitula ad lectionem canonum et regulae s. Benedicti pertinentia (Boretius, št. 37.), ki jih je oboje Boretius z vprašajem prisodil oktobrski sinodi aachenski iz l. 802; c) interrogationes examinationis (Boretius, št. 116), ki je o njih sodil Boretius, da jih je sestavil kak škof po l. 803. Gl. Werminghoff, I., str. 228/29, op. 1.

a) CAPITULA DE EXAMINANDIS ECCLESIASTICIS.

(Boretius, I. št. 38. p. 109—11.)

Mühlbacher misli, da je to navodilo za kakega cesarskega poslanca, ki naj bi bil izvršil iussa Karoli per universum regnum episcopis, abbatibus, presbiteris pertinentia po novembrski sinodi aachenski iz l. 801. Werminghoff, n. m.

Omnes ecclesiasticos de eorum eruditione et doctrina diligenter examinare, et in eadem examinatione nos quamvis imperiti simus per provinciam istam, et non solum aeclesiasticorum dogma, sed etiam laicorum investigare iussa sunt nutrimenta vel benivolentia sanctae exercende iustitiae.

3. Quomodo catecuminos de fide christiana instruere soleant, ac deinde quomodo missas speciales sive pro defunctis vel etiam pro vivis sciant commutare rationabiliter secundum utrumque sexum sive in singulari numero sive in plurali.

4. Similiter et in doctrina populorum et in officio praedicandi necnon et confessione peccatorum, qualiter eos agere doceant, qualiter eis remedium peccatorum imponere sciant vel procurent.

Reliquo populo.

8. Deinde praeceptum est, de fide sua pleniter unumquemque examinare, qualiter vel ipsi credant vel alios credere doceant.

9. Similiter et orationem dominicam quomodo intellegant; et ipsam orationem vel symboli sensum pleniter discant, et sibi et aliis insinuare praevaleant.

13. Omnibus omnino christianis iubetur symbolum et orationem dominicam discere.

14. Ut nullus infantem vel alium ex paganis de fonte sacro suscipiat, antequam symbolum et orationem dominicam presbitero suo reddat.

15. Ut incestas nuptias omnino vitare doceantur et abstinere a fornicatione, homicidio, furto, periurio, malificio, ab auguriis et incantationibus vel sacrilegio, ebrietate et convitio, rapina, odio vel invidia, et sanctam communionem digne excipiant.

c) INTERROGATIONES EXAMINATIONIS.

(Boretius, št. 116. p. 234.)

Vprašanja je sestavil kak škof na osnovi že omenjenih ukazov po določenih aachenskega zbora l. 801. Werminghoff, n. m.

In palatio regis inventum habent, ut presbyteri non ordinentur priusquam examinentur.¹

1. Interrogo vos, presbyteri, quomodo credetis ut fidem catholicam teneatis seu symbolum et orationem dominicam quomodo sciatis vel intellegitis.

3. Benitentialem quomodo sciatis vel intellegitis.

11. Laicos etiam interrogo, quomodo legem ipsorum sciant vel intellegant.

12. Ut unusquisque filium suum litteras ad discendum mittat, et ibi cum omni sollicitudine permaneat usque dum bene instructus perveniat.

6. QUAE A PRESBYTERIS DISCENDA SINT.

(Boretius, I. No. 117. p. 235.)

Hefele² (III. 745) misli, da izvirajo ti kapituli iz aachenske sinode v oktobru l. 802. Boretius pusti vprašanje, kdo jih je sestavil, odprto, ne vidi pa nikakega dokaza, da bi jih bilo prisoditi Karlu Velikemu; primerja jih pa kapitularju poslancev, izdanemu v Theodonis villa l. 805., mislim da neupravičeno, vsaj glede naše snovi, ki je tam sploh ni. Pač pa bi jih primerjal št. 116. (Interrogationes examinationis, gl. zg. 5. II. b.) Prim. Werminghoff, I. str. 229.

Haec sunt quae iussa sunt discere omnes ecclesiasticos.

Fidem catholicam sancti Athenasii et cetera quaecumque de fide.

2. Symbolum etiam apostolicum.

3. Orationem dominicam ad intellegendum pleniter cum expositione sua.

7. Paenitentialem.

¹ Boretius primerja s tem št. 40. Capitulare missorum, ki ga datira v l. 803. (dan je na sv. Janeza Krstnika v Moguntiji):

Cap. 2. Ut presbyteri non ordinentur priusquam examinentur ...

7. CAPITULUM MISSORUM SPECIALE. 802 ?

(Boretius, I. No. 35. p. 102—104.)

Mühlbacher, *Regesta imperii*², I. n. 391. prisoja te kapitule aachenskemu cerkvenemu zboru iz oktobra 802. (dočim prisoja aachenskemu zboru iz marca istega leta Boretijeve št. 33. in 34., ki za nas nimajo pomena). Boretius misli, da so sestavljene po raznih starejših določilih (*Adm. gen.*, Dionysio-Hadriana, Boret., št. 34) in to za nekatere posebne poslance. Aachenskemu cerkvenemu zboru iz oktobra 802. prisojajo sicer še Hefe (Conciliengeschichte², III. 745) Boretijeve št. 37., 38., 116., 117., Boretius sam pa št. 36., 37., 38. Werminghoff si zato ne prisoja sodbe, ampak registrira v opomnji na str. 229/30, kako drugi sodijo o razdelitvi kapitarjev na aachenskem zboru l. 801. in 802.¹

29. Ut fides catholica ab episcopis et presbyteris diligenter legatur et omni populo praedicetur. Et dominicam orationem ipsi intelligant et omnibus praedicent intelligendam, ut quisque sciat quid petat a Deo.²

30. Ut omnis populus christianus fidem catholicam et dominicam orationem memoriter teneat.³

8. CAPITULARE MISSORUM. 801—813.

(Boretius, I. No. 60. p. 147.)

2. Ut laici symbolum et orationem dominicam pleniter discant.⁴

9. CAPITULA IN DIOECESANA QUADAM SYNODO TRACTATA.

(Boretius, I. No. 119. p. 236—237.)

Ammonere vos cupio, fratres et filioli mei, ut ista pauca capitula quae hinc scripta sunt intentius audiatis.⁵

1. Imprimis, ut sacerdos Dei de divina scriptura doctus sit et fidem Trinitatis recte credat et alios doceat et suum officium bene possit implere.

¹ a) *Sinodi v novembru 801. prisoja Mühlbacher Boretijeve št. 36., 120. in misli, da so z njimi v zvezi še št. 37., 38., 116. — b) Sinodi v marcu 802. pripisuje Mühlbacher Boretijeve št. 33., 34., Simson (Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Großen, II, 274) misli, da tega zbora sploh ni bilo. — c) Aachenski sinodi iz oktobra 802. pa prišteva Mühlbacher Boretijevo št. 35., Boretius št. 36., 37., 38., Hefe pa št. 37., 38., 116., 117.*

² Cf. *Adm. gen. c. 61. 70.*

³ Cf. *Syn. Foroiul. prooem.*

⁴ Cf. *Capp. a sacerdotibus propos. a. 801, c. 5; capp. de examinandis eccles. a. 801, c. 9., 13. (Boretius).*

⁵ *Prim. Exhort. ad plebem christianam!*

3. Ut signaculum¹ et baptisterium memoriter teneat.

4. Ut de canonibus doctus sit et suum penitentiale bene sciat.

10. KAROLI M. AD GHAERBALDUM EPISCOPUM LEODIEN-
SEM EPISTOLA

ET

GHAERBALDI AD DIOECESEOS SUAE PRESBYTEROS
EPISTOLA.

(803.—810. Boretius, I. No. 122. p. 241—242.)

Ghaerbald je bil škof v Lüttichu (Liègeu) od l. 784. do 810. Karlovo pismo ne more biti že iz l. 801/02., ko so škofje pravkar šele dobili nove ukaze.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Karolus serenissimus augustus a Deo coronatus magnus pacificus imperator Romanum gubernans imperium, qui et per misericordiam Dei rex Francorum et Langobardorum, Garibaldo episcopo in Domino salutem.

Bene igitur recordari credimus sanctitati tuae, qualiter saepius in conventu et concilio nostro monuimus de praedicatione in sancta Dei ecclesia, ut unusquisque vestrum secundum sanctorum canonum auctoritatem et praedicare et docere deberet: primo omnium de fide catholica, ut et qui amplius capere non valuisset tantummodo orationem dominicam et symbolum fidei catholicae, sicut apostoli docuerunt, tenere et memoriter recitare potuisset; et ut nullus de sacro fonte baptismatis aliquem suscipere praesumeret, antequam in vestra aut ministrorum vestrorum sacri ordinis praesentia orationem dominicam et symbolum recitaret.² Et sicut in proximo comperimus, in die apparitionis Domini³ multi fuerunt apud nos inventi qui volebant suscipere infantes de sacro fonte baptismatis; quod iussimus singulariter et diligenter examinare et requirere, si orationem dominicam et symbolum ut supra diximus scirent aut memoriter tenerent; et plures fuerunt qui nulla exinde in memoriam habebant. Quibus praecipimus abstinere, ut antequam orationem et symbolum scirent et recitare potuissent, neque aliquem de sacro fonte baptismatis suscipere praesumerent. Et valde erubescentes fuerunt ex hac re et spondere volebant, ut, si concessum eis fuisset, ad tempus hoc improprium a se potuissent auferre. In quo loco intelleximus, quod non eis fuit convenientia, et, sicut in capitulari nostro⁴ potestis repperire, discretionem factam habuimus,

¹ *Symbolum. Boretius.*

² *Capit. de examin. ecclesiasticis, Bor. 38. c. 14.*

³ *Razglašenje Gospodovo 6. jan.*

⁴ *Capitulare non extat. Boretius.*

quanto tempore se unusquisque abstinere debuisset ad hoc opere, usque dum bonus fideiussor esse valeret in hoc negotio; scilicet aut certe statim alium inveniret scientem, aut, si infirmitas non impediret, expectaret de pascha usque in pentecosten, donec ipse disceret ea quae supra dicta sunt. Nunc autem denuo monemus, ut memores sitis, sicut condecet, de ministerio sacerdotali et conventum habeatis cum vestris sacerdotibus et diligenter omnem rei veritatem requirite et examine; ita ut opus Domini non praetereat nec aliqua requisitio vobis exinde fiat ante conspectum sanctae magestatis.

Ghaerbaldus clementia Dei episcopus omnibus presbyteris qui infra parochiam nostram consistunt et ecclesias Domini una nobiscum Deo auxiliante regunt in Domino perpetuam optamus salutem.

Cognoscatis quia epistola domni et serenissimi imperatoris nostri ad nos venit, quae relecta est in praesentiam nostram, ubi comperimus quia domnus noster imperator existimat, nostram esse negligentiam ut non annuntiemus pleniter de oratione dominica, ut sciant, et symbolum quod apostoli docuerunt; et domno nostro dictum est, quia nostra pigritia sit, qui sacerdotes in populo, et praedicare et docere populum debemus, qualiter per rectam fidem et orationem et opus bonum ad caelestia regna perveniant; et ex parte credo, quod vestra aliquorum negligentia sit. Propterea mandamus vobis atque contestamur per tremendam omnipotentis magestatem, ut negligentes de hac re amplius non existatis, sed pleniter cum omni studio et omni diligentia, ut unusquisque vestrum ad suam basilicam, vel in quantascumque basilicas missarum sollempnia celebrat, praedicare et commonere unusquisque iuxta modum capacitatis suae faciat ex praecepto Dei omnipotentis et verbo domni nostri imperatoris seu et parvitas nostrae; quia tantum pondus nobis suprapositum inter vos partire debemus, ut unusquisque orationem dominicam, id est Pater noster qui est in coelis et reliqua quae sequuntur, et symbolum sicut docuerunt sancti apostoli discere et in memoriam retinere studeat et ore proferre, quia sine fide impossibile est placere Deo, et opus bonum; et adnuntiatis populo, quia haec est arma unde se contra diabolum defensare debet, et adversum generis umani inimicum pugnare debent. Haec est arma spiritualis in qua vincitur diabolum, et gaudent de victoria illi qui cum ista arma pugnant, id est rectam credulitatem, fidem et orationem et opus bonum. Sufficiant ista vobis. Ceterum si vos aliquando de ista adnuntiatione negligentes eritis, arcus et distinctius vos distringere debemus.

11. GHAERBALDI LEODINENSIS EPISCOPI CAPITULA.

802—810.

(Boretius, I. No. 123. p. 242—244.)

9. Ut unusquisque secundum possibilitatem suam certare faciat de ornatu ecclesiae suae, scilicet in patena et calice, planeta et alba, missale, lectionario, martyrologio, poenitentiale, psalterio vel aliis libris quos potuerit, cruce, capsula, velud diximus iuxta possibilitatem suam.

10. Ut qui homicidium confessi fuerint, iubeat eos presbyter abstinere XL diebus ab ecclesia et a communione, antequam ab episcopo reconcilientur, aut episcopus eos presbyteris reconciliari iusserit.

11. Ut omnis presbyter curam et sollicitudinem agat, ne aliquis in infirmitate positus ad extremum veniens sine viatico de hoc saeculo exeat ad quos accedere potuerit; quod si exinde neglegens fuerit, periculum sui honoris subiaceat.

12. Ut unusquisque presbyter in suam ecclesiam admonitionem aliquam et exhortationem ad populum faciat, ut unusquisque se corrigat ab iniquitate et transeat ad bonitatem, sicut scriptum est:¹ *declina a malo et fac bonum*.

12. MISSI CUIUSDAM ADMONITIO. 801—812.

(Boretius, I. No. 121. p. 238—240.)

Podobno kakor Adm. gen, c. 82. razlaga ta cesarski poslanec najprej veroizpoved, nato dela po veri, t. j. ljubezen do Boga in do bližnjega, iz česar izhaja tudi, da se je treba grehov varovati in delati dobra dela; nato slede še stanovski nauki. Značilen je člen o veri, ki se ponavlja pozneje v obrazcih »vere in spovedi« in v »činu« (pag. 239, v. 9—12):

Credite quod (*Filius Dei*) pro salute nostra mortem passus est et tertia die resurrexit a mortuis, ascendit in celos, sedens ad dexteram Dei. Credite eum venturum ad iudicandum vivos et mortuos, et tunc reddet unicuique secundum opera sua.

13. CAPITULA ECCLESIASTICA. 810—813?

(Boretius, I. No. 81. p. 178.)

12. Ut nullus presbyter aut laicus poenitentem invitet vinum bibere aut carnem manducare, nisi ad praesens pro ipso unum vel duos denarios, iuxta qualitatem poenitentiae, dederit.

¹ Ps 34, 15.

15. Ut unusquisque presbyter capitula habeat de maioribus vel de minoribus vitiis,¹ per quae cognoscere valeat vel praedicare subditis suis, ut caveant ab insidiis diaboli.

20. De iudicio poenitentiae ad interrogandum reliquimus, per quem poenitentialem vel qualiter iudicentur poenitentes; et de incestibus, quibus liceat iungere, quibus non.

14. CAPITULA DUO INCERTA.

(Boretius, I. No. 130. p. 257.)

Boretius sodi, da sta ta dva kapitula težkóda Karlova, češ da kazni, ki jih grozita, niso v slogu prejšnjih Karlovih kazenskih nalogov. Na drugi strani pa je treba upoštevati, da ljudem ni bilo težko učiti se molitev v domačem jeziku, pač pa v latinškem. In latinsko učenje je zahteval prav Karel Veliki. Sodil bi, da ukaza po l. 813. nista mogla nastati, pa tudi ne dosti prej.

1. Episcopus in cuius parochia aliquis consistens aliquid iniuste fecerit semel et bis et tercio, si necesse, vocabit illum sua admonitione per suum nuntium canonice ad emendationem sive compositionem et ad poenitentiam, ut Deo et ecclesiae quam lesit satisfaciat. Si autem despexerit atque contempserit eius admonitionem et saluberrimam invitationem, feriat illum pastoralis virga hoc est sententia excommunicationis et a communione sanctae ecclesiae omniumque christianorum sit separatus usque ad congruam satisfactionem et dignam emendationem. Quam excommunicationem debet isdem episcopus seniori illius notam facere et omnibus coepiscopis, ne eum recipiant usque ad dignam satisfactionem.²

2. Symbolum et orationem dominicam vel signaculum omnes discere constringantur. Et si quis ea nunc non teneat, aut vapulet aut ieiunet de omni potu, excepto aqua, usque dum haec pleniter valeat; et qui ista consentire noluerit, ad nostram praesentiam dirigatur.³ Feminae vero aut flagellis aut ieiuniis constringantur. Quod missi nostri cum episcopis praevideant ut ita perficiatur; et comites similiter adiuvant episcopis, si gratiam nostram velint habere, ad hoc constringere populum ut ista discant.

¹ *To se nanaša na spovedne obrazce, ki dele glavne grehe (v prvem delu, izražene s substantivi) od malih grehov opuščanja dolžnosti (v drugem delu, izražene z glagoli in stavki).*

² *Prim. Syn. Ripacensis, Arnonis instructio pastoralis, c. 16, Gl. zgoraj, št. 4.*

³ *Prim. Karlovo pismo škofu Ghaerbaldy; zg. št. 10.*

15. SYNODUS REMENSIS. 813. medio mense Maio.

(Werminghoff, I. No. 35. p. 253—258.)

Hic est ordo capitulorum breviter adnotatus, quae anno dominicae incarnationis DCCCXIII. notata sunt in conventu metropolitanae sedis Remensis ecclesiae a domno Karolo piissimo Caesare more priscorum imperatorum congregato, ordinante Uulphario eiusdem sanctae sedis archiepiscopo... mediante mense Maio...

Cap. I. est de fidei ratione, ut unusquisque iuxta intellectum suae capacitatis Domino largiente disceret et intellegeret atque operibus pleniter observaret.

II. Ut orationem,¹ quam dominus noster Iesus Christus discipulos suos orare docuit, verbis discerent et sensu bene intellegerent, quia illam ignorare nulli Christiano licet.

XII. Omnibus his actis ventilata est ratio paenitentiae, ut sacerdotes certius intellegerent, quomodo confessiones recipere et paenitentiam secundum canonicam institutionem paenitentibus deberent indicare.

XIII. Ventilata est ratio octo principalium vitiorum, ut unusquisque diversitatem illorum sciret et ab illis Domino auxiliante se intellegeret custodire et aliis praedicare.

XVI. Ut episcopi et presbyteri examinent, qualiter confitentibus peccata diiudicent et tempus paenitentiae constituent.

16. SYNODUS MOGUNTINENSIS. 813. (mense Maio) — Iun. 9.

(Werminghoff, I. No. 36. p. 258—273.)

...Gloriosissimo et christianissimo imperatori Karolo Augusto, verae religionis rectori ac defensori sanctae Dei ecclesiae, una cum prole sua eiusque fidelibus vita et salus, honor et benedictio cum victoria sine fine mansura.

De symbolo et oratione dominica. XLV. Symbolum, quod est signaculum fidei, et orationem dominicam discere semper ammonent sacerdotes populum Christianum, volumusque, ut disciplinam condignam habeant qui haec discere neglegunt, sive ieiunio sive in alia castigatione. Propterea dignum est, ut filios suos donent ad scolam, sive ad monasteria sive foras presbyteris, ut fidem catholicam recte discant et orationem dominicam, ut domi alios edocere valeant. Qui vero aliter non potuerit vel in sua lingua hoc discat.

Facta est autem haec synodus in civitate Mogontia, in claustrum basilicae sancti Albani martyris, anno Domini DCCCXIII. et imperii domni Karoli imperatoris anno XIII., indictione V., V. Idus Iunii, ubi sederunt episcopi XXX, abbates XXV.

¹ Cf. Mt. 6, 9 sqq.

17. SYNODUS TURONENSIS. 813.

(Werminghoff, I. No. 38. p. 286—293.)

XVII. Visum est unanimitati nostrae, ut quilibet episcopus habeat omelias continentes necessarias ammonitiones, quibus subiecti erudiantur, id est de fide catholica, prout capere possint, de perpetua retributione bonorum et aeterna damnatione malorum, de resurrectione quoque futura et ultimo iudicio et quibus operibus possit promereri beata vita quibusve excludi. Et ut easdem omelias quisque aperte transferre studeat in rusticam Romanam linguam aut Thiotiscam, quo facilius cuncti possint intellegere quae dicuntur.

XVIII. Episcoporum sit magna sollicitudo presbyteris suis tradere baptismi sacramentum et quid in eodem renuntiandum, quidve credendum sit. Renuntiat ergo diabolo et operibus eius. Opera enim diaboli opera carnis esse intelleguntur, quae sunt homicidia, fornicationes, adulteria, ebrietates et multa alia his similia, quae nimirum diabolico instinctu prius cogitatione mentis concipiuntur quam opere perpetrentur. Pompae vero eiusdem sunt superbia, iactantia, elatio, vana gloria, fastus et alia quamplurima, quae ex his oriri videntur.

18. HAITONIS EPISCOPI BASILEENSIS CAPITULA ECCLESIASTICA. 807—823.

(Boretius, No. 177. p. 362—366.)

Haito je bil baselski škof od l. 807. do 823. Boretius sodi, da so ti kapituli nastali po velikem mogunškem zboru l. 813.

1. Primo omnium discutienda est sacerdotum fides, qualiter credant et alios credere doceant; ubi et exempla proponenda sunt, quatenus a creatura creator quantumcumque possit intellegi.

2. Secundo iubendum, ut oratio dominica in qua omnia necessaria humanae vitae comprehenduntur et symbolum apostolorum in quo fides catholica ex integro comprehenditur ab omnibus discatur, tam latine quam barbarice, ut quod ore profitentur corde credatur et intellegatur.

6. Sexto, quae ipsis sacerdotibus necessaria sunt ad discendum, id est sacramentarium, lectionarius, antifonarius, baptisterium, compotus, canon penitentialis, psalterium, homelieae per circulum anni dominicis diebus et singulis festivitibus aptae. Ex quibus omnibus si unum defuerit, sacerdotis nomen vix in eo constabit: quia valde periculose sunt euangelicae minae quibus dicitur¹: 'si cecus caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt'.

¹ Mt 15, 14.

22. Vicesimo secundo admonendi sunt, ut sciant populis denuntiare, quae sint opera misericordiae cum fructibus suis quae euangelica et apostolica pagina complectitur, quibus pervenitur ad vitam, quaeve opera iniquitatis cum fructibus suis multiplicibus, quibus calle sinistro ad aeternum tenditur interitum. Et ut periurii crimen omnimodo devitent, quae non solum in euangelio vel reliquis sanctorum crimen periurii, sed in veritate, quae Deus est, si mentitur, perpetrari dinoscitur.

B. O praznovanju nedelje in nedeljskih pridigah.

19. ADMONITIO GENERALIS. 789. mense Martio 23.

(Boretius, I. No. 22. Gl. št. 1.)

Cap. 15. **Ad omnes.** Item in eodem concilio¹ ut a vespera usque ad vesperam dies dominica servetur.

81. **Omnibus.** Statuimus quoque secundum quod et in lege² Dominus praecipit, ut opera servilia diebus dominicis non agantur, sicut et bonae memoriae genitor meus in suis synodalibus edictis mandavit,³ id est quod nec viri ruralia opera exerceant nec in vinea colenda nec in campis arando, metendo vel foenum secando vel sepem ponendo nec in silvis stirpare vel arbores caedere vel in petris laborare nec domos construere nec in orto laborare; nec ad placita convenient nec venationes exerceant. Et tria carraria opera licet fieri in die dominico, id est ostilia carra vel victualia vel si forte necesse erit corpus cuiuslibet ducere ad sepulcrum. Item feminae opera textilia non faciant nec capulent vestitos nec consuent vel acupictile faciant; nec lanam carpere nec linum battere nec in publico vestimenta lavare nec berbices tundere habeant licitum, ut omnimodis honor et requies diei dominicae servetur. Sed ad missarum sollempnia ad aecclesiam undique convenient et laudent Deum in omnibus bonis quae nobis in illa die fecit.

¹ *Conc. Laodic. c. 29. Boretius.*

² *Exod. 20, 8—10.*

³ *Synodus Vernense, Boretius, No. 14. c. 14. De die dominico (conc. Aurelianense, a. 538. c. 28):* »Quia persuasum est populis de die dominico, agi cum caballis aut bubus et vehiculis itinera non debere, neque ullam rem ad victum preparare, vel ad nitorem domus vel hominis pertinentem ullatenus exercere, quae res ad iudaicam magis quam ad christianam observationem pertinere probatur, id statuimus, ut die dominico quod ante fieri licuit liceat. De opere tamen rurale, arata aut vinea, sectionem, excussionem, exartum, vel sepe censuimus abstinenda, quo facilius ad ecclesiam venientes orationis gratia vacent. Quod si inventus fuerit quis in operibus supra-scriptis quae interdicta sunt exercere, qualiter emendare debeat, non in laicorum distractionem sed in sacerdotibus castigationem consistat.«

20. DUPLEX LEGATIONIS EDICTUM. 789. m. Martio 23.

(Boretius, I. No. 23. p. 62—64.)

25. Ut in diebus festis vel dominicis omnes ad ecclesiam veniant; et non invitent presbyteros ad domos suas ad missam faciendam.

21. SYNODUS FRANCONOFURTENSIS. 794.

(Boretius, I. No. 28. Gl. zg. št. 2.)

21. Ut dies dominica a vespera usque ad vesperam servetur.

22. SYNODUS FOROIULIENSIS. 796. vel 797.

(Werminghoff, I. No. 21. Gl. zg. št. 3.)

Capitulum XIII. Diem autem dominicum inchoante noctis illius initio, id est¹ vespere sabbati, quae in prima luce sabbati, quando signum insonuerit vel hora est ad vespertinum caelebrandum officium, non propter honorem sabbati ultimi, sed propter sanctam illam noctem primi sabbati, hoc est dominici diei, cum omni reverentia et honorifica religione venerari omnibus mandamus Christianis, abstinere primum omnium ab omni peccato et ab omni opere carnali, etiam a propriis coniugibus et ab omni opere terreno et nichil aliud vacare nisi ad orationem, concurrere ad ecclesiam cum summa mentis devotione, cessante omni causarum strepitu, cum caritate et dilectione benedicere Deum patrem et laudare totis medullis cordis unigenitum Dei filium, qui istam diem per gloriosam suam sanctificavit resurrectionem, et ymnum dicere sancto Spiritui, qui eam benedixit per admirabilem suum adventum, quando in² igneis linguis super beatos descendit apostolos... Cetere vero principales festivitates et ipse sunt veneranter honorandae vel custodiendae. Et illa festa, quae sacerdotes in ecclesia praedicant, modis omnibus sunt custodienda. Nos autem, qui sacerdotes vocamur, debemus populum nobis subiectum et praedicando verbis in omni bono et faciendo quae docemus exemplis instruere, in caritate, in castitate, in humilitate, in continentia, in modestia, in vigiliis, in ieiuniis et oratione, in religione, in elemosinis, in hospitalitate, in quantum vires permittunt, in verbo sapientiae sale condito, in temperantia manducandi vel bibendi, in conversatione sancta, in simplicitate cordis, in omni opere bono, pie et iuste vivendo, expectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei et salvatoris nostri Iesu Christi,³ qui cum patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

¹ Cf. Mt 28, 1.² Cf. Apd 2, 3.³ Tit 2, 13.

23. SYNODUS AQUISGRANENSIS. 801. m. Nov.

I. CAPITULA EX DIVINARUM SCRIPTURARUM SCRIPTIS, QUAE ELECTI SACERDOTES CUSTODIENDA ATQUE ADIMPLENDA CENSUERUNT.

(Boretius, I. No. 36. Gl. zg. št. 5. I.)

4. Ut omnibus festis et diebus dominicis unusquisque sacerdos euangelium Christi populo praedicet.

II.: Sorodni teksti.

a) CAPITULA DE EXAMINANDIS ECCLESIASTICIS,

(Boretius, I. No. 38. Gl. zg. št. 5. II. a.)

10. Ut canones et librum pastorem necnon et homelias ad eruditionem populi diebus singulis festivitatum congruentiam discant.

c) INTERROGATIONES EXAMINATIONIS.

(Boretius, I. No. 116. Gl. zg. št. 5. II. c.)

5. Euangelium quomodo legere potestis vel alios inperitos erudire potestis.

6. Homelias orthodoxorum patrum quomodo intellegitis vel alios instruere sciatis.

24. QUAE A PRESBYTERIS DISCENDA SINT.

(Boretius, I. No. 117. Gl. zg. št. 6.)

11. Euangelium intellegere, seu lectiones libri comitis.¹

12. Omelias dominicis diebus et solemnitatibus dierum ad praedicandum canonem; monachi regulam similiter et canonem firmiter.

25. CAPITULARE MISSORUM SPECIALE. 802 ?

(Boretius, I. No. 35. Gl. zg. št. 7.)

46. Ut opera servilia diebus dominicis non agantur. Et ut dies dominica a vespera ad vesperam celebretur.

26. CAPITULARE AQUISGRANENSE. 809.

(Boretius, I. No. 61. p. 147—149.)

8. Ut mercatus die dominico in nullo loco habeatur nisi ubi antiquitus fuit et legitime esse debet.

¹ *Liber comitis sive lectionarius per circulum anni. Boretius.*

27. SYNODUS ARELATENSIS. 813. mensis Maii die 10. et 11.

(Werminghoff, I. No. 34. p. 248—253.)

10. **De praedicatione.** Providimus enim pro aedificatione omnium ecclesiarum et pro utilitate totius populi, ut non solum in civitatibus, sed etiam in omnibus parrochiis presbyteri ad populum verbum faciant, ut et bene vivere studeant et populo sibi commisso praedicare non neglegant.

16. Ne in dominicis diebus publica mercata neque causationes disceptationesque exercentur et penitus a rurali et servili opere cessetur, his solummodo peractis, quae ad Dei cultum et servitium pertinere noscuntur.

28. SYNODUS REMENSIS. 813. medio mense Maio.

(Werminghoff, I. No. 35. Gl. zg. št. 15.)

14. Ut episcopi diligentius operam dent doctrinae lectionique divinae incumbant, id est canonicis libris et opusculis patrum, et verbum Dei omnibus praedicent.

15. Ut episcopi sermones et omelias sanctorum patrum, prout omnes intellegere possent, secundum proprietatem linguae praedicare studeant.

35. Ut diebus dominicis secundum Domini praeceptum nulla opera servilia quilibet perficiat nec ad placita conveniat nec etiam donationes in publico facere praesumat neque mercata exercent.

29. SYNODUS MOGUNTINENSIS. 813. (mense Maio) — Jun. 9.

(Werminghoff, I. No. 36. Gl. zg. št. 16.)

Ut praedicatio sancta assidue in ecclesia fiat. XXV. De officio praedicationis: si forte episcopus non fuerit in domo sua aut infirmus est aut alia aliqua causa exigente non valuerit, numquam tamen desit diebus dominicis aut festivitibus qui verbum Dei praedicet iuxta quod intellegere vulgus possit.

De dominicis diebus. XXXVII. Omnes dies dominicos cum omni veneratione observare decrevimus et a servili opere abstinere, et ut mercatus in eis minime sit nec placitum, ubi aliquis ad mortem vel ad poenam iudicetur.

30. SYNODUS CABILLONENSIS. 813.

(Werminghoff, I. No. 37. p. 273—285.)

50. Diei interea dominici observatio et veneratio plurimum negligitur. Unde oportet, ut authentica constitutione illius venerandi diei observatio iuxta imperium domni imperatoris statuatur.

31. SYNODUS TURONENSIS. 813.

(Werminghoff, I. No. 38. Gl. zg. št. 17.)

4. Sollicite studeat unusquisque gregem sibi commissum sacra praedicatione, quid agere quidque vitare debeat, informare. Et ipse episcopus vita, habitu, forma et conversatione sancta suis subiectis exemplum praebeat, ut iuxta dominicam vocem¹ videant opera eius bona et glorificent patrem Deum, qui in caelis est.

17. (Gl. zg. št. 17.)

40. Itemque ne mercata et placita die dominica usque fiant, interdicatur, qua oportet omnes Christianos a servili opere cessare et quasi quodam spiritali otio in laude Dei et gratiarum actione usque ad vesperam perseverare.

32. KAROLI MAGNI CAPITULA E CANONIBUS EXCERPTA. 813.

(Boretius, I. No. 78. p. 173—175. — Werminghoff, I. p. 294—297.)

14. De officio praedicationis, ut iuxta quod intellegere vulgus possit assidue fiat.

15. Ne in dominicis diebus mercatum fiat neque placitum, et ut his diebus nemo ad poenam vel ad mortem iudicetur, et de operibus cavendis ammoneatur.

33. CAPITULA MISSORUM. 813 ?

(Boretius, I. No. 83. p. 181—182.)

1. Admonendum est, ut populi christiani diebus dominicis vacent orationi et nulla opera non faciunt.

2. Ut in ullo loco diebus dominicis exspectacula neque publica mercata seu placita non fiant.

34. CAPITULA VEL MISSORUM VEL SYNODALIA. 813 ?

(Boretius, I. No. 84. p. 182—183.)

1. Qualiter admonendum est, ut populi cristiani omnes dies dominicis communicent, si est causa pro quit, dimittendum sit.

3. Ut populi cristiani vacent orationi.

35. HAITONIS EPISCOPI BASILEENSIS CAPITULA ECCLESIASTICA.

(Boretius, I. No. 177. Gl. zg. št. 18.)

8. Octavo pronuntiandum est, ut sciant tempora feriandi per annum, id est omnem dominicam a mane usque ad vesperam ob venerationem dominicae resurrectionis. Sabbatum vero operandum a mane usque ad vesperam, ne in iudaismo capiantur . . .

¹ Cf. Mt 5, 16.

Sinodalni sklep iz dobe Ludovika Pobožnega.

36. SYNODUS AQUISGRANENSIS. 836. mense Februario.

(Werminghoff, I. No. 56. p. 704—767.)

A. DECRETA CONCILII AQUISGRANENSIS (*num. arab.*)Caput II. . . (De vita et doctrina inferiorum ordinum) (*num. rom.*).

(29). Cap. V. Presbiterorum vero, qui praesunt ecclesiae Christi et in confectione divini corporis et sanguinis consortes cum episcopis sunt, ministerium esse videtur, ut in doctrina praesint populis et in officio predicandi nec in aliquo desides inventi appareant. Item ut de omnibus hominibus, qui ad eorum ecclesiam pertinent, per omnia curam gerant, scientes se pro certo reddituros rationem pro ipsis in die iudicii, quia cooperatores oneris nostri esse procul dubio noscuntur. Quapropter ab ortu nativitatis cuiusque ad se pertinentis predictam curam habeat, ne aliquis eorum absque renatione sacri baptismatis moriatur. Post acceptum autem sacrum baptismata sine manus inpositione episcopi non remaneat ac deinde inbuatur orationem scire dominicam atque symbolum. Postea vero, qualiter vivere debeat, doceatur. Si forte vitiosus vel criminosus apparuerit, qualiter corrigatur, provideatur. Si autem infirmitate depressus fuerit, ne confessione atque oratione sacerdotali necnon unctione sacrificati olei per eius negligentiam careat. Denique si finem urgentem perspexerit, commendet animam Christianam domino Deo suo more sacerdotali cum acceptione sacrae communionis, corpus sepulturae, non ut mos est gentilium, sed sicut Christianorum.

Zusammenfassung.

Die vorliegende Untersuchung will den ursächlichen Zusammenhang der Freisinger altkarantänisch-slowenischen Denkmäler (CIm 6426, f. 78 bis 78': Beichtformel, f. 158'—160: Mahnung zur Buße und Beichte, f. 160'—161': dazu gehörige Beichtformel; Ausgabe mit latein. Übersetzung: V. Vondrák, *Frisinské památky*. Prag. 1896. Böhm. Akad. d. Wiss., Lit. u. Kunst) und der altkirchenslawischen Beichtordnung (im *Euchologium Sinaiticum*, ed. L. Geitler, Zagreb. 1882. Jugosl. Akad. d. Wiss. u. Kunst, f. 66'—71) mit der karolingischen Katechese und deren Texten klarlegen.

I. Der erste Abschnitt handelt daher über die althochdeutschen und altslawischen »Beichtformeln als Katechismustexte«. Auf Grund der Predigten des Caesarius von Arles und seiner Nachfolger, besonders der angeblichen Predigten des hl. Bonifacius u. a. aus der Zeit vor Karl dem Großen und Karls des Großen selbst (Hautkappe, Über die althochdeutschen Beichten und ihre Beziehungen zu Cäsarius von Arles. Forschungen und Funde, Bd. IV, Heft 5. Münster i. W. 1917. Aschendorffsche Verlbchh.) und auf Grund der kirchlichen Gesetzgebung Karls selber wird der Umfang der Religionskenntnis festgestellt, die von jedem Gläubigen damals gefordert wurde. Es war das vor allem die vollkommene Kenntnis des Apostolischen Glaubensbekenntnisses und der Vaterunser (Admonitio generalis, 789, Frankfurter Synode, 794, Aachener Synoden 801/2: Boretius, No. 22. c. 70; No. 28, c. 33; No. 35, c. 30; 36, c. 5; 38, c. 13; 120, c. 3 u. a.), und zwar nicht nur in der Volkssprache, sondern vor allem auch lateinisch (vgl. Boretius, 177, c. 2: *tam latine quam barbarice*); diese Kenntnis wurde, wenn nötig, selbst mit Strafmaßnahmen erzwungen, mit Entziehung des Rechtes, Pate zu sein (Boretius, 38, c. 14 vom J. 801/2; Karls Mahnbrief ad Ghaerbald, Bischof v. Lüttich bald danach, Boretius, 122), mit Fasten und Körperstrafen (Mainzer Synode, 813: Werminghoff, 36, c. 45; Karls Capitulum: Boretius 130, c. 2). Die Mainzer Synode wollte sich allerdings im Notfall mit der Kenntnis in der Volkssprache (*sua lingua*) begnügen (a. a. O.), worüber Karls des Großen Capitula e canonibus excerpta (Boretius, No. 78, Werminghoff, Appendix A. ad concilia anni 813, f. 294—297) und die Beschlüsse seiner Bischofskonferenz (*Concordia episcopo-*

rum: Werminghoff, App. B. ad conc. a. 813, f. 297—301) mit Schweigen hinweggingen; da aber nach Karls Tod (28. I. 814) die Forderung als etwas Selbstverständliches alle Dringlichkeit verlor, von Strafdrohungen überhaupt nicht mehr die Rede war, scheint das Mainzer 45. Kapitel nach Karls Tod doch ohne alles Geschrei mühelos durchgeführt worden zu sein. — Daneben wurde von Karl dem Großen ausdrücklich noch Belehrung des Volkes über die Tod- und Wurzelsünden verlangt, sowie die wichtigsten Tugenden (Admon. gen. 789. c. 82 und öfters). Die Geistlichen sollten sogar beaufsichtigt werden, wie sie diese Pflicht erfüllten, wie sie dem Volke die Christenlehre beibrächten, wie sie die Leute zum richtigen Beichten anleiteten und ob sie es verstünden, bei der Beichte die Buße und die Lossprechung richtig zu erteilen, bzw. zu vermitteln (801/2: Boretius, 38, c. 4). Daraufhin sind die Beichtformeln in der Volkssprache entstanden.

Mit Hilfe der Exhortatio ad plebem christianam (St. IX) und späterer Berichte (Honorius Augustodunensis, Speculum ecclesiae, Migne PL. 172, 819/20. 829/30) wird die Lehrweise festgestellt, der sich die Seelsorge beim Lehren des Glaubens und des Vaterunsers (in der Volkssprache und im Latein) bediente: das gemeinsame Gebet in der Kirche, vor allem nach der Predigt. Derselbe Lehrweg wurde dann auch bei der Belehrung über die Sünden und Tugenden eingeschlagen; als Lehrtext kamen die Beichtformeln, die natürlich ursprünglich zu anderem Zwecke entstanden waren, in Übung, natürlich in der Volkssprache. Der Ausgangspunkt war wohl der Gebrauch der ältesten Beichtformel, des altbayrischen (Sankt Emmeramer) Beichtgebetes (St. XLII) als Allgemeinbekenntnisses bei der sakramentalen Beichte, sei es als Einleitung, sei es als Abschluß des persönlichen Sündenbekenntnisses (Reuegebet); das erstere war der Fall mit der aksl. Bearbeitung des Sankt Emmeramer Gebetes in der aksl. Beichtordnung des Euchologium Sinaiticum (in dieser werden nebenbei, namentlich im ersten, belehrenden Teil, starke Einflüsse von abendländischen kirchlichen Texten nachgewiesen). Als (unliturgisches) gemeinsames Allgemeinbekenntnis der versammelten Kirchengemeinde wurde eben die Beichtformel sogleich auch Lehrtext. Die Tatsache selbst, daß die Beichtformeln auch Katechismustext waren, steht fest schon durch den Umstand, daß sie entstanden sind, um der Forderung Karls des Großen nach Belehrung des Volkes zu genügen. Dies wird aber noch durch den Beweis erhärtet, daß das zweite Freisinger Denkmal — eine Mahnung zur Buße und Beichte — literarisch abhängig ist von der ursprünglichen Vorlage der lateinisch-deutschen Aufforderung zur Buße im Sangallener »Glauben und Beichte« II. (St. LV), die nach Ausweis

einiger Stellen in zwei Notkerschen Predigtbearbeitungen (St. XXXII, 2; XXX, 3—4) um das J. 1000 noch den gleichen Inhalt und Aufbau hatte wie Freis. II., was noch in G II. durchscheint: 1. Die Erbsünde Adams und ihre Folgen für uns; 2. die »opera diaboli«, die wir zu meiden, 3. das Vorbild der Heiligen (opera Dei, opera misericordiae), die wir nachzuahmen haben, um in den Himmel zu kommen; 4. das jüngste Gericht, das uns veranlassen soll, 5. durch wahre Buße dasselbe Ziel zu erreichen, das die Heiligen durch ihre heldenhafte Tugend erreicht haben.

Der unbekannte Schreiber dieser gemeinsamen lateinisch-deutschen Vorlage von Freis. II. u. G. II., wir nennen sie die »Adhortatio ad poenitentiam«, hat dazu einige sogenannte Bonifazische Predigten benutzt (Migne, PL. 89), die aber wahrscheinlich der Zeit Karls des Großen entstammen, daneben noch Kirchenreden des hl. Caesarius; es sind das a) Predigten über Adams Sünde und die Erlösung durch Christus (insbesondere Bonifacius, Sermo II.), b) über die Hauptsünden und Haupttugenden sowie deren Bestrafung und Belohnung (bes. Bonifacius' S. VI. und XV.); c) etwas freier ist das Verhältnis zu den Ausführungen des Bonifacius über das jüngste Gericht (passim), sowie zu den Reden des Caesarius über dasselbe Thema. Gerade bei diesem Thema finden wir aber eine nähere Beziehung der Adhortatio ad poenitentiam zur Exhortatio ad plebem christianam, und zwar in der betonten Furcht nicht vor dem Urteil des göttlichen Richters, sondern vor dem Gericht selber; diese Furcht soll der Beweggrund sein, der am Schluß folgenden Aufforderung zur Buße und Beichte nachzukommen. Für diese Aufforderung selbst ist d) bei beiden Vorbildern Stoff in Hülle und Fülle, eine bestimmte Stelle aber ist als Muster nicht nachzuweisen. Das Eigentum der Adhortatio ad poenitentiam ist aber 1. die Zusammenfassung der aus drei Predigtmustern stammenden fünf Hauptgedanken in das eine Ganze der Mahnrede; 2. die Betonung der Heiligen als Feinde der Sünde und als Vorbilder der Tugend; 3. die Buße als der Heilsweg der Sünder im Gegensatz zum Heilsweg der Heiligen.

Die Adhortatio ad poenitentiam in altkarantanisch (altpannonisch)-slowenischer Fassung, die Vorlage für Freis. II., hat aber schon eine aksl. Predigt (Belehrung zum Gedächtnis eines Apostels) des Methodiusjüngers und späteren bulgarischen Bischofes Kliment (Klemens) beeinflusst; der Beweis Vondráks, daß die Vorlage von Freis. II. das Ursprüngliche, Kliments Belehrung eine spätere Umarbeitung ist, wird durch neue Tatsachen gestützt, so vor allem durch weitere Belege für die Abhängigkeit der Klimentischen Rede von der abendländischen kirchlichen Literatur (Bonifacius, Caesarius), die wohl durch das Karantanisch-, bzw. Pan-

nonisch-Slowenische vermittelt wurde. Auch werden Zusammenhänge mit der ersten Beichtformel der aksl. Beichtordnung im Euchologium Sinaiticum, bzw. deren verlorengegangenen altkarant. Vorlage nachgewiesen. Da nun Kliment die Vorlage zu seiner »Belehrung« nur in der Zeit von 867 (der Ankunft der Slawenapostel nach Pannonien) bis 885/90 (der Vertreibung der Methodiusschüler aus Mähren) hat kennen lernen können, muß spätestens zu dieser Zeit die akar.-slow. Fassung der Adhortatio schon vorhanden gewesen sein. Die lat.-deutsche Fassung muß entsprechend früher entstanden sein, jedenfalls vor der Mitte des 9. Jahrhunderts.

Dies machen auch die inhaltlichen, kompositionellen und stilistischen Anklänge der Adhortatio an die Exhortatio ad plebem christianam wahrscheinlich; die Ansprache mit *chindili-filioli-synci* haben beide Mahnreden auch mit den Kapiteln einer Diözesansynode bald nach 801/2 gemein (Boretius, 119, Einleitung: *fratres et filioli mei... ista pauca capitula*; sieh auch »Viri—Quellen«, Nr. 9). Es werden also wohl beide aus denselben Verhältnissen, aus ähnlicher Veranlassung, zu ähnlichem Zweck und ungefähr zur selben Zeit entstanden sein; nur ist die Exhortatio bestimmt etwa ein oder zwei Jahrzehnte älter, da sie zweifellos der Adhortatio als Vorbild gedient hat.

Die Entstehungszeit der Adhortatio ad poenitentiam, ihre Zugehörigkeit zu den Beichtformeln, die Pluralform, in der sie sich an die Kirchengemeinde wendet, der ursächliche Zusammenhang mit Karls Gesetzbüchern: dies alles beweist, daß die Beichtformeln in der Volkssprache nicht nur als Beichtspiegel, Musterbeichte und Allgemeinbekenntnis bei der sakramentalen Beichte, nicht nur als stilles Bekenntnisgebet für sich allein und als Allgemeinbekenntnis vor Seinesgleichen als Laienbeichte (Hautkappe, 108 ff., 112 ff., 116 ff.) gebraucht wurden, sondern auch als gemeinsames Allgemeinbekenntnis der versammelten Kirchengemeinde und als religiöser Lehrtext.

II. Der zweite Abschnitt »Über die Quellen der Freisinger Beichtformeln« zeigt vor allem, daß Freis. I. ganz so wie Freis. III. (samt der dazu gehörigen Mahnrede Freis. II) keine Urschrift ist, sondern eine spätere Abschrift; diese entstammt bei allen drei Denkmälern aus geschichtlichen und altschriftkundlichen Gründen der Wende des 10. und 11. Jh., genauer bei Freis., I. nach 972, wahrscheinlich vor 1022/23, spätestens einige Zeit vor 1039, bei Freis. II. und III. um die Jahre 977/89, jedenfalls aber nach 972 und vor 1022/23. (M. Kos.)

Durch eingehende Zergliederung des Wortlautes von Freis. I. und III. und Vergleichung mit deren lateinischen und althochdeutschen Vorbildern und Quellen (Predigten, Lehrtexten,

Beichten, Glaubensbekenntnissen u. ä.), sowie durch Heranziehung der entsprechenden Stellen aus aksl. Denkmälern wird nun das Alter der einzelnen Bestandteile erforscht, wobei uns das zeitlich begrenzte Zusammentreffen lateinischer, althochdeutscher, altkarantanisch- und altpannonisch-slowenischer kirchlicher Schriften in Pannonien und Großmähren (in der Zeit von 867 bis 885/90) wertvolle zeitkundliche Dienste leistet.

Den ältesten Bestandteil beider Beichtformeln bildet das Altbayrische (Sankt Emmeramer) Gebet (St. XLII), bestehend aus Beichte und Bitte um Vergebung und Buße (= Altbayr. Beichte, St. XLI) mit nachfolgendem Reue- und Bittgebet; nur sind in unseren Formeln die Weitläufigkeiten und Wiederholungen des Vorbildes vermieden und die Schlußgebete strenger zusammengefaßt, doch in jeder Formel auf eigene Art. Die Sprachform dieses ältesten Bestandteiles, der in slawischer Sprache spätestens der Mitte des 9. Jahrhunderts angehört, weist auf verschiedene Urheber und wohl auch auf verschiedene örtliche Herkunft der beiden Formeln. Bei beiden Formeln sind in der Folge — im einzelnen verschieden, aber nach ähnlichem Plan — manche neuere Bestandteile und Motive hinzugekommen; so in dem Sündenbekenntnisse einzelne Hauptsünden, in Freis. I. im Anschluß an die Reichenauer Beichte auch einige Unterlassungssünden (Sonntagsheiligung mit Vigilien, Fasten); so eine reichere Eingangsformel zum Sündenbekenntnis mit kurz gefaßtem Glaubensbekenntnis, bei Freis. III. samt Abschwörungsformel dem Taufritus, bei Freis. I. dem sakramentalen Beichtritus entnommen, und erweiterter Anrufung Gottes und der Heiligen (mit Anschluß an Vorlagen von R); ferner Zusätze zum Allgemeinbekenntnis, z. B. über die nach der Taufe bis zum heutigen Tag begangenen Sünden (vgl. B₂), Zusätze zum Schlußgebet nach Mt 25, 34. u. a. Alle diese Erweiterungen und Zutaten werden aus Caesarius, Egbert v. York, Bonifaciuspredigten, Pirminius, Alkuin, *Admonitio generalis* (789) nachgewiesen, sowie aus verschiedenen dem 9. Jh. entstammenden ahd. Beichten (vorzüglich aus R) und der aksl. Beichtordnung des *Euchologium Sinaiticum* (entstanden im letzten Drittel des 9. Jh. in Pannonien oder Mähren). Die jüngsten inhaltlichen und gestalthaften Züge im Freis. I. gehören spätestens der ersten Hälfte des 10. Jahrhunderts an, einige Züge in Freis. III. und in den späteren ahd. Glauben und Beichten werden durch die Zeit der Niederschrift dieses Denkmals fürs Ende des 10. Jh. gesichert. Da Freis. I. sprachlich, gestalthaft und inhaltlich älteren Gepräges ist als Freis. II. und III., deren Abschrift dem Ende des 10. Jh. angehört, so ist das Ende des 10. Jh. auch für die Niederschrift von Freis. I. der wahrscheinlichere Zeitpunkt als das erste oder gar das zweite Viertel des

11. Jahrhunderts. Liturgische Bedenken gegen diese Zeitangabe sind nicht stichhältig, da diese Formeln (im Handbuch des Freisinger Bischofes) ja nicht zum rituellen Gebrauch als Allgemeinbeichte mit Absolution beim Pfarrgottesdienst, sondern zu bischöflichen Absolutionen verwendet wurden; solche sind aber für das schwäbisch-bayrische Gebiet seit Beginn des 10. Jh. nachgewiesen.

III. Der dritte Abschnitt handelt »Über die Katechese in der aksl. Beichtordnung des Euchologium Sinaiticum«. Sie bildet den ersten Teil dieser Beichtordnung und stellt einen Lehrgang über die »Lex Dei et fides christiana« und über Beichte und Buße dar. Er ist fast ausschließlich auf Grund abendländischer Gedankengänge und abendländischer — lateinisch-deutsch-slowenischer — Vorlagen verfaßt. Zu den literarischen Entsprechungen, die schon Vondrák mit ahd. und slow. Beichtformeln, mit ahd. Glaubensformeln und mit dem ahd. Gebet für die Kirche (Mün.; St. LVI) als Teilen des Beichtritus nachgewiesen hat, werden zahlreiche weitere Beziehungen aufgedeckt inhaltlicher, gestaltlicher und sprachlicher Art. Bezüglich der Sprache ist namentlich die Abhängigkeit vom alten slowenischen Wortlaut des apostolischen Glaubensbekenntnisses bemerkenswert, der uns zwar — etwas verstümmelt — erst aus den ersten Jahrzehnten des 15. Jahrhunderts erhalten ist, dessen Ursprung aber für die Wende des 8./9. Jh. hauptsächlich auf Grund der Beziehungen zu den ältesten deutschen Niederschriften nachgewiesen ist (Grafenauer, Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino, 8 [1931] 68 ff.). Besonders wichtig ist die Stelle, die dem 5.—7. Glaubenssatz des apostolischen Glaubensbekenntnisses entspricht, wo der Übersetzungsfehler des *Wk* lat. *sedet*: ahd. *gisaaz* über slowenisches »*seyde*« bis ins Altkirchenlawische (*sêde*) sich fortgeerbt hat. Die an Mt 16, 27 sich anlehrende Stelle des apostolischen Glaubensbekenntnisses (*iyma priti sodyti siwe yno martwe*) hat nicht nur im Euchologium Sinaiticum (*i paky imatъ priti...*), sondern auch in der aksl. Methodianischen Evangelienübersetzung Spuren hinterlassen (*priti bo imatъ...* statt des genaueren *priti bo hoštetъ* für griech. μέλλει γὰρ... ἔρχεσθαι). Inhaltliche und gestaltliche Übereinstimmungen werden namentlich zu R (Anm. I. 57, II, 65) nachgewiesen, so auch zur liedartigen Gegenüberstellung von Hauptsünden und entgegengesetzten Tugenden bei Caesarius, Bonifacius-Burchard, Pirminius (Anm. I. 59 b), wohl eine bekannte und beliebte Predigtstelle, so zur Exhortatio ad plebem christianam und deren Verwandten u. a. m. Dazu wird der Nachweis geführt, daß das Lehrstück über die Buße sich vollkommen auf die

Übung der öffentlichen Kirchenbuße in der abendländischen Kirche gründet, da diese ja in der morgenländischen Kirche schon seit etwa 400 außer Gebrauch war — auch die griechische Beichtordnung des Johannes Ieiunator, die sie noch erwähnt, stammt ja aus dem Gebiete des bis 732 zu Rom gehörigen Illyrischen Vikariates mit dem Mittelpunkte zu Thessalonike.

Alle Gedankengänge dieser aksl. Katechese werden aus den zu Karls Zeit beliebtesten und angesehensten lateinischen Predigern (Caesarius, Bonifacius, Alkuin u. a.) nachgewiesen, einer sogar fast wörtlich aus der pastoralen Belehrung, die der Salzburger Erzbischof Arno auf Grund der Rispacher Synodalbeschlüsse von 798 (?) an seine Suffragane und Äbte erlassen hat (Werminghoff, *Conc. aevi Karol.*, No. 22. C. c. 16), einige andere aus der *Confessio fidei* der Aquilaeer Synode vom J. 796/7 zu Forum Julium (o. c., No. 21. p. 187 ss.). Die beiden Entsprechungen, die Vondrák aus der griechischen Beichtordnung des Johannes Ieiunator angeführt hat, wiegen dagegen nicht schwer, da die eine Stelle ein *Locus communis* aus der Heiligen Schrift ist (Jer 3, 22), die andere (2. Petr 2, 22) überdies wiederholt auch bei Caesarius und Alkuin belegt ist und besser mit der Septuaginta und Vulgata übereinstimmt als mit der Stelle aus der griechischen Beichtordnung, die widersinnig den Aorist (*λοῦσαμένη*) der Septuaginta (Vulgata: *lota*) in die Gegenwartsform verkehrt hat (*λοιομένη*).

Dieses aksl. Lehrstück ergänzt und bestätigt die Ausführungen der ersten beiden Abschnitte, da es sich gerade so wie die *Adhortatio ad poenitentiam* an die versammelte Kirchengemeinde wendet (nicht nur an den einzelnen Gläubigen) und als Lehrstoff sogar auch eine Beichtformel enthält. Das vorauszusetzende slowenische Vorbild fügt sich überdies vollkommen richtig zwischen Freis. II. und Freis. III. ein: der Mahnung zur Buße und Beichte (Freis. II.) folgt notwendig die Belehrung, wie man zu beichten und die Buße zu leisten hat (aksl. Katechese, vgl. auch Boretius, No. 38. *Capitula de examinandis ecclesiasticis*, c. 4), dann die Beichtformel (Freis. III. und die Beichten in d. aksl. Beichtordnung), die zusammen eine einfache Beichtordnung darstellen. Da die Urform aller dieser Stücke zweifellos lateinisch-deutsch gewesen ist, so ist die slow.-aksl. Katechese samt der lateinisch-deutsch-slowenischen *Adhortatio ad poenitentiam* (Freis. II. — G. II) von Bedeutung auch für die Kenntnis des ältesten deutschen kirchlichen Schrifttums.

Vsebina.

	Stran
Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in Čina nadb isповѣdajaštiiъ se	5
I. Spovedni obrazci kot katehizemsko besedilo	7
1. Problem	7
2. Snov poljudnega verouka v frankovski državi	10
3. Karlova cerkvena zakonodaja o snovi katehetskega pouka	14
4. O metodi verouka v karolinški dobi	18
5. »Adhortatio ad poenitentiam« predloga II. brižinskega spomenika	23
6. »Adhortatio ad poenitentiam« ter t. zv. govori sv. Bonifacija	33
7. »Adhortatio ad poenitentiam« in Klimentovo poučenje v spomin apostolu ali mučeniku	38
8. »Adhortatio ad poenitentiam« in — Exhortatio ad plebem christianam	45
II. O virih brižinskih spomenikov	49
1. Vprašanja	49
2. Freis. I. — prepis	51
3. Uvodni del brižinskih spovednih obrazcev	53
Poziv k molitvi	53
Spovedni uvod	54
Odpoved hudemu duhu	61
Izповed vere	62
4. Jedro brižinskih spovednih obrazcev	66
Spoved sama	67
5. Sklepni del brižinskih spovednih obrazcev	75
Kesanje in prošnja za pokoro	75
Molitev po spovedi	80
6. Uspeh primerjanja	80
7. Sklep	82
III. Kateheza o spovedi in pokori v Činu nadb isповѣdajaštiiъ se (Euchologium Sinaiticum, f. 66'—71)	84
1. Izhodišče	84
2. Pouk o veri	86
3. Pouk o spovedi in pokori	90
4. Književni značaj kateheze	96
5. Sklep	100
6. Dostavek o veroizповedi v Činu	103

	Stran
Opomnje	108
I. Spovedni obrazci kot katehizemsko besedilo	108
II. O virih brižinskih spovednih obrazcev	121
III. Kateheza o spovedi in pokori v Činu nadž isповѣдаjąštiiimъ se	129
Viri	137
Kapituli Karla Velikega in sinodalni sklepi	137
A. O učenju vere, očenaša, nauka o grehih, spovedi in pokori	137
B. O praznovanju nedelje in nedeljskih pridigah	153
1. et 19. ADMONITIO GENERALIS 789	137, 153
20. DUPLEX LEGATIONIS EDICTUM 789	154
2. et 21. SYNODUS FRANCONOFURTENSIS 794	139, 154
3. et 22. SYNODUS FOROIULIENSIS 796 vel 797	140, 154
4. SYNODUS RISPACENSIS 798?	140
A. Arnonis encyclica	140
C. Arnonis Instructio pastoralis	141
5. et 23. SYNODUS AQUISGRANENSIS 801	142, 155
I. Capitula ex divinarum scripturarum scriptis, quae electi sacerdotes custodienda atque adimplenda censuerunt	143, 155
II. Capitula de presbyteris admonendis	143
Sorodni teksti	144, 155
a) Capitula de examinandis ecclesiasticis	144, 155
c) Interrogationes examinationis	145, 155
6. et 24. QUAE A PRESBYTERIS DISCENDA SINT (synodus Aquisgranensis 802 Oct.?)	145, 155
7. et 25. CAPITULARE MISSORUM SPECIALE 802?	146, 155
8. CAPITULARE MISSORUM 802—813	146
9. CAPITULA IN DIOECESANA QUADAM SYNODO TRACTATA	146
10. CAROLI M. AD GHAERBALDUM EPISCOPUM LEODIENSEM EPISTULA ET GHAERBALDI AD DIOECESEOS SUAE PRESBYTEROS EPISTULA 803—811	147
11. GHAERBALDI LEODIENSIS EPISCOPI CAPITULA 802—810	149
26. CAPITULARE AQUISGRANENSE 809	155
12. MISSI CUIUSDAM ADMONITIO 801—812	149
13. CAPITULA ECCLESIASTICA 810—813?	149
14. CAPITULA DUO INCERTA ?—814	150
27. SYNODUS ARELATENSIS 813	156
15. et 28. SYNODUS REMENSIS 813	151, 156
16. et 29. SYNODUS MOGUNTINENSIS 813	151, 156
30. SYNODUS CABILLONENSIS 813	156
17. et 31. SYNODUS TURONENSIS 813	152, 157

	Stran
32. KAROLI MAGNI CAPITULA E CANONIBUS EXCERPTA 813	157
33. CAPITULA MISSORUM 813?	157
34. CAPITULA VEL MISSORUM VEL SYNODALIA 813?	157
18. et 35. HAITONIS EPISCOPI BASILEENSIS CA- PITULA ECCLESIASTICA 813?	152, 157
Sinodalni sklep iz dobe Ludovika Pobožnega	158
36. SYNODUS AQUISGRANENSIS 836	158
Zusammenfassung	159

